

Taja Kramberger

ZGODOVINSKO -
ANTROPOLOŠKI
ORIS OBLIKOVANJA
UNIVERZITETNIH
HABITUSOV

Taja Kramberger

ZGODOVINSKO -
ANTROPOLOŠKI
ORIS OBLIKOVANJA
UNIVERZITETNIH
HABITUSOV

Kontakt:

Taja Kramberger, asistentka z magisterijem, UP FHŠ in UP ZRS

email: ktaja@siol.net

To poročilo je del projekta "Perspektive evalvacije in razvoja sistema vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji" (2009), financiranega s strani MŠŠ in ESS; projekt koordinira dr. Janez Kolenc.

Znanstveno poročilo **26/09**

Avtorji:

Taja Kramberger

Naslov:

Zgodovinsko - antropološki oris oblikovanja univerzitetnih habitusov

Izdajatelj:

Pedagoški inštitut, Ljubljana (zanj Mojca Štraus)

Oblikovanje naslovnice:

Emina Djukić in Jaka Kramberger

Oblikovanje preloma:

Taja Kramberger

Za strokovno in jezikovno raven poročil odgovarjajo avtorji

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

378.4(091)

KRAMBERGER, Taja

Zgodovinsko-antropološki oris oblikovanja univerzitetnih habitusov [Elektronski vir] / Taja Kramberger. - El. knjiga. - Ljubljana : Pedagoški inštitut, 2009. - (Znanstveno poročilo / Pedagoški inštitut ; 09, 26)

Način dostopa (URL): http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/ZnanstvenaPorocila/26_09_zgodovinsko_antropoloski_oris_oblikovanja_univerzitetnih_habusov.pdf

ISBN 978-961-6086-98-1

245771264

Dovoljenja za morebitno uporabljena avtorska slikovna gradiva so podana sproti v besedilu.

© Taja Kramberger (Končno raziskovalno poročilo, maj 2009) Vse pravice pridržane. Sleherna reprodukcija brez korektnega navajanja prepovedana. Vse vizualno gradivo, priloženo k raziskavi, je za interno uporabo. Za javno uporabo je treba pridobiti pravice za natis – z izjemo tistih del, katerih avtorske pravice so že zastarale.

KAZALO	stran
Prolog	5
Uvod	13
I. KAJ JE UNIVERZA?	19
a. Splošni pregled: <i>universitas magistrorum et scholarium</i> , pomen prevajanja, nastanek univerz in njihov razvoj v času in prostoru	20
b. Podrobnejši pregled: zgodnji razvoj samostanskih in katedralskih šol in srednjeveške univerze	34
• Abelard in pojav kritično-refleksivnega univerzitetnega habitusa, spopad med Abelardom in Bernardom, konstituiranje antiintelektualnih <i>topoi</i>	42
c. Program, pedagoške metode, akademski habitus	51
• Srednjeveški <i>curriculum</i> : Svobodne umetnosti – <i>Artes liberales</i>	53
▪ Trivij	55
▪ Kvadrivij	58
• <i>Studium generale</i>	65
• Akademске stopnje, akademska skupnost, akademske prakse, akademski atributi	67
• Izobraževanje žensk v srednjem veku	68
▪ Christine de Pizan	71
d. Popis evropskih univerz do leta 1500 in kratka analiza podatkov	79
II. KRATEK SKLEP	97
Seznam tabel in grafičnih prilog	101
Seznam slik	103
Uporabljene kratice	105
Viri in Literatura	106

Prolog

»Hiša, namenjena šoli, naj bo postavljena na svežem in čistem zraku in ločena od drugih hiš, da je ženske ne morejo kontinuirano obiskovati. Prav tako naj bo oddaljena od tržnega vrveža, galopiranja konj ter ropota kočij, pasjega laježa in predvsem od vsakdanjega direndaja. Predavalnica naj bo v najvišjem nadstropju. Biti mora dovolj široka in dolga ter dostopna po udobnem stopnišču. Imeti mora dovolj oken za svetlobo in zračenje. Zidovi naj bodo enotno prepleskani z zeleno. Na zidovih naj ne bo drugih poslikav, saj te odvrtačo pozornost. Predavalnica naj ima en sam vhod. Govorniško stojalo [*cathedra / katedra*] naj bo postavljena tako, da predavatelj vidi vstopajoče. Predavatelj naj ima tudi razgled nad drevesi, vrtom in travnikom, saj opazovanje narave krepi memorijo. Vsi študentski sedeži naj bodo iste višine, da lahko vsi vidijo predavatelja visoko nad seboj. Boljši in slavnejši študenti naj seveda sedijo skupaj na bolj dostojnih mestih. Z izjemo mest, ki so rezervirana glede na položaj, plemenitost in zasluge, naj vsi drugi sedijo skupaj s kolegi iz svoje province ali nacije. Sedežni red naj se ne spreminja in nikomur naj ne bo dovoljeno zasesti drugega mesta. Vsakdo naj zmerom sedi na odrejenem mestu. Nikdar še nisem videl tako zasnovane predavalnice, a menim, da bi tako moralo biti.«

Tak je idealen opis srednjeveške predavalnice, ki ga je okoli leta 1220 zapisal Boncompagno¹ (cf. Clark, 2006, 69). Predavalniški prostor se v primeru te idealne podobe izobraževanja razcepi na dva dela, ki si stojita naproti: na predavateljski del in na študentsko občinstvo. Predavatelj nadzoruje prostor z ustrezne višine, ki mu obenem dopušča pregled nad zunanjim svetom (vrt, drevesa, trava) in notranjim dogajanjem (nadzor nad študenti, ki vstopajo skozi edina vrata v prostoru). Gole stene (brez slik in druge dekoracije) naj ne bi pritegovale študentskih pogledov in naj bi pomagale pri zbranosti občinstva, se pravi, pri študentskem osredotočenju na predavatelja in podajanje snovi. Hierarhija glede na izvor (province, nacije)² in glede na družbeni status deli občinstvo na posamične skupine, ki se v razmerju do predavatelja zdijo unificirane. Študentska publika je pasivna, aktivna vloga pripada predavatelju. Mesta, pripisana posameznim študentom – za študentke v srednjeveški predavalnici, kakor ilustrira prvi stavek, ni prostora –, so stalna in se jih ne da spreminjati. Zdi se, kakor da srednjeveška predavalnica povzema srednjeveško družbeno hierarhijo in socialno strukturiranost

* Opombe v oglatih oklepajih so avtoričine, enako velja tudi v nadaljevanju besedila.

¹ Boncompagno da Signa (tudi *Boncompagnus* ali *Boncompagni*; ok. 1165/1175–po letu 1240) je italijanski učenjak, gramatik, zgodovinar in filozof. Rodil se je v kraju Signa blizu Firenc. Na bolonjski in padovski univerzi je predaval retoriko (natančneje *artem dictaminem* v okviru retorike; retorika se je z zgodnjimi univerzami razdelila v dva dela: *ars dictaminis*, pisanje pisem in drugih dokumentov, in *ars praedicandi*, pisanje govorov), veliko je potoval med Ancono, Benetkami in Bologno. V zgodnjem 13. stoletju je bil eden od prvih zahodnoevropskih avtorjev, ki je pisal v vernakularnem jeziku – v njegovem primeru je to bila italijanščina. Napisal je *Zgodovino obleganja Ancone* in številna druga dela.

² *Nacija* je upravna enota na zgodnjesrednjeveških in kasnejših univerzah in nima današnje konotacije. Več o tem v drugem poglavju.

srednjeveške družbe, pri kateri so posamični družbeni *agensi*³ bolj ali manj nepremično pripisani določenim družbenim krajem in pozicijam.

Pred pojavom tiska (1439),⁴ se pravi, pred izumom mehanične reprodukcije zapisane besede, in pred njegovo operacionalizacijo prek množičnega širjenja, je srednjeveški način poučevanja vseboval določene specifike. Rokopisne knjige, tedaj edina oblika zapisanih besed, so bile drage (in dragocene), kar pomeni, da si slehernik šolanja ni mogel kar tako privoščiti. Nekateri univerze so, da bi premostile to inhibicijo, ki je omejevala krog odjemalcev znanj, uvedle posebno zaščiteno področje, imenovano »univerzitetno uboštvo« (Le Goff, 1998 [1957], 7), in skušale na različne načine poskrbeti za revne študente. Univerze so tako, da bi svojim varovancem omogočile dostop do znanj, včasih zakupile določeno število knjig (»učbenikov«), ki so bile le v univerzitetni uporabi, iz česar so se kasneje razvile prve univerzitetne knjižnice. Na predavanjih so učitelji velikokrat javno brali iz teh knjig, da bi bila znanja, ki so jih vsebovale, dostopna tudi tistim, ki so bili brez potrebnih rekvizitov oz. pripomočkov za izobraževanje. Tovrstni intelektualni transfer, *oralna transmisija*, ki je obenem najstarejša oblika univerzitetne prakse, je značilna za srednjeveško *sholastično* podajanje znanj,⁵ ki se oblikuje skozi niz specifičnih razmerij med predavateljem in študentsko populacijo in med predavateljem in zunanjim svetom. Skozi ta razmerja se od zgodnjega srednjega veka postopoma oblikuje *sholastični univerzitetni habitus*,⁶ ki ga na več mestih analizira tudi Pierre Bourdieu (1984; 1989; 2004

³ *Agensi* so v Bourdiejevi konceptni shemi na mestu, ki so ga pred tem v družbenih analizah zasedali *subjekti*. Bourdieu jih tja postavlja z namenom, da bi se v analizah izognili padcu v dve enako sterilni binarni nasprotji: »individualistično« paradigmo, značilno za kartezijansko racionalizacijo in filozofijo subjekta, in »družbeni« determinizem, značilen za strukturalistične izpeljave, kjer se subjekti pojavljajo le kot epifenomeni struktur. Uvedba polja z *agensi* je, skratka, potrebna, da se lahko izognemo neplodni »alternativi med strukturalizmom brez subjekta in filozofijo subjekta«. Gl. Bourdieu, 2003; prim. tudi 1975; 1982; 1984; 1997a.

⁴ Zlatar Johannes Gutenberg (ok. 1398–1468) je tedaj iznašel prvi mehanični stroj s premičnimi kovinskimi črkami za reprodukcijo zapisanih besed. Velja tudi za človeka, ki je izpopolnil črnilo, izboljšal sestavo zlitine za črke in uredil šablono za natančnejše vstavljanje črk. Poleg tega je oblikoval novo vrsto tiskarske stiskalnice, zasnovane na stiskalnici za grozdje. Njegovo najbolj navajano delo je t. i. »42-vrstična Gutenbergova biblija« (naziv »42-vrstična« se nanaša na število tiskanih vrstic na stran), ki je tako estetsko kakor tehnično zelo kvaliteten izdelek.

⁵ *Skholè* (po Platonu) meri na užitek ob študiju, ki v izobraževanju in raziskovanju, pojmovanima kot resni aktivnosti, vidi namen na sebi. Vendar, kakor na več mestih pojasnjuje Pierre Bourdieu (1994; 1997b; 2004 [2001]), tej sholastični viziji sveta uhaja praktična razsežnost družbenih fenomenov, kar naposled implicira sklenjeno, samonanašajoče se polje učenjakov, med katerimi znanja in vednosti krožijo kot reproduktivne, nemišljene diskurzivne formacije. Še tole pojasnilo: z »znanjem« merim na predpisano učbeniško snov, z »vednostjo« pa na bolj razdelane in spoznavno že nekoliko preoblikovane vsebine, ki implicirajo dognanja in nove reprezentacije, izhajajoče iz disputacij; pojmovanji se seveda ne nanašata na elaborirano konceptno raven.

⁶ *Habitus* kot »strukturantno strukturo« navajam v Bourdiejevem konceptnem pomenu, ki implicira sedimentacijo individualne in kolektivne zgodovine v telesu posameznika in je podlaga za delovanje in odzivanje na zunanje dražljaje. *Habitus* je niz dispozicij ali priučenih veščin za delovanje, se pravi, da predstavlja posameznikovo ali posamezničino zmožnost za praktične odzive na specifične situacije. *Habitus* teži k reproduciranju praks, a vseeno ni statično, ampak dinamično načelo akcije, ki napotuje na določeno

[2001]; 2004; Bourdieu & Passeron, 1964; 1970) in za katerega sta značilni ignoranca in/ali pozaba družbenih predpostavk in inherentnih privilegijev, ki ga omogočajo. Ta pozaba oz. slepota je na diskurzivni ravni velikokrat izražena z evfemizmi. Sholastični učitelj se v družbeno polje pozicionira tako, kakor da z okolico vzpostavlja razmerja, ki ne kontaminirajo njegove domnevne *čiste znanosti* (*science pure*) – odtod iluzija sholastičnih znanstvenikov o »objektivnosti«. Predavatelji ali znanstveniki, ki jih zaznamuje sholastični habitus, nimajo spoznanj o tem, da lahko sholastični *agensi* delujejo popolnoma spontano oz. nezavedno, kadar so v funkciji svojih *verovanjskih habitusov*.

Slika 1: Laurentius de Voltolina (14. stoletje), *Liber ethicorum de Henricum de Allemania*, podoba prikazuje Henrika Nemškega pred svojimi šolarji v Bologni, ok. 1380, risba na pergamentu (18 x 22 cm) v stilu bolonjske šole, hrani jo Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz v Berlinu, Kupferstichkabinett, Min. 1233. (Vir: *Wikipedia*, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)

permanenco znotraj sprememb. Habitus tudi ni nujno koherenten in poenoten, ampak lahko kaže različne stopnje integracije in napetosti. Je obenem orodje *individuacije* in *sociacije*, je obenem strukturiran in strukturirajoč (v stanju nenehne elaboracije). Pri habitusu ne gre za samozadosten mehanizem, ampak habitus prej deluje kot vzmet, ki potrebuje zunanji sprožilec, in ga kot takega ne moremo obravnavati ločeno od drugih pomembnih Bourdieujevih konceptov, kakor so polje, družbeni prostor in različne oblike kapitalov. Glej Bourdieu, predvsem pa pregledno Wacquantovo besedilo »Habitus« (v prevodu Draga B. Rotarja) v Bourdieu in Wacquant, 2006, str. 125–131.

Na *sliki 1*, ki prikazuje risbo srednjeveškega predavanja Henrika Nemškega (narisal jo je Laurentius de Voltolina), vidimo značilni sholastični izobraževalni dispozitiv s srede 14. stoletja. Na njej je učitelj (Henrik Nemški) prikazan prostorsko – in posledično tudi mentalno – odmaknjen, skorajda izoliran od učencev, posajen je na poseben stol z naslonjalom (*cathedra*)⁷, ki ga postavlja na ustrezno višino *posvečenih intelektualnih sfer*. Učenci oz. študenti se ozirajo kvišku, k visokemu znanju, nedosegljivi vednosti svojega učitelja in vodnika. Smer pridobivanja znanj, ki je skozi likovno govorico nakazana, je torej *vertikalna*, prav takšna je tudi družbena promocija tistih, ki šolsko znanje osvojijo in prek tega socialno napredujejo. Podoba torej – poleg drugega – nakazuje smer srednjeveške socialne trajektorije napredovanja s poočjo znanja, ki ji še danes običajno pravimo *vertikalna mobilnost* (prim. tudi *slika 2*).⁸

Slika 2: Detajl poučevanja v šoli iz upodobitve *Učinki dobre vlade v mestu* (1337–1340) cikla stenskih poslikav »Alegorije in učinki dobre in slabe vlade« (»Allegorie ed effetti del Buono e Cattivo Governo«) Ambrogia Lorenzettija (1290–1348) v Palazzo Pubblico v Sieni (Sala della Pace). (Vir: *Wikipedia*, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)

Vendar pa upodobitev predavanja in predavalnice na Voltolinovi risbi ne ustreza povsem idealu, ki si ga je dobro stoletje in pol pred tem zamislil Boncompagno. Predavateljeva katedra je sicer – skladno z napotili Boncompagna – idealno vzdignjena nad obzorje poslušalstva, tako da mora občinstvo, če naj sledi učitelju, sprejeti žabjo perspektivo. Vtis imamo tudi, da so vsi študentje – zopet usklajeno z idealno podobo – na isti ravni, četudi naklon študentskih klopi (na risbi spodaj levo) morda

⁷ *Cathedra* je v primarnem etimološkem pomenu škofovski stol s stojalom za brevir; govoriti *ex cathedra* tako pomeni, govoriti s tega stola. Simbolno pa semantično polje *cathedrae* vpeljuje še drugo razsežnost: govoriti z avtoriziranega mesta oz. s posvečenega kraja memorije (*haut lieu de mémoire*). Ne pozabimo, da smo s *slika 1* v času intenzivnega delovanja in prakticanja *artem memoriam*, velikih sistemov memorije kot sredstev akumulacije simbolnega kapitala; odtod tudi Boncompagnova bežna opomba, da »opazovanje narave krepi memorijo«. Gl. tudi opombo 11. Prim. Yates, 1966; Carruthers, 1993.

⁸ Za primerjavo dveh pojavnih oblik sholastičnega habitusa si oglejmo zapis Stefana Zweiga (2008 [1942], 43–44), ki v sicer drugem zgodovinskem kontekstu (habsburške monarhije s konca 19. stoletja) in z drugo konotacijo napotuje na sorodno strukturno problematiko kakor navedena likovna govorica Voltolinove risbe: »Sedeli so [učitelji] zgoraj za katedrom, mi pa spodaj v klopih, spraševali so, mi pa smo odgovarjali, sicer pa ni bilo med njimi in nami nobene povezave. Kajti med učiteljem in učencem, med katedrom in šolsko klopjo, med vidnim zgoraj in vidnim spodaj je stala nevidna pregrada "avtoritete", ki je preprečevala vsakršen stik. Da bi imel učitelj učenca za samostojno bitje, ki terja posebno obravnavo glede na svoje posebne lastnosti ali da bi celo tako kot danes pisal poročila, o njem sestavljal spise na podlagi opazovanja – to bi daleč presegalo njegove naloge in sposobnosti, na drugi strani pa bi zasebni pogovor zmanjšal njegovo avtoriteto, ker bi to "učenca" postavil na isto raven s "predpostavljenim"«.

nakazuje rahlo privzdignjenost zadnjih vrst. Vendar pa so okna in stene predavalnice na *sliki 1* daleč od idealnih zamisli Boncompagna. Stene – za razliko od sten na Lorenzettijevi sliki (gl. *slika 2*) – niso prepleskane z zeleno, ampak z rožnato barvo. Tudi okna na neustrezni višini utegnejo odvrnati študentsko pozornost od predavanja.⁹

V predavalnici na *sliki 1* vidimo poleg predavatelja še štiriindvajset študentov. Nekaj jih zavzeto sledi pouku, nekateri od njih pa se dolgočasijo, klepetajo ali si ogledujejo svoje kolege, eden od njih – v tretji vrsti – je celo zadremal. V predavalnici torej – vsaj sredi 14. stoletja v Bologni (za razliko od Zweigovih opisov avstrijskih šol s konca 19. stoletja, navedenih v opombah) – vlada relativna sproščenost. Kakor je priporočeno v Boncompagnovem »receptu« za idealno predavalnico, tudi na tej podobi ljudje višjega stanu zavzemajo najboljša mesta. Najodličnejša pozicija so sedeži prve vrste, ki je frontalno obrnjena proti predavatelju. William Clark (2006, 70–71) ob tem meni, da bi bradati gospod brez knjige na koncu te vrste utegnil biti tutor študenta, ki sedi ob njem, podobno bi lahko veljalo tudi za bradatega moža, ki je na desni strani katedre in gleda publiko. Clark tako brado povezuje s tutorsko funkcijo, četudi imamo med publiko še enega bradatega moža v zadnji vrsti, za katerega bi potem moralo veljati isto pravilo. Tudi pričeske in pokrivala študentov sledijo določeni logiki. Študent s feminilnimi obraznimi potezami na sredi prve vrste je edini med občinstvom, ki nosi značilno italijansko renesančno *cappuccio*.¹⁰

⁹ In še Stefan Zweig (2008 [1942], 42) o arhitekturi avstrijskih šol konec 19. stoletja, ki – kot rečeno – izvira iz povsem druge konotacije, kakor jo lahko zaznamo iz Boncompagnovih zamisli o idealni predavalnici, četudi lahko vseeno opazimo nekaj strukturnih elementov sholastičnega habitusa v obeh obdobjih: »To treznost [gre za neživiljenjsko birokratizacijo vednosti] je odsevala že zunanost našega šolskega poslopja, tipične zgradbe, ki so jo naglo, poceni in brez premisleka postavili pred petdesetimi leti. Z mrzlimi, slabo pobeljenimi hodniki, z nizkimi razredi brez slik ali drugega razveseljivega okrasa, s smrdljivimi stranišči je ta šolska vojašnica spominjala na staro hotelsko pohošstvo, ki so ga pred nami uporabljali že nešteti ljudje in ga bodo prav tako brezbržno ali z odporom uporabljali spet drugi«. Medtem ko je po Boncompagnovih priporočilih treba predavalnico ustrezno zračiti, je habsburška učilnica pogreznjena v nespodbuden vonj, ki učence moti pri spremljanju pouka: »Še danes ne morem pozabiti tistega vonja po zatohlem in preperelem, ki se je držal te hiše, kakor tudi vseh avstrijskih uradov, in ki smo ga pri nas imenovali "erarični duh"; vonj po zatohlih, prenatrpanih, nikdar dobro prezračenih sobah se je človeku najprej zažrl v oblačila, nato pa v dušo«. (*Ibidem.*) Zdi se, da se je med 13. oz. 14. stoletjem, ko opazimo, da je notranja oprema predavalnic prilagojena čim boljšemu počutju tako predavatelja kakor učencev, in 19. stoletjem, ki s sistematičnim ukrepanjem učinkuje prav narobe: učencem, kjer le more, onemogoča pozitivno dojetje predavalnic in šolskih prostorov ter naredi vse, da v njih ni mogoče najti ne miru in ne zbranosti, potrebne za spoznavni intelektualni proces in za razvijanje misli, zgodil močan val trdoživega antiintelektualizma (vsaj v srednjeevropskem prostoru), ki ga bo treba šele ustrezno razgaliti in raziskati, saj na eni strani subvertira univerzitetno polje, na drugi pa onemogoča razvoj kritičnega in subtilnega znanstvenega duha.

¹⁰ Renesančna moška oblačila so variirala glede na status in poklic. Obrtniki in trgovci so nosili opasane tunike in včasih daljše nogavice nedoločljive barve, medtem ko je *popolo minuto* nosil pokrivala, imenovana *foggette*, ki so se jih premožnejši (*popolo grasso*) prezirljivo ogibali. Vzdevek *foggettino*, ki so ga patriciji po pokrivalu namenjali »ubogim revčkom«, je imel močno pejorativen prizvok. Tisti pa, ki so bili v javnih službah – med njimi predavatelji – (javnih uslužbencev je bilo za okoli 5 % urbane populacije), so nosili široko rezana in ohlapna enobarvna ogrinjala oz. halje (*cioppe* ali *lucchi*) brez pasu, narejene iz bogate – večinoma škrlatne – volnene tkanine. Ta volnena ogrinjala, obarvana z rdečim barvilom hrastovih šiškarič, so bila poleti kombinirana s svilo, pozimi pa s krznom. Bila so dobro krojena in so včasih imela posebno zvito kapuco

Vasari pripoveduje zgodbo o florentinskih *cappucci*. Omenja, da se je Botticelli norčeval iz študenta Biagia, ki je naslikal kopijo njegove Madone z osmimi angeli v naravni velikosti. Botticelli je že izposloval prodajo te slike za šest florintov, medtem ko je bil študent s kupcem, ki je hotel sliko videti, ravno na poti do Botticellijeve delavnice. Botticelli je skupaj z drugim študentom za šalo » naredil več papirnatih pokrival [takih, kakršne so tedaj nosili – *cappucci*] in jih z belim voskom prilepil na osem angelov, ki so obdajali Madono« (Collier Frick, 2002, 151). Ko sta Biagio in kupec prispela, je »Biagio pogledal kvišku in zagledal svojo Madono, kako namesto med osmimi angeli sedi v družbi florentinskih svetnikov z značilnimi pokrivali! Ravno jo je hotel jezno odkuriti ven, ko je opazil, da mož, ki ga je pripeljal, ni rekel ničesar [na šalo je bil predhodno opozorjen] in je dejansko začel sliko hvaliti ... tako je tudi Biagio ostal tiho.« (*Ibidem.*) Študent je zatem kupca spremil domov, da je prejel plačilo šestih florintov za sliko. Medtem ko se je študent zopet vračal v delavnico, so Botticelli in drugi študenti odstranili pokrivala, tako da je Biagio na svojo »osuplost odkril, da so angeli, ki jih je naslikal, kljub vsemu angeli« (*ibidem*). Potemtakem so bila pokrivala pomemben kategorizacijski atribut, imela so simbolno in realno moč spreminjanja statusov in družbenih vlog.

Predavatelj na Voltolinovi risbi v rokah drži knjigo, ki je seveda rokopisni kodeks (smo v času pred izumom tiska). Običajna srednjeveška praksa podajanja snovi je – kot rečeno – oralna, kar pomeni, da predavatelj študentom snov podaja na glas. Rokopisne knjige niso bile poceni, zato so jih imeli le tisti, ki so bili premožni. Ti so s pomočjo rekvizitov lahko bolje sledili učiteljevemu predavanju, lažje so povzeli prebrano besedilo in ga nato komentirali. Na risbi vidimo, da so knjige pogostejše na klopeh prve in druge vrste, medtem ko jih zadnja vrsta sploh nima.

Študenti prve vrste (zagotovo najpremožnejši) tudi z največjim zanimanjem sledijo predavanju, deloma je tako še v drugi vrsti, v tretji pa prva oseba spodaj spi ali dremlje, naslonjena na klop, sledi ji oseba s knjigo, za katero se zdi, da tudi sledi predavatelju, nato pa sta narisani dve osebi, ki nista obrnjeni proti predavatelju, ampak druga proti drugi, in, kakor kaže, komunicirata med seboj. Zadnja oseba tretje vrste si nekaj marljivo zapisuje. To je edini študent v predavalnici, ki piše. Edini *zapisovalec* (prevlada vizualnega razmerja: oko/zapis, rekvizit: knjiga) med *poslušalci* (prevlada avditivnega razmerja: glas/uho, rekvizit: mnemonika, veščina zapominjanja – *ars memoriae*), ki sledijo predavanju, napotuje na *oralni izvir* predavanja.¹¹ Oralna transmisija je bila tedaj tesno

(*cappuccio*) tkanini ustrezajoče barve. Kapuce oz. naglavnice so bile zapleten podaljšek oblačila, ki so ga krojači običajno naredili iz iste tkanine kakor oblačilo. Ljudje so jih nosili na različne načine, odvisno od prevladujočega stila, mode in kajpak tudi od navad posameznega človeka. Collier Frick, 2002, 149–151.

¹¹ Med cerkvenimi obredi prisotni v avditoriju običajno ne zapisujejo tega, kar je bilo povedano. Zapisovalec na Voltolinovi risbi verjetno zapisuje predavateljevo snov na papir, ki se je v 12. stoletja razširil po Evropi (iz Bližnjega Vzhoda). Na zgodnjih univerzah je bilo zapisovanje izjema in ne pravilo. Kasneje pa se razvije sistem *pecia*, transkripcije predavanj za prihodnje uporabe ali za izposoje, pri katerih so si študentje dnevno izposojali po en list zapiskov in jih doma prepisovali. V bolj opresivnem in nadzorovanju podvrženem svetu (zlasti germanofonem) so celo uvedli »univerzitetne vohune«, ki so zapisovali in poročali o tekočih vsebinah posamičnih predavateljev. Tako je leta 1556 na Dunaju poseben odlok določal, da se plača dva študenta, da oddajata pisna poročila o profesorjih. Gl. Clark, 2006, 71 in 50.

zvezana z večščino memorije oz. mnemotehnike, ki je v času pred izumom tiska prevladujoča strategija akumulacije znanj in vednosti, *ars memoriae* pa je stara retorična tehnika, ki pomeni urjenje v spretnosti zapominjanja (gl. Yates, 1966; Carruthers, 1993).

Vidimo lahko, da so likovne upodobitve v kombinaciji z drugimi dokumenti zgovoren vir informacij, ko na pomemben način dopolnjujejo naše vedenje in naše reprezentacije o dogajanju v preteklosti. Če se univerzitetni habitus oblikuje skozi praktične aktualizacije in operacionalizacije določenih dispozicij, potem ga je – v nasprotni smeri – prav tako mogoče retrogradno deducirati iz teh praks, ki jih poznamo bodisi iz diskurzivnih praks bodisi iz likovnih govoric. Zgodovinskoantropološki pristop, ki ga v študiji uporabljamo, omogoča zbiranje in intelegibilno povezovanje raznovrstnih informacij in podatkov z namenom, da bi bolje osvetlili zapleteno preteklo realnost.

V 11. in 12. stoletju (visoki srednji vek), se pravi v času, ko prevladuje aristotelovski učni program, metoda predavanj v samostanskih in katedralskih šolah, ki so nekakšne predhodnice univerz, četudi prehod med prvimi in drugimi ni zmerom zvezen, postopoma preneha biti »peripatetična«.¹² Predavatelj-govornik podaja snov in jo komentira, ti komentarji postajajo čedalje bolj razgibani in vodijo v burne diskusije in diverzifikacije interpretativnih modelov in prek tega tudi do transformacije sholastičnega habitusa v smeri vse večje problematizacije dotlej nemišljenih mentalnih vzorcev in vsebin (prim. Bourdieu, 1966; 1967; 1971). Med srednjeveškim sholastičnim habitusom, oprtem na mnemonično in homogenizacijsko transmisijo znanj, in romantično-nacionalnim habitusom z nekoliko premaknjenim težiščem, a prav tako sholastičnim prenosom vsebin s specifičnimi tehnikami branja in komentiranja (interpretiranja, eksegeze), so seveda določene kontinuitete, a tudi – in nemara pomembnejše – diskontinuitete. Postopen razvoj kritične misli, ki vsaj od 12. stoletja denaturalizira družbene mehanizme in institucionalno hegemonijo (cerkve), spodje tedenco k večnemu kontinuumu in razklene sklenjeno sholastično matrico, ki ji je inherentna antiintelektualna podmena, da je »znanje končno« in da je mogoče biti »preveč pameten«. Začne se objektivacija njenih temeljnih postavk, ki v nadaljevanju bistveno pripomore k oblikovanju kritično-refleksivnega univerzitetnega habitusa, katerega ključne etape bomo – s pomočjo različnih govoric in virov – evidentirali v naslednjih poglavjih. Posebej nas bo torej zanimalo prav oblikovanje tega *kritičnega*

¹² Po tradiciji je tedaj veljalo, da se je Aristotel med predavanjem sprehajal sem ter tja in da so to predavateljsko tehniko posnemali tudi njegovi učenci. Zgodnjerednjeveški predavatelji v katedralskih šolah so to tradicijo opustili in postali imobilni za privzdignjenim katedrom (*cathedra*). *Katedra* (ženski spol; učno-znanstvena enota oddelka univerze, stolica) in *kateder* (moški spol; včasih v primerjavi z učilnico nekoliko dvignjena učiteljska miza ali govorniški oder; oboje po SSKJ) imata torej isti etimološki izvor, ki implicira juridično-eklezijastični izvor zgodnjerednjeveškega akademskega režima (v večini tujih jezikov je to ena beseda). Seveda pa katedra ni zgolj preprost akademski rekvizit, ampak ima pomembno simbolno-označevalno funkcijo: je občutljiv člen hierarhične investiture. Legalno sedeti na tem stolu, *cathedri*, je na srednjeveški univerzi pomenilo podobno kakor v eklezijastičnem kontekstu: podajati snov in kanonična besedila z avtoriziranega mesta. Predavanje je potemtakem, pravi William Clark (2006, 72), v času zgodnjih univerz imelo »liturgično avro«.

habitusa, ki je za razvoj znanosti in univerze ključen, brez njega ni in ne more biti niti inovacije niti diferenciacije znanj in vednosti.

Uvod

Nepismeni kleriki so danes kot plemiči, nesposobni za vojno; ob pogledu na knjigo, namenjeno otroškemu branju, so začudeni kot pred nenadnim gledališkim prizorom, zakaj ne vedo, da so to klerikovi pripomočki, medtem ko kovač ve, da je mreža ribičev pripomoček, ribič pa ve, da sta nakovalo in kladivo kovačevi orodji. Seveda, nihče od obeh ne bi znal opravljati obrti drugega, vsak pa zna imenovati orodja, kljub nepoznavanju tehnike dela z njimi...

Giraud de Barri, cf. po Le Goff, 1998 [1957], str. 80

Kaj je univerza in kaj je njeno temeljno poslanstvo? Na kakšen način je univerza vzpostavila svojo avtonomijo? Je univerzitetna avtonomija brez boja mogoča? Jo je mogoče izbojevati enkrat za vselej in se v nadaljevanju prepuščati njenim beneficijem in privilegijem? Je mogoče univezitetno avtonomijo in sploh katerikoli predmet, zadevajoč univerzitetne prakse, kurikule, pedagoški proces in raziskave, misliti brez orodij za mišljenja družbe? Je torej mogoča znanost kot *prazna, repetitivna* in *spontana mnemonična transmisija*, kot neproblematizirana *sholastična reprodukcija*? Ni to zgolj te(le)ologija, ki ne zajema spoznavnih procesov? Je sistem, katerega priznanja in zasluge temeljijo na hierarhični servilnosti, nestorski investituri učenjakov in preprostem izpolnjevanju birokratskih parametrov, res znanstven?

Besedilo, ki sledi, skuša z namenom, da bi bolje osvetlilo zgodovinsko ozadje navedenih vprašanj, rekonstruirati nekatere kontekste nastanka evropskih univerz z ozirom na oblikovanje univerzitetnih habitusov kot produktov dvojnega preloma: na eni strani preloma z mehanicistično koncepcijo prakse, pri kateri agensi delujejo pod neposredno prisilo »vzrokov«, in na drugi strani simetričnega preloma s finalistično vizijo, pri kateri agensi delujejo v imenu »poznavanja stvari«. Univerza ni zgolj družbena razvrstitev partikularnih form in funkcij; da bi v določenem okolju zaživela in preživela, mora izkazovati določeno legitimacijo in imeti specifičen presežni pomen za svoje člane in članice (tako na osebni kakor na institucionalni ravni), da so ti/te pripravljeni/pripravljene skupne interese, vsaj začasno, postaviti nad svoje individualne cilje in delovati v imenu kolektiva ali kolegija. Sposobna mora biti nuditi prostor oz. konstituirati kolektivnega intelektualca, ki ni le seštevek egotičnih prerivanj in karierističnih aspiracij (Noiriel, 2008b, 192; prim. 2008a in 2003).

Zgodovina ustanavljanja univerz je med drugim tudi kontinuirano pričevanje o konfliktih in spopadih med svetim sedežem in posvetno oblastjo. Četudi lahko rečemo, da je metoda poučevanja v mestnih in samostanskih šolah pred razcvetom univerz v 12. in 13. stoletju pretežno *mnemonična sholastika*, strategija verovanjskega prenosa vednosti, na čelu katere je *scholasticus*, na univerzitetni ravni kasneje imenovan *kancler*, pomeni izbruh vrste novosti s Petrom Abelardom, pomembnim kritičnim intelektualcem 12. stoletja (gl. Abaelardus, 1736; Compayre, 1893; Gilson, 1960; Le Goff, 1998 [1957]), ki se – tako pravi

sam – raje kakor na tradicijo sklicuje na »zaloge lastnega znanja« (Le Goff, 1998 [1957], 54), vitalen in nadvse pomemben niz novosti, ki v temelju in skozi vrsto kritičnih distanc in aparata za argumentativno spodnašanje avtoritete preoblikujejo ta zaspani in k pertificiranju nagnjeni intelektualni habitus. Takole pravi:

»Pristopil sem torej k temu možakarju, ki je svoj sloves dolgoval bolj svoji starosti kakor lastni pameti ali svoji kulturi. Vsi, ki so ga spraševali, da bi zvedeli za njegovo mnenje o vprašanih, pred katerimi so se počutili negotove, so ga zapustili bolj zmedenega kot prej. Če bi se zadovoljil s poslušanjem, te je znal očarati, ko pa si ga kaj vprašal, se je pokazala njegova ničevost. Po zgovornosti je bil izvrsten, v inteligenci zaničevanja vreden, po umnosti prazen. Njegov žar je hišo zadimil, namesto, da bi jo osvetlil. Njegovo drevo, polno listja, je od daleč pritegnilo pogled, ko pa si prišel bliže in ga pozorneje pogledal, si opazil, da ne nosi sadov.« (*Ibidem*, 53.)

Univerzitetni habitusi kot rezultante spopadov med temeljnima oz. nosilnima oblikama transmisije vednosti, *mnemonično-sholastično* in *kritično-refleksivno*, od 12. stoletja seveda niso – vsaj v pretežni meri ne – in ne morejo biti kategorije za umeščanje oz. rangiranje evtanaziranih in pohlevnih duhov v akademske vrste in nazive, ampak ravno narobe, napotujejo na agilne, žive in zmogljive intelektualce in intelektualke (zaradi zgodovinskih in družbenih okoliščin pač redkeje), ki so na eni strani zmožni uporabljati zahtevna orodja za mišljenje družbe ter za subvertiranje in problematiziranje zakrknjenih družbenih struktur, na drugi pa jih prilagajati diferencialnim problematikam z namenom inkorporiranja novih spoznanj, izvirajočih iz praktičnega čuta, v teoretski register, da bi bolje razumeli družbeno dogajanje in ga mogli čim koherentneje analizirati.

Univerzitetno polje je, kakor druga polja (v bourdiejevskem pomenu), strukturirano polje sil, v katerem se skozi vrsto praks in formalnih ter neformalnih aktivnosti odvija boj za ohranitev ali preobrazbo tega polja. Je kraj praktičnih logik, inkorporiranih v delovanje članov in članic akademskega kolegija. Če hočemo iz vrste praks izluščiti habituse njihovih nosilcev, moramo biti pozorni na njihove interakcije, na menjave rekvizitov in instrumentov skozi čas, na preobrazbe v formaliziranih univerzitetnih praksah, na posamične faze teh preobrazb in njihove konfiguracije, ne pa na končni izdelek. Pozornost moramo usmeriti na *modus operandi* in ne na *opus operatum*, katerega vrednost je vselej določena *ex post*.

William Clark v svoji študiji o akademskih praksah in rojstvu raziskovalne univerze (gl. Clark, 2006) na pregleden način razgrinja posamične faze generiranja nekaterih akademskih habitusov (četudi jih ne imenuje tako, saj ne uporablja bourdiejevskega aparata). Dolga pot preobrazbe in diverzifikacije univerzitetnih habitusov od reproduktivnega sholastičnega pa do kritično-refleksivnega (in številnih vmesnih stopenj) ne kaže vselej zvezne kronologije, ampak bolj zarez, prelome, skoke in vračanja, regresije. V Franciji se začne v 12. stoletju z Abelardovo globoko in daljnosežno intervencijo v sholastično pedagoško matrico, njene didaktične prakse in postopke

argumentacije,¹³ medtem ko se v germanofonem svetu, kjer je razvoj univerz precej kasnejši, sproži s sporom med dvema načinoma poučevanj, *via antiqua* (aristotelovskotomistični način) *versus via moderna* (nominalisti, politični ockhamizem, averroizem idr.). Ta spor je v germanofonem prostoru – kot akademski prolog v reformacijo – izbruhnil šele v 15. stoletju, pomenil pa je eno prvih velikih transformacij tamkajšnjega univerzitetnega kurikula, akademskega habitusa in predavateljskih praks.¹⁴

V času spopada dveh habitusov v širšem evropskem družbenem prostoru je prišlo do druge pomembne revolucije v percepciji sveta in transmisiji znanj in vednosti, ki jo je sprožil izum tiska. Ta je imel raznotere in večplastne učinke. Avditivni kategorialni aparat, zvezan z glasom, ušesom in memoriranjem na pamet, nenadoma zamenja nov dispozitiv: oko (pogled) in *pisno* (knjiga).¹⁵ Poslej so knjige, materialni produkti, skladišča znanj in vednosti oz. hrami memorije. Memorija se torej v določenem zgodovinskem trenutku premesti iz *človekove notranjosti v zunanost*, dobi družbeno funkcijo: najprej v zasebne knjige, zatem v javne knjižnice. Prek knjig in njihove distribucije je vednost postala dostopnejša za precej širšo populacijo in tako se v 16. stoletju začne množični transfer znanj in vednosti (gl. Chartier, 1996, 2001a in 2001b). Vendar pa so se kljub temu – produkcijski odnosi vztrajajo precej dlje od menjave produkcijskih sredstev – stare tradicionalne prakse oralnega podajanja znanja nadaljevale. Nekatere stare univerzitetne prakse so se ohranile do današnjega dne, med njimi nastopna predavanja za habilitacije, ki so recidivi stare oralne tehnologije prenosa znanj.

V 17. stoletju, v obdobju erudicije in obsedenosti s klasifikacijo in zbirateljstvom kot zadnjima zatočiščema mnemonike pred erozijskimi učinki tiska na velike memorijske sisteme, ki so bili v rabi od antike do 15. stoletja, se pojavi pomembno nasprotje med eruditi (nosilci dediščine *artis memoriae*) in nemirnimi raziskovalnimi duhovi predrazsvetljenstva. To nasprotje je sprožila in v veliki meri tudi hranila večja dostopnost znanj v knjigah, ki so se tedaj že kopičile v zasebnih knjižnicah. Novi raziskovalni duh, ki v 17. in 18. stoletju pripelje do oblikovanja prvih raziskovalnih seminarjev in raziskovalnega segmenta univerze, se – v stilu starejšega kritično reflektivnega habitusa iz časa Abelarda (v Franciji) oz. reformacije (v Nemčiji) – za razliko od eruditskega (akumulacija in grmadenje znanj, rivalstvo med eruditi), ki se čuti doma v sholastičen habitusu, začne posvečati drugačnim, na spoznanjih, analitičnih študijah in praktičnem čutu utemeljenim

¹³ Univerzitetni habitus, ki ga izoblikuje Abelard, je dejansko lucidna in transgresivna *intelektualna herezija*, ki pa ima, ker temelji na spoznavnem potencialu posameznika, izjemno privlačno moč.

¹⁴ T. i. »spor o knjigah« je izbruhnil ok. leta 1425 v zvezi s tem, da bi bilo treba zamenjati stare kanonične knjige, ki so jih interpretirali na univerzah, z novimi, vrti pa se tudi okoli širših problematik, npr. akademskih praks, načinov interpretiranja posamičnih fenomenov itn.

¹⁵ Walter Ong (1983 [1958]) poudarja, da je ključna figura tega prehoda k prevladi vizualnega Petrus Ramus (1515–1572), ki je skušal retoriko in logiko osvoboditi tiranije tradicionalne oralne kulture. Razvil je vrsto vizualnih pripomočkov – od diagramov, dreves, grafov, mrež ipd., ki naj bi olajševali razmišljanje oz. nadomestili govor. Ramistična dialektika naj bi izgubila smisel za sokratski dialog in celo za sholastični *disputatio*. Ramizem se skuša usmeriti h kontemplaciji zunanega, vizualnega sveta in ne navznoter k osebni meditaciji, povezani z glasom in avditivnim aparatom posameznika.

vrstam elaboriranja vednosti in išče diferencialne povezave med različnimi in raznorodnimi znanji.

Kljub številnim modifikacijam in transformacijam univerzitetnih praks in habitusov, ki jih zaznamo med 12. in 19. oz. zgodnjim 20. stoletjem in bi v poglobljeni študiji zahtevale natančnejšo zgodovinskoantropološko in socioanalizo (to bomo v naslednjih poglavjih podali le sumarno), lahko skozi analizo materialnih, pisnih in likovnih sledov, ki pričajo o oblikovanju in vztrajanju nekaterih univerzitetnih habitusov v tem dolgem časovnem obdobju, opazujemo tudi določeno strukturno logiko. Relativno hitro lahko v elementarnih potezah sedmih stoletij »razvoja« univertz razpoznamo dve izmenjujoči se tendenci, ki se od časa do časa spopadeta: kapitalno in množično tendenco k vračanju v mnemonično-sholastičen habitus in s tem k udobnem pristajanju na neproblematizirano shemo prenosa znanj, tj. k zapiranju vednosti na eni strani, in tendenco (običajno manjšinskega dela skupnosti) k odpiranju in diverzifikaciji vednosti skozi vrsto kritičnih problematizacij ter osebnih in družbenih refleksij na drugi strani. Nekatere postaje obeh tendenc bodo razvidne iz besedila, ki sledi, eden od prvi spopadov med obema habitusoma (mnemonično-sholastičnim in kritično-refleksivnim) pa je razviden iz *grafičnega prikaza 2*.

Medtem ko je frankofoni družbeni prostor (in tisti družbeni prostori, ki so se po njem zgledovali) razvil močno omrežje druge, kritično refleksivne tendence, začeni z Abelardom in njegovo temeljno konfiguracijo intelektualnega delovanja, in jo kasneje zavestno krepil vsaj od razsvetljenstva in francoske revolucije ter subtiliziral njeno tehnologijo – seveda ob nenehnem boju in konfrontacijah z nosilci prve tendence, se je germanofoni prostor – še zlasti bogaboječi in pobožnjaški avstrijski prostor, ki so mu pripadale tudi pokrajine današnje Slovenije – v temelju oblikoval skozi nenehno obujanje in spodbujanje prve, mimetično-sholastične tendence, ki je oblikovala pohlevne in nesamostojne duhove ter skozi stoletja utrdila reprezentacije univerze kot polja hierarhiziranih in posvečenih investitur ter submisivnih pastoralnih praks brez kognitivnih aspiracij. Ta tendenca je v samem univerzitetnem polju razvila močan sistem ednemičnega antiintelektualizma, ki spontano preprečuje in ne dovoljuje oblikovanja kritično-refleksivnega habitusa. Ena od temeljnih značilnosti antiintelektualnega prostora – za razliko od tistih univerzitetnih krajev na svetu, ki si za nalogo niso zadali popolnega izbrisa nasprotne tendence, ampak le permanentno konfrontacijo z njo, ker se dobro zavedajo, da racionalizirana soočanja različnih duhov krepijo univerzitetno avtonomijo – je torej nenehna inklinacija k *popolnem izbrisu kritičnih intelektualcev* in vseh sledov ter družbenih učinkov njihovega kritično-refleksivnega habitusa v družbenem življenju (prim. Kodelja, 2008a, 2008b in 2008c).

Prav tako kakor kritično refleksivni univerzitetni habitus tudi univerzitetna avtonomija ni kaka apriorna *danost*, temveč fenomen, ki je tesno povezan z vrsto akademskih strategij in praks, ki določajo učenjakovo obnašanje. Povezana je s partikularnim delovanjem in aktivnostmi akademske skupnosti; je postopno »zgodovinsko osvajanje«, ki ima za

institucionalni cilj intelektualno in znanstveno emancipacijo v razmerju do oblastno-političnih mehanizmov in vzpostavitev lastnih vstopnih pogojev in norm, ki veljajo le v specifičnih znanstvenih poljih (Bourdieu, 2004 [2001], 91). Stopnja avtonomije univerzitetnega prostora je odvisna od nenehnih in sprotnih soočanj in razreševanj konfliktov. Oblikuje se skozi kontinuirana zavračanja in odbijanja vdorov političnih, ideoloških idr. neznanstvenih doktrin, ki nenehno grozijo, da bodo univerzo preoblikovale v vodljivo institucijo ali v orodje oblasti in politike, v akademski prostor. Univerzitetne avtonomije ne oblikuje neobvezen klepet akademikov o »avtonomiji« in njihovi domnevni »kritični nastrojenosti« na akademskih srečanjih ali skupščinah, ampak skupek dejansko izvajanih praks, ki napotujejo na performativno razsežnost delovanja univerzitetnih članov in članic ter univerzitetnih kadrov. Oblikuje jo permanenca kritičnih opažanj o družbi, o notranjih univerzitetnih razmerah, kontinuum uporov zoper spontano implementacijo dokse v univerzitetno polje, odločna nestrinjanja, boji, niz državljskih taktik in strategij, za katere se vodstvo neke univerze odloči, da jih bo razvijalo v razmerju do političnega polja. Te avtonomne taktike in strategije, ki jih univerza aplicira na zunanji svet, so povezane z argumentiranim usklajevanjem različnih epistemskih vizij, z dopuščanjem različnih akademskih metod in pogledov na svet ter *last but not least* z akademsko svobodo v notranji akademski sferi. Institucionalizirana heterogenost s svojo neprekinjeno produkcijo in konfrontacijo različnih argumentacij šele omogoča oblikovanje kritičnih habitusov, ti pa so pogoji možnosti za dejansko univerzitetno avtonomijo. Univerzitetna avtonomija je pravzaprav zgolj emancipatorični učinek bojev in zastavkov v teh bojih, ki so jih na različnih področjih in disciplinah izbojevali nosilci kritično-refleksivnega univerzitetnega habitusa zoper tiste nosilce, ki menijo, da je treba vselej »pluti s tokom« in se brez premisleka prilagoditi sleherni novi družbeno-politični situaciji. Kjer potrebnega odpora ni, seveda tudi ni nobene univerzitetne avtonomije, pa naj se še tako govori o njej.

Poglavja, ki sestavljajo vsebino monografije o zgodovinskem oblikovanju univerzitetnih habitusov skozi zorni kot zgodovinske antropologije,¹⁶ kažejo, kako zmotno in nevarno,

¹⁶ Brez želje po iskanju ali definiranju izvirov, obsesije historističnega oz. etničnega zgodovinopisja, naj povem le, da se zgodovinska antropologija (*anthropologie historique*) v Franciji razvije in črpa svojo spoznavno epistemologijo iz več disciplinskih polj (Durkheimovske smeri sociologije in njenih konceptnih dosežkov, prek »šole Analov«, strukturalizma, semiotike, socialne antropologije, dognanj lingvistike in diskurzivne analize, nadalje se profilira v diskusiji z mikrozgodovino, novo kulturno zgodovino itn.). Ne naslanja se slepo na pisne vire kot domnevne garante »objektivnosti«, ampak z analizami različnih vrst virov (pisnih, ustnih, likovnih, materialnih, indiciarnih, diskurzivnih arhivov itn.) napotuje na subtilne prepletosti različnih družbenih skupin, dinamik, institucij in družbenih podsistemov, ki koincidirajo v nekem dogajanju. Za kompleksno družbeno analizo torej uporablja drugačna orodja od klasične »tradicionalistične« zgodovine, ki zgolj – običajno brez premisleka in analize – povzema uradne interpretacije dogajanja, neproblematizirano prevaja sprejemljive družbene elite v uradne zgodovinske kataloge in brez detajlne mikrokronologije ali analize družbenih mrež in sociopolitičnih motivacij kategorizira pomembne letnice in imena »velikih mož« in »nacionalnih bitk«. Kljub temu da je večina razvitejših zgodovinopisnih okolij že preživela te doksične in toksične »otroške bolezni«, se zdi, da srednjeevropske dežele nikakor ne najdejo poti do orodij za družbeno analizo in ne poti iz zdravorazumarskega partilnearnega etnocentrizma. Kritično o zgodovinopisju med 18. in

predvsem pa naivno ali celo zlonamerno je prepuščanje družbeno-političnega boja za univerzitetno avtonomijo, ki je od samega nastanka univerz sestavni – če ne celo reprezentativni – del univerzitetnega polja, zgolj politiki in ignorantskim strukturam oblasti na eni strani in le sholastičnim ter spoznavno nesuverenim (na režimske ideologije neodpornim) znanstvenikom in znanstvenicam na drugi.

20. stoletjem v evropskem in slovenskem družbenem prostoru gl. Kramberger, 2007b, in Rotar, 2007 in 2008.

I. KAJ JE UNIVERZA?

*Univerze si avtonomijo izborijo zato, ker se
bojujejo zdaj proti cerkvenim, zdaj proti laičnim
oblastem.*

Jacques Le Goff, *Intelektualci v srednjem veku*,
1998 [1957], str. 82

a. Splošni pregled: *universitas magistrorum et scholarium*, pomen prevajanja, nastanek univerz in njihov razvoj v času in prostoru

Osnovni pomen besede »univerza« (lat. *universitas*, gen. *universitatis*) izhaja iz latinske sintagme *universitas magistrorum et scholarium*, ki pomeni »skupnost predavateljev in šolarjev/učencev« (lat. *uni* – »eno«, lat. *vertere* – »obrniti«, *versus* – je pretekli deležnik tega glagola, ki pomeni »obrniti, spremeniti v eno«).¹⁷ Prve evropske univerze srednjeveškega sveta, v katerem je bila – ne pozabimo – latinščina temeljno sredstvo sporazumevanja, so tako bile potrditve in prolongacije precej starejših skupnih prizadevanj različnih učenjaških skupin, ki so bile zmožne skupnega delovanja in udejanjanja kolektivnih interakcij.

Ena temeljnih referenc zgodnjersrednjeveških univerz, ki so se v 11. stoletju v evropskem kontekstu najprej razvile v Italiji, če naj definicija poleg »skupnosti predavateljev in šolarjev/učencev« obsega še pojmovanje univerze kot ustanove »visokega izobraževanja«, je bila Platonova akademija iz okoli 387/388 pr. n. št. (delovati je prenehala okoli leta 83 pr. n. št.),¹⁸ temelječa na oblikovanju skupnosti učiteljev in učencev, ki so diskutirali o filozofskih, matematičnih in verjetno še katerih (astronomskih, nemara tudi družbenih) problemih in jih skupaj reševali.¹⁹

Med najzgodnejše srednjeveške ustanove visokega izobraževanja na svetu sodijo nekatere institucije v Vzhodni Evropi. Med njimi je bizantinska univerza v Konstantinoplu, ki je bila leta 848/849 uradno priznana za univerzo oz. za »korporacijo učiteljev in študentov« z določeno avtonomijo, samoupravljanjem in z delitvijo na poučevanje in raziskovanje, četudi je bila ustanovljena in je delovala kot akademija že od leta 425 (v

¹⁷ Potemtakem gre za določeno unifikacijo kodov in pravil, ki so v veljavi v akademskem prostoru. Pogosto pa je pojem *universitas* pomenil le študentsko populacijo določene univerze, ki se je sicer imenovala tudi *natio* (univerzitetna *nacija* je bila sestavljena iz tujih študentov), ki jo bomo srečali v nadaljevanju, in se je organizirala z namenom, da bi pred mestnimi oblastmi lahko zastopala in uveljavljala svoje pravice. Fuzija *universitates* (se pravi *nationes*) v eno *universitas* je postopen in dolgotrajen proces. Gl. Lucas, 1972, 235.

¹⁸ Sprva z nazivom *Hekademia* (*Ἑκαδήμεια*), ki je v klasični grščini evolviral v *Akademia* (*Ἀκαδημία*). Izraz je povezan s starogrškim mitološkim junakom Akademosom (*Ἀκάδημος*) in njegovim nasadom oljk, ki mu je bilo zaradi lastnikovih dejanj med vojnami opustošenje vselej prizanešeno. Sprva se torej izraz »akademija« nanaša na družbeni prostor, ki je nedotakljiv, spokojen in v katerem ni čutiti interference zunanjih konfliktov, četudi to ne pomeni, da se diskusije ne nanašajo nanje. Gl. Field, 1970; Sedley, 1996. Izraz »akademija« se včasih uporablja tudi za sorodne ustanove na Kitajskem (Taixue, Guozijian, akademija Hanlin, ki jo je v 11. stoletju vodil pomembni kitajski izumitelj, matematik in znanstvenik Šen Kuo, pa je iz časa dinastije Tang), v Indiji (Taxila, Gandhara, Vikramašīla) in v Perziji (sasanidska akademija v Gundishapurju).

¹⁹ O tem, ali so v Platonovi akademiji debate tekle le o teoretičnih ali tudi o aktualnih družbenih problemih, se mnenja različnih znanstvenikov in znanstvenic razhajajo. Glej Guthrie, 1975, 23; Field, 1970; Sedley, 1996 in Schofield & C. Rowe (eds.), 2000, 293.

času Teodozija II.)²⁰. Poleg konstantinopelske univerze najdemo podobne institucije še v drugih vzhodnih mestih, kakor so Aleksandrija, Antioh in Atene.

Če pa gornjima dvema opredelitvama pridružimo še tretjo, če torej v univerzi poleg skupnosti predavateljev in učencev na stopnji visokega izobraževanja vidimo tudi institucijo, na kateri obstaja delitev na pedagoško in raziskovalno sfero in na kateri se podeljujejo diplome in akademski nazivi za različne stopnje, potem je eno prvih, zahtevnejše opredeljenih univerz treba iskati v arabskem svetu. Najprimernejša kandidatka bi bila univerza iz leta 859 v maroškem Fesu.²¹

Srednjeveško izobraževanje je bilo primarno namenjeno klerikom in maloštevilnim članom vladajočih razredov. Univerze so se razvile iz cehovske organizacije (*gilde*) v 12. stoletju, ki je z globinsko spremembo ekonomske in socialne strukture ustvarilo pogoje za pojav »intelektualca«. Svojo organizacijsko in administrativno strukturo so razvile vzporedno in po analogiji z obtniškimi gildami. Prvi tip »intelektualcev«, če naj, sledeč Jacquesu Le Goffu (1998 [1957]), uporabimo ta nekoliko depasiran in anahronistični izraz za označevanje skupine srednjeveških učenjakov,²² ki je angažirano posegala v mentalno strukturo zgodnjega srednjega veka in jo skušala transformirati in odpreti za različne perspektive, so bili specializirani prevajalci. Jacques Le Goff jih upravičeno ima za »pionirje« intelektualne prenove (*ibidem*, 31).

K prevajanju v širšem pomenu besede, ki obsega tudi kulturno menjavo in menjavo dobrin, so seveda močno prispevali grško-arabski kulturni stiki na eni strani in razvoj mest ter trgovanja na drugi. V tej večplastni in dinamični interakciji med Vzhodom in Zahodom je arabščina igrala pomembno posredniško vlogo. Številna pomembna antična dela (Aristotel, Evklid, Ptolemej, Galen, Hipokrat idr.), ki so jih heretiki prinesli s seboj na Vzhod, so se ohranila v muslimanskih knjižnicah. V kroženju različnih dobrin pa se v času križarskih vojn in razvoja evropskih mest izoblikujeta dve mediteranski coni, ki sprejemata vzhodnjaške rokopise; to sta južna Italija (s središčem v Palermu) in Španija (s središčem v Toledu). Mesta v teh conah so večjezična; trguje in posluje se v grščini, latinščini in

²⁰ Že tedaj je obsegala 31 stolic, med katerimi so bile pravo, filozofija, medicina, aritmetika, geometrija, astronomija, glasba, retorika, latinščina, grščina idr.

²¹ Univerza Al Karaouine, ki jo je ustanovila Fatima Al-Fihri, hčerka bogatega trgovca Mohameda Al-Fihrija. Sledila ji je še univerza Al-Azhar, ustanovljena leta 959 v Kairu (Egipt), ki je imela licenco za podeljevanje različnih podiplomskih stopenj (جائزة إلهي, *Ijazah*, akademska kvalifikacija, ki označuje absolviranje specifičnih islamskih znanj) in je združevala različne fakultete. V 9. stoletju je pravico do podeljevanja diplom imelo tudi več bimarrestanskih medicinskih šol (بیمارستان, *bimarestan*, bolnica). *Madrassa* (مدرسة) je arabski naziv za vse vrste šol; *jami'ah* (جامعة) pa za univerzo. Gl. Atlas, 2006.

²² Za pojmovanje in razumevanje sodobne konotacije pomena »intelektualec« je mejnik zapleteno dogajanje okrog afere Dreyfus (1894–1906), v okviru katere se razplamti živahna polemika med *dreyfusisti* (intelektualci) na čelu z Émilom Zolajem in *antidreyfusisti* (antiintelektualci). V orbiti zadnjih izstopata zlasti Maurice Barres in Ferdinand Brunetièrè. V diskusijo se na točki apologije intelektualnega habitusa oglasi tudi Émile Durkheim. Več o tem glej v Kramberger, 2008. Širše o intelektualcih, o različnih aspektih in rabah tega pojmovanja glej tudi: Benda, 1927; Naville, 1927; Barrièrè, 1974; Pinto, 1986; Martin & Szelenyi 1987; Charle, 1990a, 1990b, 1995e, 1996; Fassin, 1993, 2000; Winock, 1997; Maton, 2000, 2005; Rotar, 2004a.

arabščini. Ker je Zahod medtem pozabil grščino, so prevajalci v konjunktornem trenutku začeli ustanavljati prevajalske skupine, ki se bile nemalokrat sestavljene iz različnih kompetentnih specialistov (*native speakers*): španskih kristjanov, mozarabov, judov in muslimanov. Te skupine in nekateri posamezniki so premostili vrzel, ki jo je ustvarila pozaba »poganske grške dediščine«. Prevajalske delavnice, ki so se oblikovale tedaj, so vozlišča prvih pomembnih omrežij kulturnih transferjev, ki niso enosmerni, ampak večsmerni v najširšem pomenu besede. (Le Goff, 1998 [1957], 30–31.)

Med temi prevajalskimi delavnicami je eno najodmevnejših prevajalskih skupin vodil Peter Častivredni²³ (1092–1156; *Petrus Venerabilis*), opat clunyjskega samostana, ki se je odločil prevesti Koran. Njegova utemeljitev je dejansko poskus »intelektualne intervencije« v stratifikacijo evropskih (krščanskih) učenosti, in poskus priprave na »intelektualni spopad« z muslimani prek poznavanja njihove kulture in religije. Deloma je njegova argumentacija značilno pristranska in vzvišena, deloma pa razkriva ignorantsko samozadostnost oz. samozartost tedanje Zahodne krščanske kulture. Takole pravi:

»Če naj mohamedanski zmoti pripišemo sramotno oznako herezije ali nečastno oznako poganstva,²⁴ moramo proti njej aktivno poseči: pisati. Toda Latinci, še posebno moderni, v hrepenenju po antični kulturi ne poznajo drugega jezika kot tistega iz svojega domačega kraja. Zato niso bili zmožni niti prepoznati te zmote niti ji zapreti poti; toda moje srce je vzplamtelo in med premišljevanjem me je prevzel žar. Sram me je, ko vidim Latince, kako ne razumejo vzroka te izgube, in nevednost, da bi ji vzeli moč vztrajanja. Nihče ni odgovarjal, zato ni nihče ničesar vedel. Zato sem torej šel in obiskal poznavalce arabskega jezika, ki je s tem strupom okužil več kot polovico sveta. S pomočjo prošelj in denarja sem jih prepričal, naj iz arabščine v latinščino prevedejo zgodovino in nauk tistega nesrečnika, celo njegovo postavo, ki jo imenujejo Koran. Da bi bila zvestoba prevoda celovita in ne bi nobena napaka zavedla našega razumevanja, sem ob bok krščanskim prevajalcem postavil tudi Saracena.« (Le Goff, 1998 [1957], 31.)

V nadaljevanju *Petrus Venerabilis* med krščanskimi prevajalci Korana omenja tudi Hermana Dalmata (po Le Goff, 1998 [1957], 32 v op. 8), po nekaterih različicah v virih omenjenega tudi kot Hermannus da Carinthia (Herman Koroški; gl. *slika 3*),²⁵ ki je eden od

²³ Morda natančneje: Oboževani, Častivredni (prevod Igorja Škamperleta v J. Le Goff, 1998 [1957]) bi bil *Honorabilis*, pojavlja se tudi ime Častitljivi.

²⁴ Podobno nespoštovanje krščanskega Zahoda do poganskih del in neskrupulozno ter metodično prilastitev umskega dela nevernikov oz. krivovercev razkriva tudi zapis angleškega učenjaka Danijela iz Morleya, ki pravi: »V skladu z Gospodovim naročilom in z njegovo pomočjo moramo od poganskih filozofov vzeti njihovo modrost in zgovernost. Nevernike smemo sleči, da se bomo z njihovimi oblačili samo obogatili v veri« (Le Goff, 1998 [1957], 35.). Seveda bi bilo tovrstne polaščevalske strategije krščanske cerkve skozi čas in njihove pomenske premestitve potrebno širše in natančneje raziskati.

²⁵ Igor Škamperle, slovenski prevajalec Le Goffovega dela o intelektualcih, Carinthio na tem mestu narobe prevaja kot Kranjsko, seveda gre za Koroško. Herman Koroški je v virih navajan z vrsto imen: Herman Secundus, Hermannus Sclavus, Hermannus Dalmata ali *Sclavus Dalmata*, Hermannus Nellingaunensis.

pomembnih srednjeveških filozofov oz. učenjakov in prevajalcev.²⁶ Omemba plačila prevajalcem razkriva pomemben aspekt vrednotenja prevajalskega dela v tem času.²⁷

Slika 3: Hermannus Dalmata (Herman Dalmatinec) oz. Hermannus da Carinthia (Herman Koroški) z astrolabom v desni roki, sloviti srednjeveški učenjak in prevajalec. (Vir: *Wikipedija*, http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Hermanus_Dalmata.jpg, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle; sicer iz *Chronica maiora*, 13. stoletje.)

Pomen besedne zveze *translatio studii*, ki se kot aktualni topos pojavi v 13. stoletju, je večplasten. Kmalu po letu 1200 po analogiji s *translatio imperii*, se pravi v zvezi s prenosom cesarske kontinuitete (seveda pa gre za precej več kakor le »imperialno« funkcijo; za prenos dediščine, institucij, insignij, slave, znanj, vednosti, infrastrukture ipd.) iz Orienta najprej na Rimsko in nato na Sveto rimsko cesarstvo, izbruhne pomembno vprašanje, ki ga zaznamuje sintagma *translatio studii* (prenos študij / vednosti). Kako torej prenesti, na kakšen način posredovati intelektualno moč iz Aten v Rim in nato iz Rima v Pariz? Simplificiran odgovor v redu uradnih

²⁶ Herman Dalmatinec oz. Herman Koroški (ok. 1100–ok.1160), pomemben srednjeveški filozof, astronom in astrolog, matematik, meteorolog, prevajalec in pisatelj, med drugim si je dopisoval tudi z Abelardom. Natančna lokacija njegovega rojstva ni znana, kot potencialni kraji se omenjajo Korčula, osrednja Istra (okolica Pazina) in vojvodina Koroška. Herman Dalmatinec oz. Koroški naj bi hodil v neko benediktinsko samostansko šolo v Istri, mladostna leta pa preživel v južni Franciji in Španiji. Obširno znanje naj bi si nabral v Chartresu pri Bernardu in njegovem mlajšem bratu Teodoriku in v Parizu nekje med letoma 1130 in 1135. Med Teodorikovimi učenci je bil tudi Janez Salisburški (Johannes de Saresberia Parvus; ok. 1110/1115–1180). Po študiju je Herman s svojim sošolcem in prijateljem Robertom Ketrensisom (Robertom iz Chestra) odpotoval na Vzhod, v arabske dežele, kjer sta se v Carigradu in Damasku seznanila s tedanjo arabsko znanostjo in se okoli leta 1138 vrnila v Evropo. Kakor kaže v je tem času (do leta 1142, ki ga kot leto dokončanega prevoda Korana omenja Petrus Venerabilis) prevajal Koran in deloval v Španiji in južni Franciji. V Španiji je sodeloval tudi v znameniti prevajalski delavnici škofa Rajmunda. Med njegova pomembnejša dela sodijo številni prevodi (Abu Masharjevo delo *Introductorium in astronomiam* oz. *Liber introductorius in astronomiam Albumasaris*, 1140; Ptolemejevo delo *Planisphaerium*, 1143 – preko tega prevoda so se evropski sholastiki prvič spoznali s Ptolemejevo astronomijo; Evklidovo delo *Elementa* idr.) in izvorna dela: *De essentiis* (ok. 1143), v katerem diskutira o Aristotelovih kategorijah, *Liber imbrum* (1140/1141) o padavinah in meteorologiji, na področju astronomije in matematike pa deli *De mensura*, *De utilitatibus astrolabii* in *De compositione et usu astrolabii* (pred 1143), idr. Na njegova dela se opirajo številni pomembni srednjeveški učenjaki, med njimi Albert Veliki (Albertus Magnus; gl. *slika* 5). Gl. Gantar, 1965; Low-Beer, 1979; Šanjek, 1992; Dolar, 1994; Dadić, 1996; Zečić & Škamperle, 2005.

²⁷ Vse kaže na to, da se je Peter Oboževani dobro zavedal kapitalnega pomena prevajalskega dela za oblikovanje koherentnega intelektualnega duha in ga je zato tudi dobro plačal. Da je dandanes prevajalsko delo – zlasti znanstveno prevajanje – popolnoma izpuščeno iz temeljnih postavk vrednotenja znanstvene dejavnosti (denimo pri habilitacijah ali pri priznavanju kvalifikacij za pedagoško in raziskovalno delo), ne more kazati na drugo, kakor na odločilno nerazumevanje, nevednost in antiintelektualno naravnost sestavljalcev meril in kriterijev za (birokratsko) vrednotenje znanosti.

interpretacij, ki ne seveda ne razreši dileme, bi bil, da je Italija za »prenos« – v očeh tednjih ljudi – imela pooblaščen osebno, papeža, nemški svet je za takšno transmisijo imel cesarja, Francija pa univerzo. Vendar pa je dejansko način prenosa vsebin – zlasti spoznavnih vsebin in vednosti – za razvoj intelektualnih habitusov in znanosti velikanskega pomena in ga ni mogoče rešiti z eno samo osebo, četudi je ta notorična. V času pred 5. ali 6. stoletjem našega štetja je bilo šolanje tesno povezano s službo prevajanja, organiziranja, prepisovanja in kodifikacije svetih besedil. Izobraževalna središča so tri samostanske šole, katedrale in domovi plemstva.

Kakor meni Jacques Le Goff (1998 [1957], 23–25), so predhodne šolske reforme nepismenega Karla Velikega sicer imele določen strateški pomen za transformacijo vednosti in izobraževalnega procesa, vendar same na sebi ne kažejo spoznavnih razsežnosti, po katerih bi t. i. »karolinški renesansi« lahko pripisovali pomen širše intelektualne mobilizacije. Karel Veliki je predvsem prepoznal pomen ideje, da pomenijo kompetentni državni uradniki vitalno silo za obstoj in nemoteno delovanje cesarstva. Njegov odlok o ustanavljanju katedralskih šol je sicer revnejšim dečkom omogočal družbeni vzpon in urjenje v administrativnih tehnikah, ni pa na noben način meril na kakršnokoli problematizacijo obstoječih vednosti. Osnovna metoda transmisije znanj je v tem obdobju mehanična, makinalna in ne predpostavlja umskega in še manj spoznavnega investiranja. Tak dispozitiv, ki ga bomo v nadaljevanju besedila še srečevali, je v temelju *antiintelektualen*, saj ne meri na transformacijo vednosti, ki je temeljni motiv univerzitetnega in intelektualnega habitusa, kakršen se razvije vsaj od 12. stoletja (in od goliardov) dalje, ampak na zaprto kroženje obče pameti in splošnih idej, ki ima za učinek razvejano vertikalno linijo klientelnih posvetitev, meritokratskih insignij, zatajitev inovacij in njihovo kontinuirano izrivanje iz vidnega (javnega) polja (ali pa njihovo prilastitev prek sprejemljivih in bogaboječih nosilcev). Ostentativni dekor in luksuzni produkti tega časa bolj kakor kaj drugega razkrivajo, pravi Le Goff (*ibidem*), pogreznjenost vase, sklenjen ekonomski sistem vednosti oz. neko »zelo nekulturno dobo«, ki rada izpostavlja formo in povzdiguje dragocene rekvizite v embleme razkošja in ekonomskega kapitala. Knjiga v karolinškem času tako ni namenjena branju, ampak je luksuzna dobrina.²⁸

Prvi učitelji v katedralskih šolah – denimo v Chartresu, Orléansu in Reimsu – so bili kleriki. Temeljne podajanje vsebine pa so sovpadale z doktrinarnimi temami in perspektivami v določenem kraju in obdobju. Učenjaki in bodoči učenjaki, torej skupnost *magistrorum et*

²⁸ Sodobni odmevi teh v temelju antiintelektualnih zastavkov, ki se navidez – kakor karolinške dragotine – reprezentirajo za intelektualne in povezane s knjigo, dejansko pa gre za manifestacije duhovne zanemarjenosti in za nekakšne bizarne lokalne nadomestke za odsotno svetovljanskost, so projekti, kakršen je bil pred leti aktualen (in celo akademsko podprt!) projekt »Rastoče knjige«, katere osnovni namen postaviti petrificiran spomenik »slovenski knjigi« lepo ustreza karolinški – po Le Goffu »barbarski« (1998 [1957], 24) – percepciji knjige kot monumenta in ne kot uporabne dobrine za širjenje mentalnega univerzuma in diverzifikacijo percepcije pri bralcih. Skoraj odveč je pripominjati, da bi bilo namesto »Rastoče knjige«, katere ime med drugim evocira tudi zabavne psihoanalitične konotacije (pobegle iz »duhovnega in snovnega sveta« snovalcev), bi bilo zagotovo potrebneje in bolj smiselno zgraditi že dolgo načrtovani NUK II.

scholarium, so se zakopali v interpretativne študije svetih besedil, ki so jih napisali pomembni cerkveni očetje (*patri*) in uprizarjali patristično eksegezo. Izobraževalni programi so se razlikovali od kraja do kraja, saj so jih oblikovali regionalni predavatelji. Nanje je vplival sociokulturni habitat določenega teritorija. Tako so šole v Španiji, ki so se naslanjale na islamsko izobraževalno tradicijo, vključevale matematiko, astronomijo in znanosti o naravi, medtem ko so šole v Franciji – npr. tista v Orléansu – poučevale klasične avtorje in eksegezo njihovega opusa. Tretje šole spet so imele program strukturiran okoli glasbe in matematike – takšna je bila šola v Chartresu.

Ena od vodilnih figur srednjeveške univerze je **papež Gregor VII., ki je leta 1079 razglasil papeški odlok o oblikovanju katedralskih šol**, ki naj bi skrbele za izobraževanje klerikov. Ta predpis je sprožil proliferacijo izobraževalnih središč, ki so skozi čas evolvirale v evropske srednjeveške univerze. Za prvo evropsko univerzo velja univerza v Bologni, ki je bila ustanovljena leta 1088, medtem ko je pariška univerza nastala okoli leta 1119 z ohlapno združitvijo različnih samostanskih šol in s središčem v katedrali Notre Dame.²⁹ Število študentov na komaj ustanovljeni pariški univerzi je hitro naraščalo, tako da je kmalu zmanjkalo možnosti za nastanitev. Z bivališči pariških študentov so se posebej ukvarjali nekateri kolegiji, ki so jih ustanovili prav s tem namenom, č čemur se bomo še vrnili.³⁰

Pariška predavanja so za številne tujce postala sestavni del njihovega distinktivnega, plemenitega in intelektualnega habitusa. Nekateri kronisti iz tega časa navajajo Pariz kot popek učenosti in ga povzdigujejo nad Atene, Aleksandrijo in Rim. »V tem času«, je zapisano v *Chroniques de St. Denis* («Les gestes de Philippe-Auguste»), »je v Parizu cvetela filozofija v vseh vejah učenosti, tu so poučevali sedem svobodnih umetnosti in jih povzdignili do takih višav, ki jih niso nikdar dosegle v Atenah, Egiptu ali Rimu, pa tudi ne drugod po svetu«. (Paris, 1836–1838; prim. Breton, 2002.)

Leta 1231 je bil s pomočjo Roberta Sorbona ustanovljen teološki kolegij, ki se je postopoma razvil v pariško univerzo, ki ji danes pravimo Sorbona.³¹

²⁹ Pariška univerza je ena od maloštevilnih univerz, ki nastane z združenjem samostanskih in katedralskih šol, običajnejša pot ustanovitve in priznanja univerz, ki so se večinoma ločevale od samostanskih in katedralskih šol, poteka prek papeške bule ali cesarske ustanovne listine. Gl. Leff, 1968. Sprva so bile v Parizu tri odmevne šole, Notre-Dame, Ste-Geneviève in St. Victor, ki bi jih lahko imeli za trojni izvir *universitas scholarium*. V zgodovinskem »razvoju« in skozi politične boje se je pomen zadnjih dveh zmanjšal.

³⁰ Na pariški univerzi med vidnejšimi zgodovinskimi osebnostmi najdemo več papežev (Celestina II., Adrijana IV., Inocenca III., medtem ko je Aleksander III. na študij v Pariz poslal nečaka) in številne plemiške in kraljevske sinove. Na pariški univerzi študirajo Otto von Freisingen, mainški nadškof, Thomas iz Canterburyja, Janez iz Salisburyja idr.

³¹ Robert Sorbon (1201–1274) je začel poučevati okoli leta 1253, nato pa je leta 1257 ustanovil pariški kolegij *Maison de Sorbonne*, katerega namen je bil poučevanje teologije okoli dvajsetih revnih študentov. Kralj Ludvik je delovanje kolegija podprl, leta 1259 pa ga je potrdil tudi papež Aleksander IV. Kolegij se je razvil v močno intelektualno središče, ki velja za jedro pariške univerze. Robert Sorbon je bil aktiven univerzitetni delavec med letoma 1258 in 1274; na univerzi je poučeval, pridigal in bil njen kancler.

Univerza kot institucija visokega izobraževanja, ki šola vodilne kadre, elito, svečenike in druge državne uradnike, je nastala kot kombinacija poučevanja (učiteljski kader) in izobraževanja (študentska populacija). Njeni ključni značilnosti sta **korporativna avtonomija** in **akademska svoboda**. Konfucianske šole, ki so v starem kitajskem cesarstvu izobraževale mandarinsko birokracijo, hindujske *gurukulas* in budistične *vihares* za svečenike in menihe v srednjeveški Indiji, *madrasas* za mule in koranske sodnike v okviru islamskega šolanja, azteške in inkovske šole v templjih za svečeniške astronome v predkolumbovski Ameriki, tokugawske šole *han* za japonske samuraje – vse te ustanove so poučevale diferencirane vednosti, elitne kulturne vsebine, sprejete doktrine, literarne in matematične veščine, ki so jih nasledile od svojih političnih ali religioznih predhodnikov in gospodarjev, vendar pa v njih pri transferjih vednosti ni bilo veliko prostora za spraševanje in kritično analizo. (Perkin, 2006; o pomenu kritičnega mišljenja gl.: Bourdieu, 1966; 1967; 1971; Bourdieu & Passeron, 1964; Passeron, 1986; Rorty *et al.*, 1990; Wacquant, 1993; Pinto, 1998; Noiriel, 2003, 2008a, 2008b; Kramberger, 2003; Rotar, Mihelj & Kramberger, 2002; Rotar, 1990, 2004a, 2004b; o pravičnosti v sodobnih šolah gl Kodelja, 2006, 2007; o avtonomiji: Kodelja, 2008a, 2008b, 2008c.)

Podobno bi lahko trdili za samostanske šole v zgodnji srednjeveški Evropi, ki je ohranjala živo biblično izročilo in klasično poučevanje skozi srednjeveško obdobje, se pravi od padca Rima pa do 12. stoletja oz. 13. stoletja, ko se je začela renesansa. Starogrška *atheneum* in *lyceum* imata nekaj skupnih značilnosti s srednjeveškimi univerzami: prosto spekulativno rezoniranje in spodbijanje avtoritete, ki ima za učinek fragmentacijo avtoritete, in pa možnost pobega disidentskega filozofa v drugo mesto, intelektualno dislokacijo, vendar pa srednjeveške univerze pred 12. stoletjem niso dosegle takšne korporativne forme (Perkin, 2006; Le Goff, 1998 [1957]), ki bi univerzi zagotavljala permanenco.

Šele od 12. stoletja dalje so se v Evropi začele pojavljati korporativne institucije visokega izobraževanja, ki so v različnih oblikah preživele – seveda ne brez številnih transformacij in diskontinuitet – do današnjega dne. Univerze so sprva bile, kakor pravi Jacques Le Goff

Danes je v Parizu 13 univerz (brez upoštevanja druge velike izobraževalne linije *grandes écoles*), ki so vpete bodisi v pariško (PA), versajsko (VA) ali pa kretejsko (créteilsko, CA) akademijo: I. Panteon-Sorbona (PA), II. Panteon-Assas (PA), III. Univerza Nova Sorbona (PA), IV. Pariz-Sorbona (PA), V. Univerza René Descartes (PA), VI. Univerza Pierre in Marie Curie (PA), VII. Univerza Denis Diderot (PA), VIII. Univerza Vincennes v Saint Denisu (CA), IX. Univerza Pariz-Dauphine (PA), X. Univerza Nanterre (VA), XI. Univerza Pariz-jug (VA), XII. Univerza Val-de-Marne (CA), XIII. Univerza Pariz-sever (CA). Med njimi obstaja še druga delitev: I., V. in VII. sodijo v kategorijo »Univerz središča Pariza«; II., III., IV., VI., IX. v kategorijo »Pariz *universitas*« (v to kategorijo sodita tudi ENS – École normale supérieure in EHESS – École des hautes études en sciences sociales, ki spadata h *Grandes écoles*); VIII. in XIII. v kategorijo »Univerza Pariz Île-de-France«; XI. v kategorijo »Univerza Pariz-jug« in XII. v kategorijo »Univerza Pariz-vzhod«. Za oporišči ekstremne desnice veljata univerzi Pariz II. (Panteon-Assas) in desničarske oz. ultra-desničarske organizacije (pretežno) na Sorboni (UNI – L'Union Nationale Interuniversitaire antimarxiste; UPM – Union pour un mouvement populaire in RED – Rassemblement des Étudiants de Droite).

(1998 [1957], 8), zgoščeni urbani kraji vednosti, postajale pa so tudi vse pomembnejše nosilke politične moči. Bile so funkcija tripartitne ideologije na osi *sacredotium – regnum – studium* (Grundmann, 1951), potemtakem je bila oblast na njih sestavljena iz klerikalne, monarhične in univerzitetne oblasti, vse tri pa so koincidirale z novim obiljem produktivne ekonomije, ki je zaznamovala 12. in 13. stoletje. Univerza je bila produkt partikularno fragmentirane in decentralizirane evropske civilizacije, ki se je pravkar otresla kaosa in nasilja germanskih in vikinških pohodov. Družba tega časa je bila razlomljena in razdeljena v tako rekoč sleherni dimenziji: najmogočnejši je bil razkol med cerkvijo in državo, a tudi med njima so bili številne manjše shizme in konflikti na različnih avtoritetnih ravneh – od papeža in cesarja pa do škofa in barona. Ti razkoli so zahtevali družbena zavezištva in zaradi njih sta nastala dva pravna sistema, kanonično pravo in civilno pravo z enako ali sorodno jurisdikcijo nad podaniki, a z drugačnimi socialnimi in ideološkimi zastavki. V vzajemno destruktivnih razprtijah med cesarstvom in papeštvom je bila oblast, ki se je cepila na hierarhijo med seboj tekmujočih avtoritet (kralj in nadškof, vojvoda in opat, svobodna grofija in svobodno mesto, graščak-posestnik in župnijski duhovnik), na razpolago raznovrstnim grabežljivcem. V medprostorih teh bojev za oblast je lahko univerza našla svojo nišo in izigravala eno avtoriteto zoper drugo. Skozi stoletja je – ne vselej premišljeno in decidirano – evolvirala v neizmerno fleksibilno institucijo,³² zmožno prilagoditve tako rekoč sleherni zunanji politični situaciji in družbeni obliki in to, kar je izjemno pomembno za oblikovanje njene avtonomije, ne vselej na permisiven in dopadljiv način. Na račun tega je univerza kot institucija lahko preživela osem stoletij in »migrirala« tudi na druge kontinente po svetu. (Perkin, 2006; Hall, 1954; Gardner *et. al.* 1983; Rothblatt & Wittrock *eds.*, 1993.)

Okrepitev cerkvene institucije v času papeža Inocenca III. (umre 1216),³³ zlasti po 4. lateranskem koncilu (1215), ki je sprejel vrsto ukrepov za notranjo konsolidacijo

³² Fleksibilnost, kolikor ta izraz uporabimo v pozitivnem smislu, močnih (ne premožnim, ampak močnih v smislu simbolnega in socialnega kapitala) univerz določa prav soobstoj heterogenosti univerzitetnih habitusov na njih. Ta *variatio* habitusov skozi reševanje konfliktnih razmerij na univerzi sami nenehno oblikuje in vzdržuje prostor univerzitetne avtonomije in distanc, ki so – kot manevrski prostor akademskih strategij – potrebne za tako za delovanje znanosti kakor za boj z zunanjimi oblastmi. Stopnja akademske svobode se meri s stopnjo svobode pri soočanjih med različnimi habitusi, se pravi, da je odločilno povezana z nesankcioniranimi in neunificiranimi dejavnostmi, ki jih posamična univerza razvije in ki so obenem *differentia specifica* univerze kot institucije. Nasprotno pa sta univerzitetna konformnost režimskim doktrinom ali nagla akomodacija nanje znamenji šibkega simbolnega kapitala univerze in učinka nesuverene homogenizacije in unifikacije univerzitetnih habitusov, ki ne znajo ustvarjati niti dinamične komunikacije med seboj niti fizičnega in mentalnega prostora za oblikovanje akademske svobode in avtonomije.

³³ Inocenc III. (1160–1216), s pravim imenom Lotario de' Conti di Segni, papež rimskokatoliške cerkve od 1198 do svoje smrti. Študiral je v Rimu, Parizu (teologijo pri Petru Corbeilskem skupaj z Robertom Courçonskim, ki se je kasneje povzpел do kardinala) in Bolonji (kanonsko pravo pri Hugucciju oz. Hugu iz Pise, ki bil evropsko odmeven poznavalcev kanonskega prava in je močno vplival na Inocenčev politični program in na njegovo potificalno teokracijo). Leta 1186 se je vrnil v Rim, kjer mu je Gregor VIII. podelil stopnjo poddiakona, s 37 leti je postal kardinal in nato leta 1198 najmlajši papež v cerkveni zgodovini. Zapustil je dve deli v latinščini: *De Miseria Humanae Conditionis*, razpravo o askezi, ki jo je napisal, preden je postal papež, in *De Sacro Altaris Mystero*, ki se posveča cerkvenemu obredju. Inocenc III. je bil obenem

duhovščine (odloki zoper pijanstvo duhovnikov, zoper praznovanja, lov s sokoli, ples, konkubinat, opredelitev dolžnosti škofov, postopkov za opredeljevanje in ovadbo krivovercev itn.) in določal razmerja med duhovščino in laiki (obveznosti laikov pri spovedi, plačevanje desetine ipd.), je kazala na metodičnost in specifično moralno konstitucijo krščanskega sistema, ki je napovedovala bolj konsolidiran in sistematiziran boj zoper »krščansko razpuščenost«, prišla na dan v disputih in načrtih, povezanih s križarskimi pohodi v Sveto deželo.

Trinajsto stoletje – v tesni povezavi z mogočno cerkvijo kot zapuščino Inocenčevega papeževanja – razvije dve novi instituciji: **univerze** in **ubožne meniške redove**.³⁴ Prve univerze se razvijejo iz starejših šol, ki že imajo določeno kontinuiteto, ali pa se skušajo opreti na tradicije teh šol. V nadaljevanju papeži, kralji ali drugi izvajalci oblasti na teh ustanovah le formalizirajo nekatere strukturne mehanizme poučevanja. Privilegiji, ki so jih univerzam dajali sveti ali posvetni dostojanstveniki, so bili zelo pomembni za družbeno afirmacijo študentske populacije, zaradi česar so se mladi ljudje zgrinjali v pomembna univerzitetna središča, da bi tam pridobili znanje in sloves. Zaradi tega, ker so bili ubožni redovi podrejeni neposredno papežu, so bili v razmerju do okoliških diecezskih in metropolitanskih oblasti razmeroma svobodni. Papeška oblast, ki se je dobro zavedala, da sta v igri produkcija učenjaške elite ter prek oblikovanja intelektualnih habitusov vpliv na »dušno življenje« ljudi, in da je potencial vednosti v domeni cerkvenih oblasti zelo pomembno orožje v boju s posvetnimi oblastmi, je nekaterim redovnikom celo podelila posebne ugodnosti. Privilegiji, ki so jih v času postlateranskega koncila prejeli ubožni redovi, pa so motili tako staro pastoralno duhovščino kakor univerzitetne oblasti, saj so bili zunaj dosega njihovega nadzora. Toda prav iz te neodvisnosti, se rodijo zametki univerzitetne avtonomije, iz tega protislovja nekateri posamezniki in institucije črpajo to, kar bi lahko imenovali akumulacija *intelektualnega kapitala* in jo v nadaljevanju transformirajo v *socialni kapital*.

učenjak in človek akcije; nenehno se je ukvarjal s tem, kako bi še izpopolnil svoje religiozno poslanstvo, zato da bi izpolnil ta cilj, je sprejemal hitre in avtoritarne odločitve. V času svojega papeževanja je – zlasti s spretnim brzdanjem vladarjev (številni so ga priznali za svojega vazalnega gospodarja), zagrizenim bojem zoper heretike in podpiranjem križarskih vojn in z ukrepi za nadzorovanje nove zahodne sile: intelektualcev – močno okrepil Sveti sedež, uveljavil svojo vrhovno avtoriteto in krščanskemu svetu ponudil novo teokratsko obliko kohezije. Politična moč papeža (*potestas*) naj bi izvirala neposredno od boga in imela absolutna pooblastila (*plenitudo potestatis*). Po njegovi smrti se je rimska cerkev s težavami borila za ohranitev vodilnega in hegemonnega položaja v zahodnem krščanstvu, ki ga je dosegel Inocenc III.

³⁴ Predvsem dva meniška redova, dominikanci in fračiščikani (članom teh redov pravimo tudi *mendikanti*), sta v nadaljevanju pridobila posebno veljavo. Prvi so vzgajali izobražene pridigarje, delujoče v posvetnem kontekstu, ki so skušali na nov način – z argumenti – nasprotovati heretikom, drugi pa, globoko preprosti in strogi, ki so prav tako ohranjali stik s posvetnim življenjem, so ljudi spodbujali k verovanju in »božji besedi«. Ubožni redovi so bili podrejeni neposredno papežu. Papeška oblast, ki se je zavedala mendikantskega kapitala in vloge ubožnih redov pri modeliranju kleriške elite, je redovnikom, ki so se odločili za univerzitetni študij, podeljevala posebne ugodnosti.

»izobraževalni kolonizaciji« postala paradoksen faktor sociokulturnega »razvoja«: ne le pomemben instrument modernizacije po zahodnem modelu, ampak v obliki nacionalističnih gibanj in študentskih nemirov tudi mogočna antikolonialna reakcija zoper zahodno dominacijo v Aziji in Afriki.

Univerzi, ki je bila izvorno vpeta v kozmopolitski in simbolni univerzum krščanskega sveta, pri čemer so učenjaki, ki so se zbirali na različnih lokacijah in v različnih univerzitetnih središčih, med seboj komunicirali v latinščini, srednjeveški *lingua franca*, je uspelo preživeti ta svet in se prilagoditi na vrsto divergentnih družbenih in političnih sistemov. Potem ko je reformaciji uspelo podreti srednjeveški red sveta, so se univerze – tudi skozi religiozne vojne med katoliki in protestanti – postopoma »nacionalizirale« (kajpak v pomenu »univerzitetnih nacij« in ne v pomenu »nacije« kot etnične skupnosti, ki jo razvije 19. stoletje). V 18. stoletju so številne univerze zamrle, druge pa je razsvetljenska »znanstvena revolucija« domala povsem obšla. Francoska revolucija je vse starorežimske izobraževalne ustanove v Franciji in na zasedenih teritorijih ukinila, a jih takoj nato postavila na noge v obliki nekoliko modificiranih ustanov, t. i. *grandes écoles*. Napoleonova cesarska izobraževalna politika pa je v zgodnjem 19. stoletju centralizirala univerzitetni sistem, ki je postajal čedalje bolj občutljiva točka nacionalne kohezije in naborni center nacionalnih elit.

Obenem so na Škotskem in v Nemčiji revitalizirali stara univerzitetna središča in jih vključili v nov model profesorske organizacije, ki je zajemala poučevanje in raziskovanje. Ta kombinirani model se je v nadaljevanju razširil še na ZDA in Japonsko. Takšna različica univerze je bila primerna zlasti za potrebe nove družbe, ki jo je proizvedla industrijska revolucija, ki se ji je univerza nekoliko pozno, a vseeno odlično prilagodila.

Industrializacija in razširitev univerz po svetu sta sprožili tranzicijo od elitnega k množičnemu visokemu izobraževanju; od systemske preskrbe za manj kakor 5 % študentske populacije do preskrbe za več kakor 15 %, celo 30 ali 50 % v najbolj razvitih deželah (Perkin, 2006, 160). Vse visokošolske izobraževalne ustanove sicer niso univerze, a naraščujoče število tehničnih kolegijev, skupnostnih kolegijev, institucij skrajšanega ali dopolnilnega izobraževalnega cikla, ki so se sprva pojavili da bi služili potrebam industrijske družbe, je poslej začelo zasedati drugo vrsto pod univerzitetno ravniho. V večini dežel je univerza s svojimi institucionalnimi poganjki postala tako velika in draga, tako odvisna od državnih resursov in tudi tako birokratizirana kakor država sama. Cena za to, da je postala osrednja institucija moderne postindustrijske družbe, je v tem, da je univerza postala ali je v nevarnosti, da bi postala integralni organ države oz. korporativne ekonomije – prav to je tisto, kar dandanes stopnjevano zahteva niz neoliberalnih strategij, ki si skušajo univerzo podrediti ali jo preoblikovati v podjetje (več o tem gl. Rotar, 2009) –, pri čemer je v nevarnosti, da izgubi svojo avtonomijo in akademsko svobodo. Zgodovina visokega izobraževanja je tako v večjem delu zgodovina evropske univerze v njeni »evoluciji« v avtonomno institucijo, bolje: v niz institucionalnih prostorov ali krajev, *locis*, ki so se skozi skozi čas emancipirali in postali polifokalno suvereni ter dovolj prilagodljivi (seveda ne v smislu konformnosti politiki brez preostanka), da služijo potrebam izredno

različnih družb na različnih predelih sveta, in ki so doživeli višek v svoji univerzalni sprejemljivosti univerze kot ključne institucije razvoja modernih družb po svetu. Zgodovino univerz je mogoče razvrstiti v 5 faz (Perkin, 2006, 161):

- 1. 12. stoletje–okoli 1530:** Vzpon kozmopolitske evropske univerze in njena vloga pri destruktiji srednjeveškega sveta in družbenega sistema v času reformacije;
- 2. Okoli 1530–1792/1793:** »nacionalizacija« univerz kot polj spopadov »univerzitetnih nacij« skozi postopno artikulacijo elementov kohezije različnih skupnosti (npr. v verskih vojnah med katoliki in protestanti); osip in ukinitvev starorežimskih univerz v času razsvetljenstva;
- 3. 1792/1793–1939:** revitalizacija univerz po francoski revoluciji in njihova zapoznela, a pomembna vloga v industrijski družbi;
- 4. 1538–okoli 1960:** migracija evropskih univerz v neevropska okolja in njihova adaptacija na potrebe razvijajočih se družb; tudi antikolonialna reakcija na evropske impozicije v zunajevropskih kontekstih;
- 5. 1945–današnji čas:** tranzicija od elitnega k množičnem visokošolskem izobraževanju in vloga univerze in njenih poganjkov v postindustrijski družbi. (V zadnjih desetletjih neoliberalni naskok na univerzitetno avtonomijo, poskus restrukturacije visokega šolstva v smeri vulgarnega podjetništva in spodjedanje univerzitetne vloge in funkcije v družbi; gl. Laval, 2005.)

In še nekaj besed o univerzah v času *Nationbildung*. Evropske univerze 19. stoletja so nastajale v povsem novem ideološko-političnem kontekstu konsolidacije etnij oz. gradnje nacij. Večinoma so bile njihove pokroviteljice nacionalne države, ki so na več mestih izvajale globoke ideološke intervencije v izobraževalni sistem. Ena prvih nacionalno konotiranih univerz v Evropi, ki je svoje pruske, patriotske kadre – sinhrono s politično situacijo oz. Napoleonovim prodorom na vzhod in zasedbo Berlina – rekrutirala v izrazito frankofobem duhu je Univerza Friderika Viljema v Berlinu (danes im. Humboldtova univerza; več o tem v: Kramberger, 2007b; Oexle, 1996; Ringer, 1969; Charle, 1995a, 1995b; 1995e, 1996; Durkheim, 1915).

Veliko evropskih univerz je novo univerzitetno shemo v nacional(istič)nem duhu povzelo prav po berlinski univerzi, ki je dajala zgled inkorporiranja vseh režimsko sprejemljivih intelektualnih elit na visoki akademski ravni. Univerza v Atenah je bila ustanovljena leta 1937 in se je zgledovala po pruskem modelu. Obe romunski univerzi, v Iasi (1860) in Bukarešti (1864), sta bili ustanovljeni kot državni instituciji, ki sta imeli svoje zastopnike v romunskem senatu in bili izobraževalni središči romunske kulturniške elite. Poučevanje in

izpiti so bili brezplačni. V Bolgariji je Univerza v Sofiji (1888) v svoje okrilje sprejela zgodovino in filologijo, ki sta (poleg nacionalne književnosti, umetnosti in arheologije) temeljni disciplini nacionalnega doktrinarnega aparata. Osnovni namen vključitve teh močno nacionalno obarvanih disciplin je bilo rekrutiranje srednješolskih učiteljev, ki so diseminirali nacionalno kolorirana znanja in vednosti širši populaciji posamičnih etnij, ki so bile na tem, da postanejo »nacionalne« skupnosti. Po prvi svetovni vojni je bila leta 1919 naposled (po daljših peripetijah in pregovarjanjih glede kraja univerze; Trst je tedaj nastopal kakor eden od potencialnih *locis*, kjer bi lahko bila »prva slovenska univerza«) ustanovljena Univerza v Ljubljani kot prva univerza v družbenem prostoru današnje Slovenije.³⁷

Naposled se je univerza v svetovni ekspanziji visokega izobraževanja po drugi svetovni vojni še enkrat transformirala, tokrat v osrednjo institucijo nove družbe. V postindustrijski in profesionalizirani družbi sta kmetijstvo in rokodelstvo – deloma zaradi pomoči znanstvenih raziskav, za katere so zaslužne univerze, pa tudi zaradi tehničnih kolegijev in raziskovalnih institutov – postala tako učinkovita, da se je večina ljudi začela zaposlovati v oskrbovalni industriji, ki je zavrlo povečanega interesa zahtevala pomnožitev specializiranih študijev na visoki stopnji.

³⁷ Ob nastanku srednjeveških univerz je bilo eno od ključnih žarišč univerzitetnega življenja v Italiji, se pravi, relativno blizu ozemlja, ki danes pripada državi Sloveniji. Medtem, ko se je na evropskem Zahodu in Jugu odvijalo živahno akademsko življenje, so na Severu in Vzhodu univerze nastajale dosti počasneje. Po letu 1222 je bila mladeničem, ki so tedaj živeli na ozemlju današnje Slovenije, najbližja univerza v Padovi, v 14. stoletju pa so kot privlačna intelektualna središča nastale še univerze v Pragi (1348), v Krakovu (1364), na Dunaju (1365) in v Heidelbergu (1386). Po zmagi katolicizma nad reformacijo v habsburških deželah, kamor je spadala tudi večina slovenskega ozemlja, so jezuiti prevzeli v svoje roke skoraj celotno srednje in višje šolstvo v Sloveniji. Ta jezuitska prevlada v izobraževalnih ustanovah (filozofske in teološke orientacije), ki so se delile na *studia inferiora* in *studia superiora*, je trajala med letoma 1597 in 1773; dejansko so se jezuiti zanimali bolj za izobraževanje katoliških elit kakor za kaj drugega. Ustanovili so nekaj gimnazij (le za mladeniče) na prostoru sedanje Slovenije in leta 1597 tudi jezuitski kolegij v Ljubljani. Akademije so v Sloveniji znane že iz 17. in 18. stoletja, zlasti na Primorskem (med njimi koprške akademije: Accademia dei Risorti iz leta 1674, v kateri je sredi 18. stoletja aktivno deloval Gian Rinaldo Carli (1720–1795), Accademia degli Operosi, ter starejši Accademia dei Desiosi in Accademia Palladiana; gl. Vidossich, 1899; Ziliotto, 1944; Žitko, 1997; Rea, 1997). Sledile so terezijansko-jožefinske šolske reforme, ki so prvič zajele vse stopnje izobraževanja (»splošna šolska naredba« iz 1774), v času Napoleona, leta 1810, pa je bila v Ljubljani ustanovljena tudi univerza, ki je spadala pod centralizirano cesarsko »École centrale«, a je bila pod Avstrijo zopet ukinjena. Veliko zaslug za ustanovitev Univerze v Ljubljani po prvi svetovni vojni ima psiholog in politik Mihajlo Rostohar (1878–1966). Prvih 18 profesorjev je bilo na univerzitetne pozicije imenovanih avgusta 1919, uradna otvoritev univerze pa je sledila 1. septembra 1919. V novembru je univerza dobila prvega rektorja, matematika dr. Josipa Plemlja, in dekane, decembra pa so se tudi uradno začela predavanja. Univerza v Ljubljani je na začetku obsegala pet fakultet (pravno, filozofsko, tehnično, teološko in medicinsko), 18 profesorjev in 942 slušateljev, med njimi tudi 28 študentk. Za širšo zgodovino izobraževanja na Slovenskem gl. tudi Schmidt, 1963–1966; za zgodovino slovenskih študentov in študentk na dunajski univerzi gl. Cindrič, 2001, 2002, 2007 in 2008; za zgodovino univerze na Slovenskem gl. Benedetič, 1981, 1999, 2000; Benedetič & Šelih eds., 1989; Melik, 1989; za kratek pregled zgodovine šolstva na Slovenskem v 20. stoletju gl. Gabrič, 2001.

Za primerjavo z evropskim univerzitetnim sistemom povejmo še nekaj o ameriškem in kanadskem ustanavljanju univerz in kolegijev. Začetke ameriških univerz bi mogli razdeliti na štiri obdobja, od katerih so dejansko odločilna prva tri.

Prvo obdobje zajema čas med letom 1636, ko je bila ustanovljena Univerza v Harvardu, in 1776, ko je bil ustanovljen kolegij Hampden-Sydney. Ameriški kolegiji so bili v prvi vrsti namenjeni izobraževanju klerikov in so se razlikovali od evropskih. Njihov kurikulum je sledil angleškim predlogam religioznih kolegijev, zajemal je tematike, ki so jih obravnavali v Evropi, a jih je obenem prilagodil ameriškemu kontekstu in jih priložnostno razširjal. Poleg božje službe in skriptorijskih jezikov je obsegal študij klasične literature, zgodovino, logiko, retoriko in matematiko. Vstop na zgodnje ameriške kolegije ni bil strogo omejen na populacijo, ki je bila namenjena upravi in tudi ne na premoženjske ali distinktivne družbene afilicije.

Drugo obdobje lahko zamejimo z letoma 1776 in 1862. Zanj je značilno polaganje temeljev novih institucij visokega izobraževanja (do leta 1820 so jih ustanovili 29), katerih programi so bili poslej bolj prilagojeni kvalificiranim profesionalnim smerem z večinskimi predmeti. Ker so se starejše univerzitetne institucije le težko prilagajale novim zahtevam, se v tem obdobju pojavi organizacijska ločnica med starejšimi univerzami in novimi profesionalnimi ustanovami, ki so začele s različnimi strokovnimi seminarji (denimo Rensselaer Polytechnic Institute, kjer so se posvečali kmetovanju, ali U. S. Military Academy, ki velja za prvo ameriško institucijo z inženirskim programom). Visokošolske ustanove z aplikativnimi usmeritvami so se začele množiti okoli srede 19. stoletja. Tedaj so v Marylandu, Pennsylvaniji in Michiganu nastale številne agronomske visoke šole, vzporedno s tem pa so starejše univerze v svojem okviru ustanovljale znanstvene programe (tako Harvard leta 1847 in Yale leta 1851). MIT (Massachusetts Institute of Technology) je bil ustanovljen prav v tem valu tehnoloških aplikacij na visoko šolstvo, in sicer leta 1861. Sistem integriranja kmetijske in inženirske tehnologije v univerzo, oblikovanje predavateljskega poučevanja (kolegiji, ki so urili predavatelje strokovno in pedagoško, so bili ustanovljeni posebej) in pojav mestnih kolegijev (leta 1837 je denimo mestni svet Louisvillla ustanovil prvi kolegij, ki se je do leta 1846 preoblikoval v univerzo) so znamenja drugega obdobja razvoja ameriškega visokega šolstva. Prvi kolegij za ženske, Mount Holyoke je bil ustanovljen leta 1833, medtem ko je bila prva univerza, ki je vpisovala tako moške kakor ženske, univerza v Oberlinu (od leta 1833). Leta 1862 je stopil v veljavo »Morril Land-Grant Act«, katerega namen je bil »brez izključevanja drugih znanstvenih in klasičnih študijev, všteti vojaško taktiko, poučevati tiste znanstvene veje, ki so povezane s kmetijstvom in mehaničnimi veščinami, in sicer na način, kakršnega določa zakonodaja Združenih držav, ter z namenom, da bi promovirali liberalno in praktično izobraževanje industrijskih razredov v številnih življenjskih poklicih in službah«, zakon je določal 30.000 aker – ok. 121 km² – ozemlja za vsako zvezno državo, katerega

prostor ali prihodki od prodaje so bili namenjeni ustanavljanju in podpori univerz, ki so se posvečale kmetijskim ipd. programom; tako je bila denimo ustanovljena univerza Cornell, nato pa še nekatere druge univerze (gl. Becker, 1943; Summerfield *et al.*, 1998).

Tretje obdobje v razvoju ameriških univerz zamejmeta leti 1862 in 1900. V tem času so se pomnožile državne visokošolske ustanove, ki jih je spodbudil navedeni »Morrill Act« (ki je plasiral kmetijske in rokodelske šole) na eni strani, na drugi pa se je začel razvijati podiplomski študij, katerega vodilna ustanova v ameriškem kontekstu je John Hopkins University (iz leta 1876). Najboljši umetnostni oz. artistični (*artes*)³⁸ kolegiji so tedaj – bodisi z državno bodisi z zasebno podporo – postali univerze. Nekateri industrijski magnati 19. stoletja so v tem obdobju začeli ustanavljati svoje univerze (tako npr. Vanderbilt ali Rockefeller, prvi univerzo Stanford, drugi univerzo v Chicagu). Poskusi, da bi vpeljali nemški model, ki ločuje pedagoško in raziskovalno sfero, je skorajda pripeljal do odcepitve podiplomskih šol, ki so se posvečale zlasti napredku v vednosti in manj prenosu znanj. Obenem so te institucije funkcionalno združevale dodiplomsko poučevanje in podiplomsko raziskovanje, čeprav so bile dobesedno izolirane ena od druge, kar je bil učinek posvojitvenega kompromisa med nemškim in angleškim modelom.

V Kanadi je v 19. stoletju intenzivno potekal razvoj univerz, naslonjen pa je bil na religiozni *credo* posamičnih institucij. Univerza Mc Gill (sprva kolegij) je bila ustanovljena s kraljevo listino leta 1821 kot protestantska šola. Univerza v Torontu je bila ustanovljena leta 1827, a se je kasneje razdelila na University College, glavno izobraževalno institucijo, in Trinity College, ki jo je ustanovila anglikanska cerkev, da bi zatrla teološko fakulteto. Frankofona univerza Laval v Quebecu je bila ustanovljena leta 1852. (Glej: Levi po Summerfield *et al.*, 1998, XXVI–XXVII; Anisef, Ashbury & Turriffin, 1992; Gardner *et al.*, 1983.)

b. Podrobnejši pregled: zgodnji razvoj samostanskih in katedralskih šol in srednjeveške univerze

Prve univerze so se razvile po zgledu mestnih in katedralskih šol v oživiljenih evropskih mestih 12. stoletja, ponekod kot rezultat formalizacije že obstoječih programov in tradicij. Ko se je življenje po germanskih in normanskih vpadih nekoliko umirilo, se je pojavila potreba po izobraženih elitah, ki naj bi služile cerkveni in državni birokraciji in nastajajočim poklicem v domenah klera, prava in medicine. Mestne šole so začele dopolnjevati ali nadomeščati samostanske šole, ki so v srednjeveškem obdobju ohranjale živo antično dediščino in biblične študije. Samostani, katerih glavna preokupacija je dotlej bilo reševanje duš z molitvijo in meditacijo in so se izobraževanju posvečali le postransko, so v uk začeli sprejemati novice in celo sinove premožnih lokalnih mogotcev. Samostani pa, ki

³⁸ Srednjeveška artistična oz. umetniška fakulteta deloma ustreza današnji filozofski fakulteti. Med besedilom jo običajno omenjam kot fakulteto *artes*, pa tudi artistično ali umetniško fakulteto, pri čemer dodajam, da se pridevnik »umetniški« (iz latinske besede *ars*, *artis*, ki pomeni veščino, spretnost, obrt) bolj kakor na estetsko normativnost nanaša na veščine oz. spretnosti v absorbiranju, obvladovanju in podajanju znanj in vednosti.

so bili v bližini večjih mest, so začeli nase prevzemati del urbanizacijskih učinkov v obliki urjenja specializiranih znanj in veščin. Zlasti dva že omenjena redova, frančiškani in dominikanci, utemeljena na začetku 13. stoletja (med 1209 in 1215), sta svoje bratovščine usmerjala v poučevanje in transmisijo znanj, predvsem teologije in filozofije. (Hastings, 1895; Haskins, 1923; Le Goff, 1998 [1957]; Perkin, 2006.)

Zgodnje evropske univerze so se razvile pod egido katoliške cerkve kot katedralne šole ali z legitimizacijo prek papeške bule kot *studia generalia*. Nekoliko zatem so univerze začeli ustanavljati tudi vladarji (tako sta bili ustanovljeni Karlova univerza v Pragi in Jagelonska univerza v Krakovu) in mestne oblasti (Univerza v Kölnu in Univerza v Erfurtu).

Slika 5: Albert Veliki (Albertus Magnus, ok. 1200–1280), *doctor universalis*, utemeljitelj *studium generale* v Kölnu (1248), freska v Trevizu, Italija, naslikal jo je Tomaž iz Modene (1326–1379) ok. 1352. Tomaž Akvinski (1225–1274) je bil njegov učenec. (Vir: *Wikipedia*, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)

Studia – tak je bil nov naziv za šole, ki so v okvirih religiozne družbe (in njenega imaginarija), ki – ne pozabimo – ni imela oz. še ni izdelala oprijemkov za laičnost in ateizem, postopoma pripravljale teren in elemente matrice za kasnejše (sekularizirane) univerze. Eden od teh pomembnih konstitutivnih elementov je bil povezan z dejstvom, da so se nekatere od teh šol vzpostavile na meji med svetim prostorom homogenizacije (samostan) in posvetnim utripom heterogenosti (mesto). V njih so se v latinščini, ki je bila tedaj obči jezik sporazumevanja (tako učenjakov kakor trgovanja in poslovanja v državi in cerkvi), izšolali prvi župnijski in škofijski kleriki, odvetniki, mestni uradniki in zdravniki. Večina teh šol se ni preobrazila v univerze, četudi so že poučevale temeljne veščine, potrebne za izobraženske poklice: gramatiko (latinsko), retoriko (veščino prepričevanja in rezoniranja, govorniško spretnost), in dialektiko (logiko s filozofskim podaljškom, ki je šolarje urila v analizi besedil in argumentaciji). Te tri discipline so imele skupno ime *trivium* (trivij). Sedem svobodnih umetnosti pa so dopolnjevalo še štiri discipline: aritmetika, geometrija, astronomija in glasba, imenovane *quadrivium* (kvadrivij). Šolar, ki je absolviral *septem artes liberales* je postal *magister*, kvalificiran mojster za poučevanje teh predmetov oz. disciplin. Študij je lahko nadaljeval na visokih šolah (teološki, pravni ali medicinski). Artistična fakulteta (*artes*) je v srednjem veku veljala za *studium generale* – za temeljno splošno izobrazbo, kar pomeni, da so študentje najprej končali študij na njej in se šele nato smeli vpisati na tri omenjene visoke šole (nekateri so študirali celo na vseh treh; gl. *grafični prikaz 1*). Te artistične fakultete so se začele s peticijami postopoma obračati na cesarje ali papeže, da jih potrdijo. To je pomenilo, da so bodisi od posvetnih ali pa od eklezijastičnih oblasti prejele licenco *ius ubique docendi*, kar je za profesorje, zaposlene na njih, pomenilo pravico do poučevanja kjerkoli. Mednarodna mobilnost učenjakov (oz.

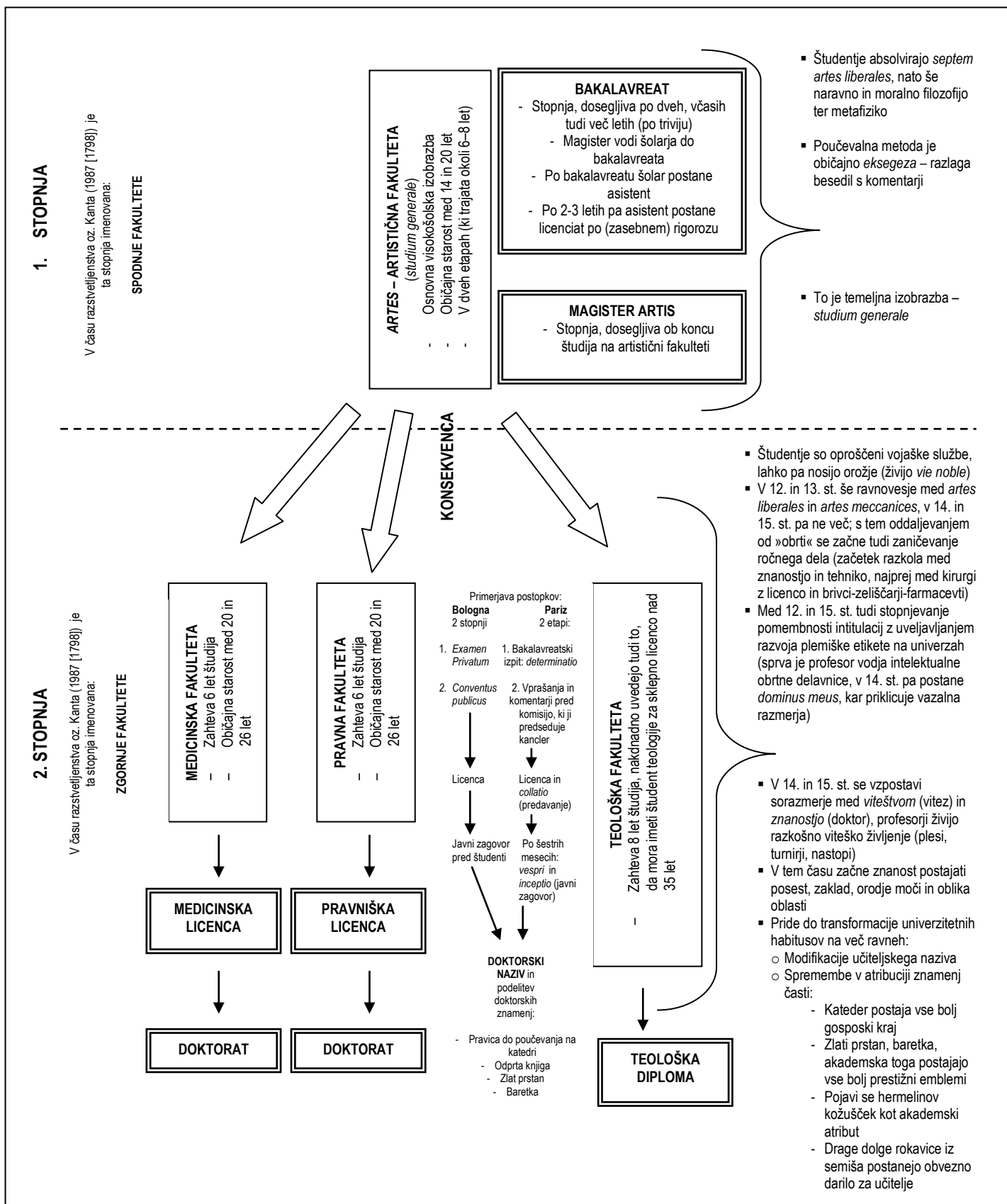
intelektualcev) in učenosti je zahtevala svobodno misel, ki je uhajala izpod nadzora rimske cerkve, ki je skušala učinkovati pravoverno in hegemono.

V času razsvetljenstva Immanuel Kant v pomembnem besedilu o sporu fakultet, v katerem poda kritično evalvacijo obstoječe univerzitetne organizacijske strukture (v nemškem prostoru), govori o »ustaljeni delitvi« na spodnje (*artes*, tedaj že filozofska fakulteta) in zgornje fakultete (teološka, pravna in medicinska), ki se mu zdi sporna, saj meni, da so agensi zgornjih treh fakultet prejkone »orodje vlade« oz. »poseben sloj literatov, ki nimajo svobode, da bi se po lastni pameti javno posluževali učenosti, marveč jim je to mogoče le pod cenzuro fakultet«. Ti agensi se obračajo naravnost na ljudstvo, ki »sestoji iz omejenežev« (*aus Idioten*) (Kant, 1987 [1789], 18–19).

Za razliko od servilnih univerzitetnih habitusov, ki jih torej – po Kantu – producirajo tri zgornje fakultete, avtor poudarja krucialno vlogo filozofske fakultete, ki jo sestavlja »učeno občestvo« fakultete, »ki je glede svojih nauk neodvisna od vladnih ukazov«. Po njem mora ta filozofska fakulteta imeti svobodo, »ne da ukazuje, da pa vendar sodi o vseh ukazih«, imeti mora opraviti z »znanstvenim interesom, tj. z interesom za resnico, pri kateri mora um imeti pravico, da govori javno«. (*Ibidem*, 19–20.) In glede umestitve filozofske fakultete na »spodnjo raven« sklene takole: »Vzrok za to, da se ta fakulteta, ne oziraje se na veliko prednost (svobode) navzlic temu imenuje spodnja, pa je v naravi človeka: da se namreč tisti, ki lahko ukazuje, dasiravno je ponižni služabnik nekoga drugega, ima vendar za imenitnejšega od nekoga drugega, ki je resda svoboden, a nima nikogar, ki bi mu lahko ukazoval«. (*Ibidem*, 20.)

Immanuela Kanta je torej treba – glede na jasno izražen *credo*, ki je v kritični naravnosti do aktualnih družbenih tokov strukturno homologen starejšemu frnacoskemu kolegu in ostrem kritiku kimajočih intelektualnih omejenežev, Abelardu – nedvoumno pripisati kritično-refleksivni liniji manifestiranja univerzitetnih habitusov.

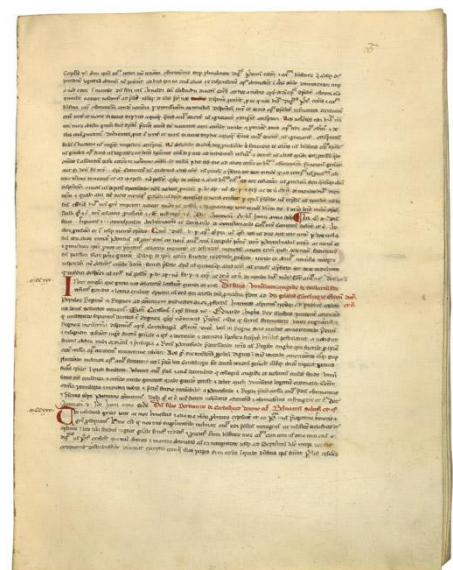
Grafični prikaz 1: Osnovna administrativna in profesionalna univerzitetna struktura v srednjem veku in v zgodnji moderni dobi. (Po: Kimball, 1986; Kant, 1987 [1789]; Le Goff 1998 [1957]; Altbach & Forest, 2006; Ridder-Symoens & Rüegg, eds., 1992–2004.)

Ena prvih srednjeveških šol, ki je uživala status *studium generale*, je bila zdravstvena šola v Salernu. V južni Italiji so se križali vplivi krščanstva, arabske, grške in judovske kulture. Salernska zdravstvena šola je obstajala od 9. oz. po nekaterih pričevanjih od 10. stoletja. Njena ključna referenca sta bila Galen in Hipokrat, ki je do Salerna prišel prek arabskih prevodov, katerih avtor (vsaj nekaterih) je Konstantin Afričan, ki je se je naselil v Salernu okoli leta 1177. Od neapeljskega kralja Friderika II. je leta 1231 prejel monopol za poučevanje medicine, od njegovega naslednika Karla II. Anžuskega pa legalizacijo *studium generale*. Šola je v 13. stoletju počasi usahnila.

V Angliji so med letoma 1167 in 1185 ustanovljali različne kolegije, med katerimi je bil tudi prvi kolegij Univerze v Cambridgeu (1209; gl. *slika 6*). Med temi zgodnjimi ustanovami je bil denimo tudi kolegij Balliol, ki ga je leta 1260 zasnul John Balliol iz Oxforda. V Cambridgeu je leta 1347 Mary St. Pol, žena pembroškega grofa, na soroden način ustanovila kolegij Pembroke, nato pa leta 1352 še kolegij Corpus Christi. V naslednjem stoletju se kembriškim kolegijem pridružita še dva: Kraljevski kolegij (King's College, 1441) in Kraljičin kolegij (Queen's College, 1448).

Oxford se je v primerjavi s Parizom hitro razvil v bolj empirično smer s poudarkom na znanostih in matematiki. Tako pariška kakor oxfordska univerza sta bili ustanovljeni okoli leta 1200, čeprav vsaka od njiju lahko umešča svoje »izvire« na različne datume, ki so odvisni od datacij, ko sta univerzi prejeli različne korporativne privilegije, ki so jima jih podelile bodisi eklezijastične bodisi posvetne oblasti. Najobičajnejši datum, ki se pojavlja kot začetek oxfordske univerze, leto 1167, je povezan z vrnitvijo študentov iz Pariza, ki je tedaj že bil središče teoloških študij. Razlog za vrnitev so bila politična razhajanja. V Parizu je mogoče v tem času zaznati določeno kontinuiteto med stopnjo *studium*, ki so jo priznali v zgodnjem 13. stoletju, in poučevanjem v sedmih ali osmih samostanskih oz. katedralskih šolah iz 12. stoletja (omenili smo že, da je pariška univerza v tej kontinuiteti med starimi šolami in univerzo nekajšen unikum). V zgodnjem 13. stoletju pride do restrukturiranja poučevalnih vsebin in programov. Praktične umetnosti kvadrivija (aritmetika, glasba, geometrija in astronomija) so v statutih, ki so znani iz leta 1215 (t. i. statuti Roberta de Courçona), odvrogle balast in nekatere vsebine, medtem ko je bila v triviju vloga retorike poselej skrčena na račun drugih dveh disciplin – logike in gramatike (Summerfield *et al.*, 1998).

Slika 6: Papeška bula »*Inter singula*«, s katero je Janez XXII. leta 1318 uradno potrdil univerzo v Cambridgeu. (Vir: ASV, Reg. Vat. 68, f.66r.)

Univerza v Cambridgeu izhaja iz spora oxfordskih študentov z mestnimi oblastmi in krajanji v Oxfordu leta 1208–1209. Skupinica uporniških študentov je sklenila zapustiti oxfordsko okolje in poiskati novo intelektualno zavetje v Cambridgeu. Pomemben priliv študentov je prišel leta 1228 iz Pariza, ki je tedaj doživljal krizo. Cambridge je bil leta 1225 že dovolj ugleden, da ga je elyjski škof obravnaval kot ločeno kanonsko družbo (cf. Levi po Summerfield *et al.*, 1998, XXI). Dodatne privilegije je univerzi dodelil kralj Henrik III. leta 1231 (obenem Cambridgeu in Oxfordu), ki je študente zaščitil pred samovoljo zemljiških gospodov, leta 1233 pa je papež Gregor IX. sestavil bulo, naslovljeno na univerzo in univerzitetnega kanclerja, v kateri podeljuje jurisdikcijo nad poučevanjem *studium* univerzitetnemu kanclerju ali lokalnemu škofu. Lokalni škofje so bili velikokrat tesno povezani z nastankom univerz in njihova patronaža je bila nemalokrat neogiben postulat pri oblikovanju univerz. Konstitucijski model za kembriško univerzo je bil Pariz. V Cambridgeu je bilo namestitev za študente sicer manj kakor v Oxfordu, a sobe so bile večje. Prvi kembriški kolegij, Peterhouse (1284), se je zgledoval po oxfordskem kolegiju Merton (ust. 1264; gl. *slika 7*).

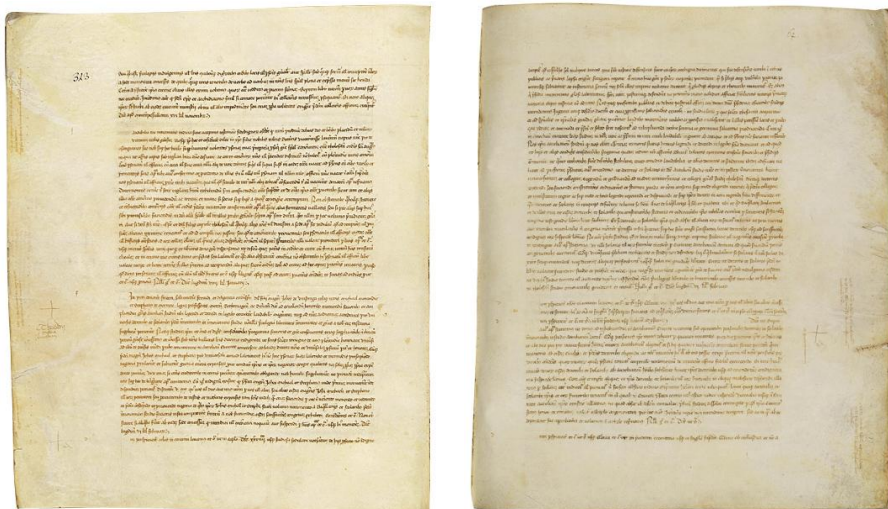
Slika 7: Kompleks Merton College, ust. 1264. (Vir: URL: http://www.uncp.edu/home/rwb/lecture_mid_civ.htm)

Četudi so na Škotskem relativno zgodaj ustanovili tri univerze (1410 St. Andrews, 1451 Glasgow in 1495 Aberdeen),³⁹ se je reprezentacija odličnosti, prestiža in intelektualnega monopola Oxforda in Cambridgea, ki je skozi stoletja zasenčevala druge otoške univerze,

³⁹ Ki so se pretežno zgledovale po kontinentalnih in ne po obeh zgodnjih angleških univerzah.

ohranila vse do 19. stoletja in še dlje in je kot taka vplivala na razvoj izobraževanja v deželi (in širše).

Istočasno z razvojem *oxbriškega*⁴⁰ intelektualnega habitusa na otoku se je na drugem koncu Evrope, v Montpellieru, odprlo polje za kvalificirane profesorje medicine. Sloviti zdravilski (medicinski) šoli v Montpellieru so še pred koncem 12. stoletja dodali tudi pravno šolo, kjer je študiral Petrarca. Medicina in pravo, ki se jima je kmalu pridružila še umetnostna/artistična šola (*artes*), so bile z bulo Nikolaja IV. leta 1289 povzdignjene v status *studium generale*, kar retrospektivno običajno velja za legitimacijo/legalizacijo univerzitetnega statusa. Nekaj indicev kaže na to, da je tedaj v Montpellieru delovala tudi teološka šola, četudi ni bila uradno priznana vse do leta 1421. Termin *generale*, ki so v 13. stoletju začeli pritkati besedi *studium*, je tako ponazarjal določen premik v pomenski in organizacijski strukturi izobraževanja. Termin namreč evocira širokospektralno razvijanje izobraževalnih disciplin. Univerze so se od drugih šol razlikovale prav v diferenciaciji disciplin, tako so se nekatere od vsega začetka specializirale za določena področja. Univerza v Salernu se je – kar smo že omenili – posvetila medicini.⁴¹ »Štiri mesta«, pripoveduje Tomaž Akvinski (cf. Gabriel Compayré, 1893, 29), »so v 13. stoletju prehitela vsa druga, *Parisius in stientiis, Salernum in medicinis, Bononia in legibus, Aurelianis* (Orléans) *in actoribus* (zagovorništvu oz. odvetništvu)«. Orléans je kot univerza začel delovati kmalu po ustanovitvi toulouške univerze v zgodnjem 13. stoletju, a je korporacijski status pridobil šele z bulo Klementa V. leta 1306 (glej *sliko 8*).

Slika 8: Papeška bula *Ad perpetuam rei memoriam. Dum perspicaciter oculos* Klementa V., s katero je 27. januarja 1306 ustanovil univerzo v Orléansu. (Vir: ASV, Reg. Vat. 52, ff. 63v-64r, ep. 360)

⁴⁰ Oxbridge je utečeni naziv za Oxford in Cambridge skupaj.

⁴¹ Zgodnje univerze, ustanovljene tja do konca 13. stoletja (ki jim lahko prištejemo še univerze v Salamanci, 1218; v Montpellieru, 1289; v Padovi, 1222; v Neaplju, 1224; in v Toulousu, 1229), naj bi bile po argumentacijah nekaterih strokovnjakov v marsičem pod vplivom srednjeveških islamskih *madras*, ki so imele svoje postojanke v Španiji, na Siciliji in na Bližnjem Vzhodu (tako: G. Makdisi, 1989; J. A. Makdishi, 1999; Goddard, 2000).

Sledile so še univerze v Avignonu (1303) in Cahorsu (1332); zadnjo je še posebej pozorno obravnaval papež Janez XXII. (roj. Jacques Duèze), saj je bil iz Cahorsa doma. Obe univerzi je Edvard III. Angleški, ki je bil tedaj akvitanski vojvoda, oprostil davkov. Konec 80. let 14. stoletja je bila ustanovljena univerza v Angersu (1388), ki se je naslonila na poučevanje civilnega prava, izločenega iz pariškega kurikula. Grénobelsko univerzo pa je s papeško listino leta 1339 potrdil Benedikt XII. Univerze v Perpignanu, Orangeu in Valenci so bile krajše sape in niso zmogle pritegniti zadostne populacije, ki bi jim omogočila trajnejši obstoj.

Na iberškem polotoku so številne univerze ustanovile civilne oblasti. Tako sta bili ustanovljeni univerzi v Lizboni oz. Coimbri (1290 oz. 1308), ki sta se kmalu spojili v eno. Nekatere univerze se – podobno kakor v Franciji – niso zmogle konsolidirati in zaživeti, druge pa, kakor tista v Valladolidu (za katero je leta 1346 ustanovno bulo prispeval papež Klement VI.), so postale pomembne in privlačne ustanove, ki so od daleč privabliale študentsko populacijo. Univerza v Valladolidu se je v času papeža Martina V. (1418) vzpela na stopnjo *studium generale* in *universitas theologiae*. Skupaj z univerzo v Salamanci (1218) je bila model za ustanovitev in organizacijo univerze v Alcajá des Henares, ki se je razcvetela v zgodnjem 16. stoletju (v času podpornika kardinala Cisnerosa)⁴² je pomenila temeljni kamen madridske univerze (*Universidad Complutense de Madrid*).

⁴² Francisco Ximénez de Cisneros (1436–1517), španski kardinal in državnik. Iz skromnega porekla se je povzpел do visoke oblasti; postal je drzen in včasih neusmiljen religiozni reformator, dvakratni regent Španije, kardinal in veliki inkvizitor, ki je spreobračal Mavre v krščanstvo in promoviral križarske vojne. Ob vsem tem pa velja za ustanovitelja in patrona madridske univerze, ki je dandanes največja v Španiji. Izkoristil je začetke tiska in poskrbel za prvi španski tiskani prevod biblije (*Biblia poliglota Complutense*; latinsko ime kraja Alcalá de Henares, kjer so se učenjaki, ki so debatirali in pripravljali delo, srečevali, je *Complutum*). Biblija je vsebovala šest različnih verzij, postavljenih v vzporednih stolpcih s pripadajočimi izvirniki v armenščini, grščini, latinščini in hebrejščini, da bi bralci lahko sočasno preverjali prevod z izvirkom. Celotno delo obsega 5 volumnov, v šestem pa so priloge, med njimi hebrejski leksikon. Nova zaveza je bila končana leta 1514 in posvečena papežu Leonu X., a kardinal Cisneros ni dočakal njenega natisa, saj je umrl mesec dni po končani redakciji.

Cisnerosovo življenje časovno sovпада z vladavino Ferdinanda II. Aragonskega in Izabele I. Kastiljske, ko je Španija doživljala številne reforme, iz katerih je nato izšla t. i. »zlata doba španskega cesarstva« (med 1500 in 1700). Kardinal Cisneros je temu obdobju dal svoj neizbrisen pečat. Kar pa zadeva njegovo vlogo pri oblikovanju madridske univerze, je treba zapisati, da je Cisneros univerzo ustanovil (1499–1500, uradno pa je vrata odprla 1508) domala izključno z lastnimi sredstvi in s podporami, ki jih je pridobil sam. Cisneros je objavil tudi številne religiozne razprave. Na višku, v prvi polovici 16. stoletja, je bilo v nekem trenutku na univerzo v kraju Alcalá de Henares vpisanih okoli 7000 študentov. Šele v 19. stoletju (1836) se je univerza iz Alcalá preselila v Madrid in razkošne stavbe so ostale prazne vse do ustanovitve Univerze Alcalá de Henares leta 1977.

• Abelard in pojav kritično-refleksivnega univerzitetnega habitusa, spopad med Abelardom in Bernardom, konstituiranje antiintelektualnih *topoi*

V 12. stoletju se poleg samostanskih in katedralskih šol začnejo pojavljati tudi potujoči učitelji, kakršen je bil Peter Abelard,⁴³ katerih namen je bil uprizoriti kratkotrajno improvizirano šolo čim bliže Parizu, a vseeno zunaj dosega pariških avtoritet. Abelard je prva pomembna osebnost s kritično-refleksivnim univerzitetnim habitusom, potemtakem jo lahko imamo za prototip in pionirsko figuro transformacije univerzitetnega habitusa v 12. stoletju. Njegovo drzno in družbeno angažirano oblikovanje kritične refleksije v razmerju do etabliranih profesorjev in tedaj docela nespornih univerzitetnih avtoritet (denimo do profesorja Viljema iz Champeauxa), njegova pokončna in glasna intelektualna drža, utemeljena na nizu spoznavnih načel in premis, njegova suverenost interpretacije kanoničnih besedil, kratka, celoten njegov neupogljiv kritični habitus uteleša globinsko preobrazbo eksplicitnih in implicitnih konvencionalnih univerzitetnih načel. Abelard je vpeljal vrsto popolnoma novih potez v dotedanje dojemanje in prakticiranje znanj in vednosti. Z njim se je v univerzitetnem polju pojavil *praktični čut* (*sens pratique*) kot katalizator spoznanj, praktično obvladovanje in zmožnost artikuliranja vednosti na praktični ravni, ki mu Pierre Bourdieu (2004 [2001], 80) pravi *connaissanceurship* (veščina poznavalca). To obvladovanje vednosti, ki jo je mogoče komunicirati z zgledom in ne s predpisi, odtelej postane ključna sestavina univerzitetnega habitusa. Seveda pa je začetni odpor zoper njo velikanski; Abelardovo življenje je tako rekoč vseskozi pričevanje o tem odporu zoper *inovacijo*.

Abelardovo skorajda posvetno (neservilno in zoper sholastično-mnemonični prenos usmerjeno) branje svetih besedil (v nasprotju z razsodniško logiko in homogenizacijsko dokso večine samostanskih in katedralskih učiteljev), njegovo preganjanje meniškega stanu in meniške nezmerne lakomnosti ter lenobe, njegovo strastno ljubezensko življenje in plodne diskusije s Heloiso, katere sorodniki ga naposled celo kastrirajo, sežig njegovih del – vse to in še kaj so teme številnih legend, ki so se oblikovale zaradi Abelardove temeljite transgresije utečenega sistema, zaradi njegovega prestopa meje med resignirano pasivnostjo sholastičnega univerzitetnega habitusa in suvereno aktivnostjo kritično-refleksivnega univerzitetnega habitusa. Abelard, poln življenja in učenosti, je v poučevanje in dojemanje učenosti, kakor smo že omenili, vpeljal vrsto novosti. Njegova izvedba *disputationis* se od stare ni razlikovala le v sami dialektični metodi, ampak tudi v

⁴³ Petrus Abelardus (1079–1142), francoski srednjeveški sholastični filozof in eden od najodličnejših, najdrznejših duhov 12. stoletja. Rodil se je v kraju Pallet (odtod njegovo zgodnje ime »Pierre Le Pallet«) blizu Nantesa v Bretoniji v družini nižjih plemičev. Že kot deček je bil odličen učenec, odlikoval se je zlasti v dialektiki in logiki. Namesto da bi sledil očetovim stopinjam in stopil v vojaški stan, se je raje – nič manj zavzeto in bojevito – posvetil akademski karieri in s svojimi predavanji večkrat prepotoval Francijo. Znana je njegova intelektualna in ljubezenska zveza s Heloiso. Gl. Gilson, 1960; Abelardus (1736); Wight, 1861; Compayré, 1893.

podvrženju avtoriziranih besedil tej metodi – ne glede na sloves avtorja. Asketski meniški nabor znanj in poučevanja (*lectio – meditatio – oratio – contemplatio*), povezan z meditacijo, sentimentom, čustvi in tišino, je nadomestil z glasnim, živim in energičnim agonisticizmom (*praelectio – quaesitio – disputatio – determinatio*), pri katerem so bili v ospredju razumska preudarnost, argumentacijske spretnosti in obvladovanje protislovij ter polemike. Abelardovo delo *Sic et non* je učbenik iz aplikacije te nove disputacijske metode: sinoptičnega spodbijanja kanoniziranih avtoritet. Iz pisem Heloisi sta razvidni njegova mentalna načelnost in semantična jasnost pri pedagogiki, tj. pri intelektualnem transferju, ki je zanj tudi ključna točka učenosti, ter zavračanje retoričnega lepotečenja in verbalizma, ki ju ima za popolnoma postranski zadevi:

»Bolj kot spretnost govorjenja me skrbi poučevanje, zato pilim jasnost izrazov, ne pa zaporedje besed; gre mi za dobresedni pomen, ne za retorično okrašenost«. (Cf. po Le Goff, 1998 [1957], 77.)

Z Abelardom sta nezavezujoče pripovedniško sintetiziranje in mimetičnost izrečenega nadomestila rigorozna analitika in spoznavno-konceptni instrumentarij, ki predstavljata ključni novosti Abelardove in(ter)vencije na področju izobraževalnih praks in temeljno sestavino pri oblikovanju kritično-refleksivnega univerzitetnega habitusa. *Disputatio* pa je postala konstitutivna sestavina tega habitusa.⁴⁴ (Gl. Clark, 2006, 75–76.)

Poleg Abelarda je iz zgodnjega 12. stoletja znanih več imen potujočih učiteljev iz okolice Pariza; njihov obstoj je močno vplival na dojemanje in preoblikovanje statusa učiteljev, opremljenih s *facultatis* oz. *licentiae ubique docendi* (z zmožnostjo oz. licenco za poučevanje kjerkoli), kar jim je dopuščalo predavanja v kateremkoli središču, ki so si ga izbrali. Konec 13. stoletja, ko je bilo v Evropi že 22 univerz (5 na iberškem polotoku, 2 v Angliji, 5 v Franciji in 10 na italijanskem polotoku), so imeli pravniki moč podeljevanja te licence za konstitutivno sestavino pri oblikovanju *studium generale*. Leta 1233 je Gregor IX. izdal posebno bulo, ki je podeljevala to moč in privilegije toulouški univerzi (sicer ustanovljeni leta 1229). (Cf. Levi po Summerfield *et al.*, 1998, XVIII.)

Nekatere samostanske in katedralske šole so se ustrezno oskrbele in prilagodile situaciji, ki so jo oblikovale cerkvene in civilne oblasti, in sprejemale usposobljene doktorje, odvetnike, administratorje in izobražene klerike. Disputi okoli tega, ali naj samostani sprejemajo laike, se pravi osebe, ki nimajo namena postati menihi, so obstajali vse od 9. stoletja. Velikokrat so v posebnih oddelkih samostanov zunanje može poučevali medicino in zdravilstvo. Približno v istem času pa so naraščujoče napetosti, ki so se pojavile med vojaškim in duhovnimi preokupacijami, spodbujale nastanek in obuditev pravnih študij.

⁴⁴ Funkcija *disputatio* (disput, diskusija, razprava), ki je skozi stoletja strukturirala akademske prakse, se je v tem času tudi sama spreminjala. V času začetkov uvajanja disputacije so bile vloge med tremi akterji jasno razdeljene: predsednik oz. vodja (*praeses*), respondent (*respondens*) in oponenti (*opponentes*). Običajno so razpravljali o vnaprej določenih temah, pri čemer je bila formalna veščina pomembnejša od vsebine. Clark, 2006, 76.

V taki atmosferi so se oblikovale zahteve po profesionalnem urjenju, ki jim samostanske in katedralske šole niso bile več kos. Okoli leta 1200, ko sta se ustanavljali pariška in oxfordska univerza, so se *artes* (umetnosti v pomenu veščin) že začele odcepljati od teologije in drugih profesionalnih disciplin (civilnega prava, medicine ipd.). Na poznosrednjeveških univerzah so umetnosti/veščine/*artes* večinoma predavali študentje znotraj štirih tradicionalnih disciplin: teologije, medicine, kanonskega prava in civilnega prava. Od srede 12. stoletja pa so se *artes* osamosvojile in oblikovale poseben kurikulum, ki se kasneje razvije v posebno fakulteto z nazivom *artes* (današnja ustreznica tega je – kot rečeno – filozofska fakulteta).

Z razvojem srednjeveških mest in univerz kot pomembnih urbaniziranih krajev vednosti v mestih se začne kmalu pojavljati tudi močan protitok antiurbanističnih in antiintelektualnih teženj, ki v mestih in univerzah vidijo »zlodejeva gnezda« (Le Goff, 1998 [1957], 36–37), perversnost duha in omrežja pogubnih skušnjav. Tu se nekje moramo iskati začetke negativne percepcije intelektualnega dela in intelektualnega angažmaja, ki se skozi stoletja celo – ko nosilci negativne percepcije opazijo, da se intelekta in intelektualnih institucij dejansko ne morejo povsem znebiti in je bolje, da se jih polastijo od znotraj – premesti v samo sredo intelektualnih projektov (zlasti v srednjeevropskem prostoru, kjer je ta antiurbanistični in antiintelektualni tok zaradi močne eklezijastične prisotnosti najmočnejši in neprestano hegemonizira in sankcionira intelektualna prizadevanja emancipirane peščice). Znotraj tega antiurbanističnega in antiintelektualnega toka, ki se zateketa k podeželski preprostosti in kontemplaciji naravnih elementov (brez intelektualne investicije), se kot pomemben pendant Abelardu dvigne Bernard iz Clairvauxa (1090–1153), duhovni vodja cistercijancev in eden prvih snovalcev antiintelektualnih *topoi*. K tem antiintelektualnim diskurzivnim krajem sodi pobeg iz mest na podeželje, zavračanje knjig, povzdigovanje »svete preproščine« zoper diferencirano in kompleksno mišljenje, pa tudi vnaprejšnja odpoved dejanjem (polnemu življenju, družbeni kritiki itn.) v imenu absolutne človekove grešnosti. Tudi impozicija biološke determinacije, v kateri lahko vidimo zgodnji primer medikalizacijskega diskurza:

»Zbežite iz Babilona, pobegnite in rešite vaše duše. Skupaj vzletite proti zaščitenemu mestu, kjer se boste lahko pokesali nad preteklostjo, milostno živeli za sedanost in polni zaupanja strmeli v prihodnost [kar pomeni, v samostane]. Veliko več kakor v knjigah boš našel v gozdu. Les in kamen te bosta naučila, kar ne zmore noben učitelj.« (Le Goff, 1998 [1957], 36.)

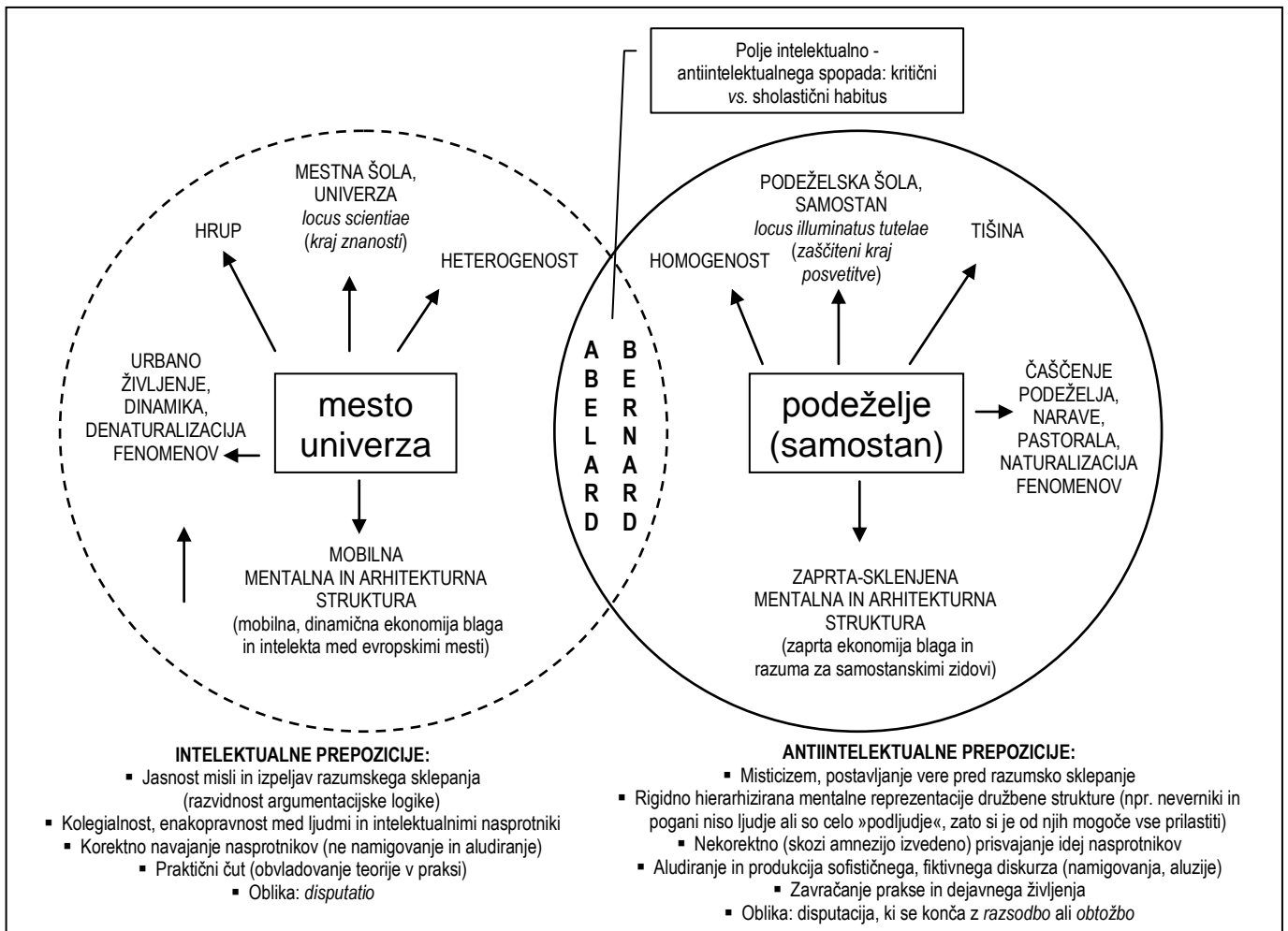
»V grehu spočeti, grešniki, spočenjamo nove grešnike; z dolžnostjo rojeni dolžnike; sprijeno rojeni, sprijence; rojeni kot sužnji spočenjamo sužnje. Od samega vstopa v ta svet smo ranjeni, enako med bivanjem in v trenutku izstopa. Od nog do glave nimamo ničesar, kar bi bilo zdravo.« (Le Goff, 1998 [1957], 64.)

Tudi Petrus Cellensis (1115–1183; ime izvira iz benediktinskega samostana Montier-la-Celle blizu Troyesa), Bernardov benediktinski kolega, izraža sorodne poglede na svet, ki

opevajo prednosti nemišljenja, verovanjskega in pastoralnega spontanizma, predvsem pa kažejo značilno zavračanje slehernega odklona misli od ortodoksije, slehernega prizadevanja za drugačnostjo in slehernega soočenja z stvarnim življenjem v mestu:

»O Pariz, kako znaš ugrabiti in osiromašiti duše! V tebi se zaradi mreže skušnjav, zlih zank in peklenjskih puščic pogubijo srca nedolžnih ... Nasprotno pa srečna šola, v kateri Kristus našim srcem posreduje besedo modrosti, kjer brez vaj in predavanj doumevamo vzorec večnega življenja! Tu ni kupovanja knjig, ne plačujemo profesorjeve pisane: do nobene zmede ne prihaja zaradi disputacij, do nobenega zapletanja sofizmov; rešitev vseh problemov je preprosta, hkrati pa razumevamo vzroke vsega.« (Le Goff, 1998 [1957], 64.)

Povsem razumljivo je, da se je med Abelardom, zagovornikom dejavnega, urbaniziranega življenja (tudi telesnega, spolnega) in kritične intelektualne intervencije, ter Bernardom, nosilcem pastoralne kontemplacije v sveti preproščini podeželja za samostanskimi zidovi, v nela silovita in dolgotrajna polemika, ki jo sumarno ponazarja *grafični prikaz 2*.

Grafični prikaz 2: Spopad Abelarda in Bernarda, kritično-refleksivnega in mnemonično-sholastičnega habitusa, tudi mesta in podeželja, *krajev spoznavne vednosti* in *krajev mnemonične posvečenosti* (Po: Le Goff, 1998 [1957]; Compayre, 1893.)

Čeprav so bile univerze kraji vednosti in žarišča prenosov znanj, pa so bila hkrati tudi politične ustanove. Tako je razumljivo, da so bile občutljive za družbene tresljaje v okolju in so se odzivale na politične pritiske, ki so jih v poznosrednjeveški in zgodnjerenesanci Evropi povzročali lokalni boji za oblast. Financiranje učiteljskih pozicij je bilo vse manj povezano z regionalnimi davki in vse bolj z beneficiji, ki so jih spreminjali v finančne instrumente, s pomočjo katerih so eklezijastične presežke v prihodkih speljevali stran od vladarja (monarha ali papeža), da bi jih lahko porabili za posvetne in včasih tudi izobraževalne namene. Večinoma so jih porabili za podporo kanclerjev novih upravnih struktur, in sicer tako, da so shranjevali eklezijastične prebende (dohodke) pri civilnih uradnikih *in commendam*. Te dohodke, ki so naraščali od opatij, priorij pa do kanonikatov, in so se jim pridruževali še drugi prihodki, darovi in donacije, so namenjali uradnikom in nosilcem univerzitetnih služb, od katerih niso več pričakovali, da se bodo nastanili v opatijah, priorijah ali kanonikatih, ampak so tja prihajali poučevat od zunaj (cf. Levi po Summerfield *et al.*, 1998, XX; Grant, 1996). Številne univerze so se skušale preživljati tudi z mestno in zasebno patronažo, pretežno pa so bile financirane in tako tudi izpostavljene nadzoru s strani teritorialnih oblasti ali eklezijastičnega skrbništva.

Slika 9: Evropa okoli leta 1360. (Vir: URL: <http://www.itinerarimedievali.unipr.it/v2/www/main/html/cartine.htm>, po: Donzelli, *Storia Medievale*, Donzelli, 2000, zemljevid 9.)

Univerza v Bologni je bila ustanovljena brez uradne ustanovne listine,⁴⁵ podobno kakor kasneje univerze v Reggio, Modeni in Vicenzi (zadnja je nastala z odselitvijo študentov iz Bologne leta 1204), Padovi in Sieni, ki pa je po peticiji meščanov leta 1408 vendarle prejela ustanovno bulo papeža Gregorja XII.⁴⁶ Mestne in univerzitetne oblasti so skrbele za ugodnosti in privilegije študentske populacije, ki je za mesta pomenila ekonomski in socialni kapital, tako so denimo v Vercelliju leta 1228 študentom iz Padove preskrbeli kar 500 namestitev s normirano najemnino za 8 let, četudi se univerza ni obdržala dlje kakor do poznega 14. stoletja. Prva univerza, ki jo je ustanovil in potrdil papež, je bila toulouška. Papež Gregor IX. jo je leta 1233 postavil na noge z jasnim političnim namenom: kot utrdbo zoper albižane. (Cf. Levi po Summerfield *et al.* 1998, XX.)

Univerze so hitro postale polje boja med eklezijastičnimi in posvetnimi oblastmi. Cesar Karel IV. je za univerzo v Arezzu prispeval ustanovno listino šele leta 1355, potem ko je skupina pravnikov bolonjske univerze, ki se je naselila v Arezzu že leta 1215, takoj začela s poučevanjem t. i. *studium Arretino*. Podobno je bila zasnovana tudi univerza v Paviji (1361). Univerze so se včasih združevale med seboj. Razlogi so bili različni: vegetiranje, pomanjkanje financ ali odmevnih učiteljev, manko študentov ali zaradi patronov, ki so tako zahtevali ipd. Tako se je leta 1398 univerza v Paviji spojila z univerzo v Piacenzi (iz 1248), ker je tako zahtevala družina Visconti iz Milana (zlasti Gian Galeazzo Visconti). Pienza je pri tem kljub izgubi akademske neodvisnosti za kratek hip zaživela, po smrti Galeazza Viscontija pa je zopet utonila v pozabo. Drug primer je rimska univerza Bonifacija VIII. iz leta 1303 (današnja La Sapienza), ki se je nadaljevala tudi v času avignonskih papežev, čeprav ji je 1318. Janez XXII. močno omejil pristojnosti pri podeljevanju diplom in nazivov za civilno in kanonsko pravo. (Cf. Levi po Summerfield *et al.* 1998, XX.)

Od zgodnjega 14. stoletja je v italijanskih mestih v razvoj univerz, v živahnost univerzitetnega življenja, pa tudi v migracije akademske populacije in naposled tudi v propad univerz – poleg drugih faktorjev, kakor so merjenja moči in rivalstva med mestnimi, regionalnimi in cerkvenimi oblastmi in tudi spopadi velikih družin – odločilno posegla tudi epidemija kuge (im. »črna smrt«). Ta se je v Evropi pojavila leta 1347 in naj bi po nekaterih interpretacijah prišla iz krimske Rusije, po drugih pa iz centralne Azije. Razširila se je v pravo pandemijo, v Evropi je med letoma 1347 in 1351 umrlo med 75 in 150 milijonov ljudi

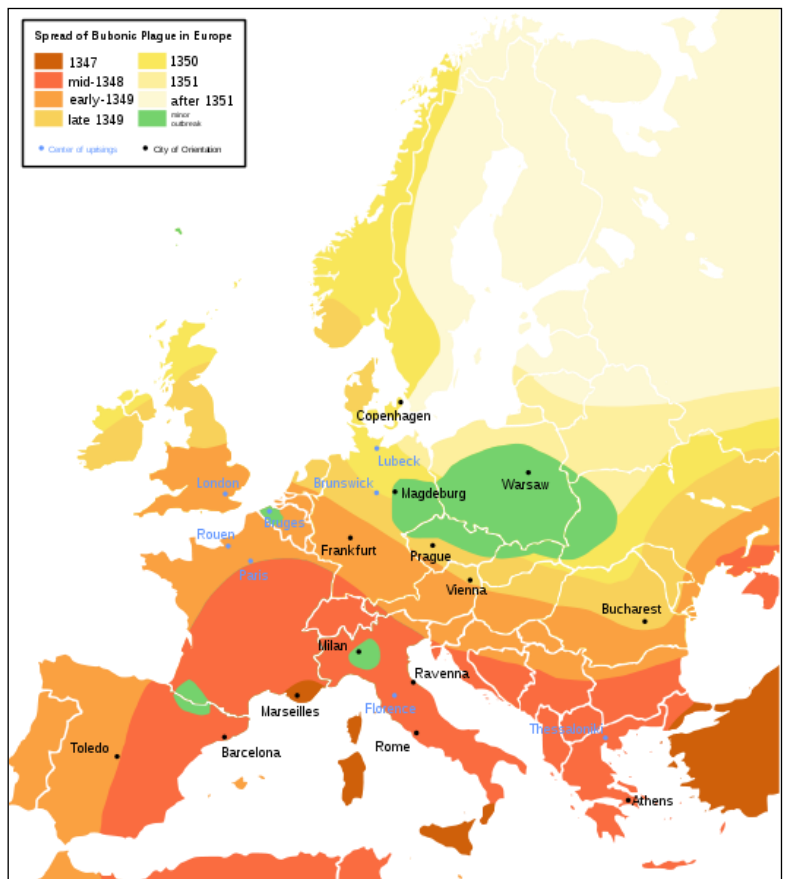
⁴⁵ V Bologni je bila od zgodnjega 11. stoletja znana pravna šola (*Bononia docet*), ki je bila odlično organizirana. Univerzi, ki jo je nasledila in ki je veljala za *studia generalia ex consuetudine*, je sicer naknadno (leta 1254) pravico do podeljevanja visokih stopenj podelil papež Inocenc IV.

⁴⁶ *Studium* v Sieni je v status *studium generale* povzdignil že Karl IV., in sicer leta 1355, kmalu po kronanju za Svetega rimskega cesarja. Uradna razglasitev tega statusa je imela veliko težo, za predavatelje in študente na univerzi pa je obenem zagotavljala tudi cesarsko zaščito, denimo protekcijo pred samovoljo mestnih oblasti. Pomenila pa je tudi uradno priznanje licenc (*licentiae docendi*), ki jih je univerza podeljevala svojim študentom. Srednjeveške licence so, ponovimo, imele posebno veljavo, saj so veljale povsod v krščanskem svetu, odtod tudi njihov naziv *licentiae ubique docendi*. Gl. Ridder-Symoens & Rüegg (1992–2004).

(natančnih podatkov ni), kar pomeni, da se je demografska slika Evrope v tem kratkem času močno spremenila. Po podatkih Philipa Daileaderja (2007) je črna smrt v mediteranskih deželah (Italiji, južni Franciji, Španiji in Portugalski) v štirih letih pokosila okoli 75–80 % populacije, medtem ko je v Nemčiji in Angliji odstotki nihajo okoli 20 %.

Slika 10: Razširitev kuge (črne smrti) po Evropi med letoma 1347–1351. (Vir: *Wikipedija*; URL: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Bubonic_plague-en.svg; gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)

Prva univerzitetna ustanova vzhodno od Rena, na teritoriju Svetega rimskega cesarstva, je bila univerza v Pragi, ki jo je ustanovil Karl IV., na čigar prošnjo je papež Klement VI. na njej avtoriziral *studium generale* (1347, vrata je odprla 1348). Univerza v Pragi je za zgled vzela določila in statute univerz v Neaplju in Salernu. Za praško univerzo sledi Jagelonska univerza v Krakovu, ki jo je ustanovil kralj Kazimir Veliki leta 1364 z uradnim dovoljenjem papeža Urbana V. Prav ta papež je istega leta zavrnil habsburškega cesarja Rudolfa IV., ki je hotel na dunajski univerzi (ustanovljeni leto dni zatem – 1365) imeti tudi teološko fakulteto. Univerze v Pragi, Krakovu, na Dunaju, v Pécsi (tedaj Fünfkirchen, 1367), na Budi (1389), v Zadru (1396) in v Bratislavi (tedaj Presburg oz. Pozsony, 1465) so prve vzhodnoevropske univerze, ustanovljene pred letom 1500. Prva zahodnejša univerza v nemškem prostoru pa je Univerza v Heidelbergu, ki jo je potrdil papež Urban VI. na prošnjo palatinskega volilnega kneza leta 1385, medtem ko je podeljevanje stopenj in nazivov zaupal proštu wormske katedrale.

Ustanovitve praške, dunajske in heidelberške univerze so bile v prvi vrsti eklezijastične in ne cesarske. Podobno je s kölnsko univerzo, kjer so bili dejanski agensi dominikanci, ki so na tem področju vse od 13. stoletja, se pravi pred ustanovitvijo univerz, poučevali *studium* v svojih samostanskih šolah.⁴⁷ Univerzo je z ustanovitveno listino priznal papež Urban VI. Papeška naklonjenost tej univerzi se je ohranila vse do poznega 16. stoletja. Erfurtska univerza pa je ustanovitveno listino pridobila na podbudo frančiškanov, najprej jo je priznal

⁴⁷ Eden od pomembnih učenjakov kölnske univerze je bil tudi Albert Veliki; gl. *slika 5*.

antipapež Klement VII. (1379), nato še papež Urban VI. (1389). Zmožnost te univerze za integriranje novih idej in odprtost za kritičnega duha sta bili odločilni za močan razvoj zlasti pravne fakultete, ki je postala eden od pomembnejših forumov med *nominalisti* in *realisti*,⁴⁸ erfurtska univerza pa največja nemška univerza 15. stoletja. (Cf. Levi po Summerfield *et al.*, 1998, XXII.) Situacija pa se je temeljito spremenila, ko so nove civilne fundacije na splošno zahtevale podreditev prebend svoji pristojnosti. Ta podreditev prebend civilnim oblastem in seveda boj za prevlado med civilnimi in eklezijastičnimi instancami so pripeljale do tega, da je bilo papeških bul kot ustanovitvenih univerzitetnih listin čedalje več. Prav zaradi tega v 15. stoletju redkeje kakor prej srečujemo cesarski privilegij kot potrdilo za ustanovitev univerz; tako je le še pri univerzah v Greifswaldu, Freiburgu in Tübingenu.

Nadaljnja ustanavljanja univerz, njihova zatrtja, prepovedi in ukinitve odražajo politična in religiozna zaveznitva, taktična in strateška razmerja v strukturah moči, zrcalijo pa tudi naraščajoče premoženje trgovskih skupnosti, kakršna je bila denimo v Louvainu, in potrebo po boljših izobraževalnih standardih, ki so se sprva nanašali zlasti na zahtevo po administrativnih kadrih. Bahavo heraldično okrasje kapele King's College (1461) in njegova (korporativna) predimenzioniranost sta ostentativni znamenji tudorske premoči, ki skromnejšega ustanovitelja Henrika VI. zmagoslavno pušča za seboj. Kapela je bila zgrajena v »velikem merilu«, bolj kot katedrala in ne kot kapela; ker pa je katedrala že bila v bližnjem Elyju, je ime »kapela« ostalo.

Ko je Karel VII. leta 1431 inavguriral univerzo v Poitiersu kot francosko insignijo zoper tedanjo angleško prevlado v Parizu, je papež Evgenij IV. njene privilegije omejil na tiste, ki jih je imela že obstoječa univerza v Toulousu. Karel VII. je nato enostransko te privilegije razširil tako, da je poitierski univerzi dodal še pariške, montpellijske,angerske in orléanske privilegije. Univerzo je postavil pod svojo osebno zaščito. Kmalu je bila kot nasprotna utež poitierske univerze ustanovljena univerza v Caenu, pravzaprav kot angleška antiteza Poitiersu. Papež Evgenij IV. je v njeno ustanovno listino leta 1437

⁴⁸ Srednjeveški filozofski spor. Med *realisti* (lat. *res, rei* – stvar) sta bila vodilna Eurigen Scottus (810–877) in Anselm Canterburyški (1033–1109), ki sta po Platonu trdila, da so splošni pojmi, im. univerzalije, stvarnejši in realnejši od posameznih stvari. Na drugi strani so *nominalisti* (lat. *nomen, nominis* – ime), med katerimi je vodilno ime Viljema Ockhama (ok. 1290–1350; po njem se imenuje načelo »Ockhamove britve«, ki pravi, da »biti ni treba pomnoževati brez potrebe«, da je, skratka, pomnoževanje stvari brezplodno, saj zadostuje en dobro zastavljen temeljni dokaz). Ti so trdili, da o splošnih pojmih sicer lahko govorimo, vendar pa ti obstajajo zgolj kot besede in imena, ne pa tudi kot realije (ni človeka nasploh, ampak le posamezniki, kakor so Sokrat, Aristotel idr.); trdili so, da dejansko obstajajo le posameznosti. V zgodnji sholastiki so prevladovali privrženci realizma, nominalisti so bili v manjšini, kasneje pa se je to razmerje obrnilo, tako da so v pozni sholastiki nominalisti imeli čedalje večjo vlogo. Nominalizem je svoje mesto našel v vrstah frančiškanskega meniškega reda, realizem pa med dominikanci.

vklučil prisego zvestobe rimski stolici in postavil bayeuškega škofa za kanclerja. Francoski kralj je to seveda zavrnil z znano pragmatično sankcijo leta 1438.⁴⁹

Poleg vrste partikularnosti v akademskem vsakdanu in univerzitetnih praksah, ki jih tu ne bomo navajali, so pa zanimive za natančnejšo analizo univerzitenega življenja in utripa, je indikativen primer zgodnjega oglaševalskega sistema iz leta 1229, se pravi iz časa, ko je bila s pariškim mirom, ki sta ga po križarskem pohodu nad albižansko herezijo, sklenila Rajmund VII. Toulouški in Ludvik IX., ustanovljena univerza v Toulousu. Univerza je tedaj »vsem univerzam sveta« poslala pismo, v katerem je poudarjala »naravne« prednosti univerzitetne lokacije kraja in intelektualni prestiž univerze (Mackay, 1932, 515).

Podobno je Karl I. po oživitvi in razširitvi neapeljske univerze skušal privabiti učenjake iz vseh predelov Evrope. Leta 1272 je v Pariz poslal okrožnico, ki se je začela z nagovorom »To je zapisano za vse pariške doktorje in študente« (*ibidem.*). Na koncu dokumenta je opomba, da je bilo pismo z identično vsebino poslano tudi članom univerze v Orléansu. Vsebina pisma pa je tale:

»Po vojaških mukah in naporih [...] v našem kraljestvu Sicilije zavzeto usmerjamo svojo pozornost k pospeševanju umetnosti miru. Med drugimi zadevami je najpomembnejša ta, da smo za naše podložnike preskrbeli središče za poučevanje, ki je znova na tem, da se požene in razcveti, in v katerem se bodo učili neuki, učeni pa bodo pridobili s tem, da bodo dajali drugim; pri tem bodo izstopali tisti možje, ki so nadarjeni, kažejo sposobnosti v različnih poljih in ki imajo mentalne kvalitete, da primerno poučujejo briljantne ljudi. Tako središče, ki je v davnih časih v Neaplju dejansko obstajalo, se je pravkar spet odprlo – z modernimi izboljšavami, z zagotovili ustreznega varovanja in s pripadajočimi koncesijami, ki pomagajo pri njegovem razvoju; [ustanovljeno je bilo] prav v tem mestu, ki zaseda visoko pozicijo v mnenjih starih učenjakov in ki ga ti hvalijo zaradi čistosti zraka, zaradi njegove neprimerljive in zdravilne lokacije, njegovega bogastva z zemeljskimi pridelki, zaradi ugodne obmorske lege in komunikacije z drugimi deli Italije, iz česar sledi – potem ko smo premerili številne naštetе prednost –, da *studiumu* ni brez razloga pripadla pravica, da ga ustanovimo. Sem smo privedli učene može iz vseh vej učenosti, da bi lahko na tej univerzi pili kakor pri bogatem vodnjaku, povabili smo stare in mlade, začetnike in tiste, ki so že dosegli priznanje, tiste, ki želijo študirati trivium in kvadrivium, kanonsko in civilno pravo kakor tudi teologijo. Naj potemtakem pridejo v kar največjem številu na to univerzo, kakor da bi prišli na veliko pojedino, ki jo krasi prisotnost sijajnih gostov in ki prekipeva od obilja in raznolikosti sveže hrane. Vabimo vas – vsakogar posebej in vse skupaj –, da ste deležni tega, kar imamo, [Vabimo] vse doktorje in študente, ki prihajajo na to univerzo ne le, da uživajo privilegije, svoboščine in imunitete, ki običajno pripadajo univerzi, ampak obenem obljublamo, da jih bomo tudi v prihodnje obilno dolivali in v nadaljevanju še pomnožili podobne privilegije in ugodnosti, ki navadno – in prav je tako – izhajajo iz kraljeve velikodušnosti.« (*Ibidem*, str. 515–516.)

Tiste univerze, ki so ob sebi ustanovile tiskarne in založbe, so s tem v poznem 15. in zgodnjem 16. stoletju pridobile močno prednost. Razcvet tiska in povpraševanje po tekstih

⁴⁹ Leta 1438 je francoski kralj Karel VIII. sklical sinodo, ki se je sestala v Bourgesu. Med različnimi dekreti te sinode je tudi t. i. »Pragmatična sankcija«, ki je močno omejila papeževo oblast in v 7 točkah opredelila natančna navodila za delovanje generalnega sveta, ki je pripravljaj različne materiale za reformo cerkve.

so namreč učenjake in študente gnali v pomembnejša evropska tiskarska središča.⁵⁰ Tiste univerze, ki so zagovarjale in branile stari latinski prevod biblijske vulgate in s tem nasprotovale objavi novih besedil v prevodih, kar hkrati pomeni, da so oponirale kultiviranju in razvoju latinščine, grščine in hebrejščine, »trijezični podlagi«, na kateri je temeljil novi izobraževalni program, so se nenadoma znašle zunaj konkurence, ki jih je obšla.

Medtem ko sta Oxford in Cambridge hitro asimilirala novo izobraževalno shemo, pri kateri so »umetnosti« (*artes*) oblikovale predavanja, ki so poslej zajemala filozofijo in retoriko namesto logike in dialektike (podobno so naredili kolegiji, ki so se ustanovljali prav zato, da bi sledili spremembam), so si novosti v Parizu, Kölnu in Louvainu našle mesto zunaj obstoječih univerz. Tako je v Parizu nastal danes znameniti Collège de France kot pendant Sorboni, ki je bila novim študijam izrazito nenaklonjena. Predavanja na novem kolegiju so bila dodatno zaščitena s kraljevsko legitimacijo Franca I.

Univerze so v številnih evropskih mestih pomenile velikanske urbanistične spremembe: popolnoma sta se spremenili trgovska in administrativna struktura univerzitetnih mest – tako je bilo v Bordeauxu (univerza ustanovljena leta 1441), Valenci (univerza ustanovljena leta 1452), Nantesu (univerza ustanovljena leta 1460), Bourgesu (univerza ustanovljena leta 1464), Baslu (univerza ustanovljena leta 1459/1460) in Ingolstadt (1459).⁵¹ Vsa naštetá mesta so prejela papeške bule za ustanovitev univerz na pobudo posvetnih ali mestnih oblasti. Temu je pred koncem 15. stoletja sledilo še nekaj mest – denimo Mainz, Uppsala, København idr. –, medtem ko je prva univerza v nemškem družbenem prostoru, ki je leta 1502 za ustanovitev prejela civilno in ne cerkveno potrdilo, univerza v Wittenbergu. Maksimilijan I. je zanjo prispeval ustanovitveno listino, ki je posnemala fraze in sledila členom, ki so bili znani iz papeških listin. Zadnja regija v nemškem prostoru, ki je v zgodnjem 16. stoletju prišla do univerze, je Brandenburg. V Frankfurtu na Odri je papež Julij II. leta 1506 ustanovil univerzo, ki ji je sedem mesecev kasneje sledila cesarska potrditev.⁵²

c. Program, pedagoške metode, akademski habitus

⁵⁰ O pomenu tiska gl. Eisenstein, 1979; Briggs & Burke, 2005. O zgodovini knjige in branja gl. Chartier, 1996; 2001a, 2001b. Spomnimo se na Trubarjevega bivanja v Tübingenu (predel Derendingen) in na tisk obeh njegovih pomembnejših del (*Abecedarium* in *Catechismus*) pri tübingenskem tiskarju Morhartu. Primož Trubar (1508–1586) se je sicer že v svojem delu *Abecedarium* (1550) zavzemal za osnovnošolsko (nabožno) izobraževanje kar najširših slojev v ljudskih šolah.

⁵¹ Ne pa tudi v Lyonu, ki je univerzo dobil šele leta 1808 (cf. Levi po Summerfield *et al.*, 1998, XXIII).

⁵² O univerzah v nemškem prostoru med 1500 in 1800 gl. Hall, 1954.

Dve ključni aktivnosti srednjeveškega sholasticizma, ki sta se (modificirani) ohranili vse do 19. stoletja, sta predavanje (lat. *lectio*) in disput oz. diskusija (lat. *disputatio*). Model za prvo je bil govor (lat. *sermon*), za drugo pa viteški dvoboj (Clark, 2006, 68–69). Številne druge aktivnosti, programi in pedagoške metode so se z manjšimi ali večjimi modulacijami prilagajale tema dvema ključnima dispozicijama. Predavanje in diskusija sta – tako meni William Clark (2006) – utelešali *juridичno-eklezijastični* akademski red zgodnjih univerz, obenem pa tudi določali sestavine akademske karizme: preroka in bojvnika, ki sta postala nosilca sholastično-mnemoničnega oziroma kritično-refleksivnega univerzitetnega habitusa.

Osnovna arhitektura evropskih univerz je bila eklezijastična (Clark, 2006, 4); njen prostor ima bolj sveto kakor posvetno konotacijo in kot tak ne nudi veliko prostora za intimnost. Analiza akademskih praks prek pisnih (letni učni programi in sezname predavanj, pedagoška načela in metode, ohranjeni v statutih in univerzitetnih zbornikih itn.), vizualnih (risbe, slike, grafike, freske idr.) in materialnih virov (pedagoška orodja in rekviziti) lepo prikazuje transformacijo univerzitetnega dispozitiva od srednjeveškega sveta do modernih oblik. V tem času se univerza vključi v red modernega, pisnega in racionalnega s poudarkom na raziskovalnih aktivnostih (temeljno razmerje je *država – družba*), ki prevlada nad srednjeveškim redom oralnega, retoričnega in tradicionalnega (kjer je temeljno razmerje *cerkev – država*). Četudi se določene sestavine tradicionalnega kot recidive vpnejo v red modernega, tako denimo *ustni nastop* na univerzi, pa njihove vloge ostanejo omejene na fabrikacijo ugleda.

Tradicionalno srednjeveško univerzitetno okolje (hegemonija sholastično-mnemoničnega univerzitetnega habitusa)	POLJE TRANSFORMACIJE (med 13. in 15. stoletjem)	Moderno (postsrednjeveško) univerzitetno okolje (vse večji vpliv kritično-refleksivnega univerzitetnega habitusa)	
oralnost			pisnost
retorika			raziskovanje, analiza
cerkev / država			država / družba
verovanjskost, dogmatizem			kritičnost, refleksija
učenjaki-prerok			intelektualec-bojvnik
mešanje javnega in zasebnega			ločnica med javnim in zasebnim
družinska avtoriteta, klientelne vezi			racionalizirana, birokratska avtoriteta
juridično-eklezijastične akademske prakse			politično-ekonomske akademske prakse

Tabela 1: Shematiziran prikaz konstitutivnih kategorij oblikovanja in postopnega preoblikovanja univerzitetnih habitusov v srednjeveških in modernih akademskih okoljih. (Po: Clark, 2006; Le Goff, 1998 [1957].)

Kakor pravi Jacques Le Goff (1998 [1957], 25), so imeli intelektualci v 12. stoletju »živo zavest o ustvarjanju novega«, imeli so se za »moderne ljudi« (v kontekstu tedanje »modernosti«), ki iz »teme neukosti« stopajo v »svetlobo znanosti«. Pri tem multifasetnem prehodu iz nevednosti v svet vednosti so imeli, kakor smo že omenili, pomembno vlogo prevodi. Aristotelova dela – podobno kakor dela Evklida, Ptolemeja, Hipokrata, Galena idr. – so bila v Evropi znana prek Boecijevih prevodov, ki so večinoma zadevali Aristotelove spise o logiki. V tem času sta pomembni prevajalski središči v Palermu in v Toledu. Pojav Aristotelove intelektualne krajine z apologijo »dejavnega življenja« in z »naravno modrostjo« na čelu je pravzaprav osupljiv sredi prevladujočih sklicevanj na božje razodetje. A vpliv novih znanj in vednosti na evropski učeni svet je velikanski. Tomaž Akvinski (1225–1274), ki se je pogosto navezoval na Aristotelove spise in ki je imel človeka – po Aristotelu – za »politično bitje«, ni videl nobenih protislovij med verigo povezanih racionalnih sekvenc in razodetjem. S svojimi besedili je pomagal obrniti perspektivo pasivnega katolicizma k bolj dejavnemu življenju in k človeškemu svetu, spravil je – kolikor je pač bilo mogoče – vero z razumom, obenem pa je s širino svojih nazorov sprožil vrsto delikatnih vprašanj, ki so cerkev vznemirjala že dolga stoletja.

Vzporedno z odkrivanjem starih klasičnih besedil se je odvijal proces diferenciacije in specializacije vednosti in pedagoških praks; pojmovanje »znanstvenega« v tem času bi mogli povezati z redom »specializiranega«. Četudi je bila poučevalna metoda običajno omejena na posnemanje Starih (Le Goff, 1998 [1957], 28), pa je bilo v snovi, ki je črpala iz antičnih tekstov, toliko novosti, da se je prav zaradi te napetosti med prvim in drugim skozi kontekstualizacijo in s pomočjo interpretativnih variacij lahko postopoma oblikovalo suvereno mišljenje.

• Srednjeveški *curriculum*: Svobodne umetnosti – *Artes liberales*

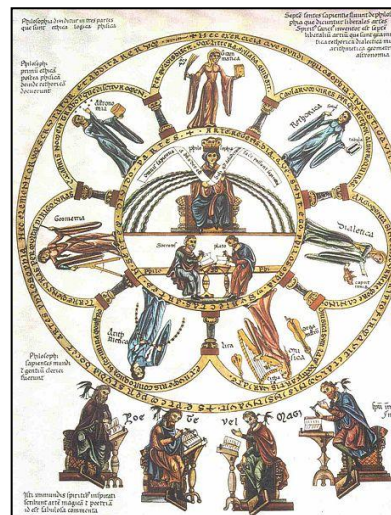
Sedem svobodnih umetnosti, *septem artes liberales*, je v srednjem veku oblikovalo elementarno izobraževalno programsko shemo. Obsegale so tako verbalne kakor matematične discipline. V skupku sedmih disciplin (gramatika, retorika, dialektika/logika, aritmetika, glasba, geometrija, astronomija) so se prvič pojavile okoli leta 400 n. št., reprezentirane pa so bile kot kontinuum grške in rimske *enkuklios paideia*, kar je pomenilo »splošno izobrazbo«, ki naj bi jo posameznik osvojil še pred specializiranim študijem.⁵³

⁵³ Vse discipline, ki so v srednjem veku združene v okviru sedmih svobodnih umetnosti, so znane iz že Grčije iz 5. st. pr. n. št. Veljale so za primerne za izobrazbo mladeničev. Število disciplin je skozi čas variiralo in se je ustalilo šele v času srednjeveških enciklopedistov (Izidor Seviljski, Beda Venerabilis; o sedmih svobodnih umetnostih so pisali še sv. Avguštin, Boecij, Kasiodor idr.) v 7. oz. 8. stoletju. Gl. Grant, 1996, 14–15.

Absolviranje sedmih disciplin je posameznika usposobilo za kariero v cerkveni strukturi, poslovnem svetu, v pravu ali pedagoški dejavnosti.⁵⁴ Poznavanje svobodnih umetnosti pa je veljalo tudi za statusno referenco in za standard splošne razgledanosti in omike. Medtem ko so discipline trivija veljale za temeljne, so discipline kvadrivija vsaj do leta 1000 v okviru izobraževanja klerikov veljale za manj pomembne (Cobban, 1975, 11). Razlikovanje med svobodno umsko dejavnostjo in mehaničnim ročnim delom je inherentno sami pomenski strukturi sedmih svobodnih umetnosti. Bruce Kimball (1986, 36–53) poučevanje sedmih svobodnih umetnosti povezuje s sedmimi državljanskovzgojnimi⁵⁵ kategorijami:

1. Temeljni namen je izobraziti dobro državljanke, da bodo znali voditi državo.
2. Predpisati niz vrednot in standardov za vedenje in oblikovanje posameznikovega značaja.
3. Skozi posamične discipline reprezentirati zavezo med ljudmi in temi vrednotami ter standardi.
4. Z opiranjem na klasična besedila doseči v njih prepoznavo opornic oz. sredstev za identifikacijo in afirmacijo sprejetih vrednot in standardov.
5. Oblikovati ter identificirati družbeno elito, in sicer skozi proces ponotranjenja ponujenih državljanskih vrlin in s pomočjo distribucije velikih zaslug.
6. Ker sedem svobodnih umetnosti predpostavlja določeno zasičenost in končnost vednosti, ni subverzivnih skrbi in ne iskanja novih znanj.
7. S pomočjo sedmih svobodnih umetnosti je mogoče razlagati sveta besedila.

Sedem srednjeveških svobodnih umetnosti, ki so jih *sholarji* povzeli po poznoantičnem piscu in pravniku Martianusu Minneusu Felixu Capelli (prva polovica 5. stoletja) iz Madaure v severni Afriki, so se delile na tri verbalne (govorniške) umetnosti s skupnim imenom *trivium*,⁵⁶ in na štiri nadaljnje (z matematiko povezane) predmete, imenovane *quadrivium* (delitev na trivij in kvadrivij običajno pripisujemo Boeciju, ok. leta 500; gl. Kimball, 1986, 13–24, 47–51).

⁵⁴ Srednjeveška predavanja in njihove vsebine so bile v času zgodnjega razvoja univerz povzete po starogrškem Aristotelovem zgledu. Korpus znanj se je delil na ločene kategorije, imenovane discipline, ki še danes oblikujejo kategorizacijski in organizacijski model akademskih disciplin.

⁵⁵ Seveda je raba »državljana« tu nekoliko anahronistična, saj se njegov moderni pomen razvije v času francoske revolucije in po njej. Vendar pa *citoyen* (državljan) obenem pomeni tudi meščana, prebivalca mesta.

⁵⁶ *Trivium* izhaja iz lat. *tres viae* – tri poti (k vednosti). Najpomembnejše besedilo za oblikovanje sedmih svobodnih umetnosti pa je *De Nuptiis Philologiae et Mercurii et de septem Artibus liberalibus libri novem* Martianusa Capelle iz 5. stoletja.

Slika 11: *Septem artes liberales*, upodobitev iz *Hortus deliciarum* Herrada iz Landsberga (okoli 1180).
(Vir: *Wikipedia*, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)

TRIVIJ

• Gramatika

Gramatika je v zahodnih izobraževalnih sistemih dolgo zasedala osrednje mesto. Že v stari Grčiji in Rimu je vejala za temeljno točko vsega izobraževanja, zato se je poučevanje običajno začinjalo prav z njo, sledili pa sta ji retorika in dialektika. Vendar pa nekoč – v antiki in v srednjem veku – študij gramatike ni pomenil analize stavčnih členov in opazovanja konstrukcije stavkov, ampak so morali študentje v okviru tega predmeta razumeti, kako uporabljati besede in govor, da bi v različnih kontekstih prišli do zaželenih pomenskih sklopov, izrazov in družbenih učinkov. Namen študija gramatike je bil v učinkoviti in ekonomični uporabi govorice in seveda v razpoznavanju transformacij pomena skozi različne nianse lingvističnega izražanja. Da pa bi študentje znali zaznati in prepoznati te raznolike semantične odtenke in njihove oblike v jezikovnih pomenskih poljih, je študij gramatike vseboval tudi analizo poezije in poetičnih struktur, pri čemer so morali prepoznavati ritmične in metrične variacije oz. figure in druge poetične izrazne oblike. Tako je srednjeveški kurikulum gramatike vseboval študij pomembnih starih in sodobnih pesnikov. Ob akumulaciji pozitivnih znanj, zlasti elementov različnih poetik, pa je potrebno dodati, da je bila gramatika na srednjeveških univerzah več kakor le vaja iz pozitivne lingvistike, bila je tudi pomembno teoretsko orodje, s pomočjo katerega je bilo mogoče analizirati besedila ne glede na njihov izvor (religiozni ali posvetni) in iz njih deducirati njihovo pozicijo izrekanja in njihov epistemski status.

• Retorika

Retorika, meta-govorica – Roland Barthes (1990 [1970], 15) jo ima za mogočen imperij, ki je na Zahodu vladal vse od Gorgiasa (prva polovica 5. stoletja) pa do Napoleona III. (druga polovica 19. stoletja) –, je bila v stari Grčiji disciplina, ki so jo zgodnji filozofi, vključno s Platonom, visoko cenili, razvila pa se je iz lastninskega pravedanja (*ibidem*, 18). Srednjeveški filozofski vzpon neoplatonizma seveda ni brez povezave z mestom retorike v srednjeveškem kurikulumu.

Po definiciji je retorika umetnost prepričevanja. Z vajami in uporabo jezikovnih tehnik in veščin so se srednjeveški študentje urili v ustnih izraznih oblikah in diskusijskih strategijah. Retorika je včasih vsebovala tudi elementarne kategorije prava (Rashdall, 1895).⁵⁷ Bolj

⁵⁷ Z intergracijo rimskega prava v enoten evropski pravni sistem sta temeljni referenci postala Gratianov *Decretum* in Justinijanov *Corpus Iuris Civilis*. Anglija je rimsko pravo sprejela kasneje, zaradi česar tam tudi ni imelo tako velikega vpliva. Zaradi tega je šolanje angleških pravnikov potekalo drugače kakor v drugih predelih Evrope. Pretežno je bilo zvezano s praktičnimi vajami, manj z javnimi predavanji. Vse do danes je za sprejem na višja angleška sodišča najprej potrebno članstvo v različnih odvetniških združenjih, ki so

prozaično rečeno pa je merila na urejenost besed in stavkov v smiselno obliko, urjenje v tehnikah ustnega podajanja, stilnih poudarkov in memorije (zapominjanja in priklicevanja). Retorika torej, kakor pravilno ugotavlja Roland Barthes (1990 [1970], 15), brez celostne, splošne vednosti sploh ni mogoča.

Retoriki kot polju, utemeljenem na govorniški spretnosti, se je moč bistveno zmanjšala s premestitvijo poudarka z oralnih rab na pisne. Z izumom tiska in razširjanjem tekstov, se pravi v času, ko je knjiga postala orodje intelektualnih strategij, je tudi v izobraževalnem procesu v ospredje stopila (za)pisana beseda kot sredstvo intelektualnega sodniranja in prepričevanja. Četudi so oralne vaje še vedno obsegale pomemben del intelektualnega urjenja, je temelj poučevanja z razvojem univerz, zlasti od 13. stoletja dalje, postopoma postala knjiga (Gl. Barthes, 1990 [1970]; Camargo, 1983; Le Goff, 1998 [1957], 98–101.)

• Dialektika

Dialektika je bila v srednjeveškem času na eni strani večina uporabe logike in s tem dokazovanja v diskusijah, na drugi pa tudi poučevalna metoda, ki je za prenos znanj in vednosti uporabljala specifičen način podajanja snovi. Včasih se namesto dialektike uporablja kar naziv »logika«, ki je bila pod močnim vplivom Tomaža Akvinskega. Temeljno pravilo dialektike je v tem, da sta *argument* (lat. *argumentum*) in *disput* (lat. *disputatio*) temeljni sestavini izobraževalnega procesa, potemtakem bi mogli reči, da je dialektika zmožnost oblikovanja in zastavljanja vprašanj z namenom razširitve meja vednosti in subtilizacije spoznanj. Jacques Le Goff jo ima za »skupek napredovanj, ki iz objekta vednosti ustvari problem, ga predoči, brani pred napadalci, ga raztopi in prepriča poslušalca ali bralca« (Le Goff, 1998 [1957], 103). Živahne in nemalokrat zelo dolge diskusije o različnih predmetih in temah, ki so sem ter tja zdrsnile tudi v verbalizem in sofizem, so tako običajna praksa in obenem osrednji del poučevanja na srednjeveških univerzah.

Ena od utečenih srednjeveških praks je bila javna diskusija med različnimi profesorji (včasih, a redkeje tudi med učitelji in študenti). Mojstri govorništva so na takih srečanjih demonstrirali svoje kognitivne spretnosti, ko so zajemali iz izkušenj »onkraj besed« in svoja spoznanja logično integrirali v argumentacijo, in razkazovali svoje superiorno znanje ter uporabo logike, zato so bili ti disputi običajno zelo dobro obiskani.⁵⁸ Krščanska cerkev je v dialektiki znala najti pomembno orožje za nasprotovanje herezijam in drugim cerkvi nevsčenenim doktrinom ali izjavam, zato je študij dialektike podpirala.

nekakšni empirični nadomestki javnih pravnih (odvetniških) izobraževalnih ustanov. Le tisti odvetniki, ki so prakticirali kanonsko in mornariško pravo, so svoje diplome lahko prejeli na univerzah Oxford in Cambridge.

⁵⁸ Tovrstne javne diskusije so znane še iz časa Aristotela (384–322 pr. n. št.).

Tabela 2: Najpogosteje predpisana besedila za poučevanje srednjeveškega trivija in kvadrivija. (Po: Le Goff, 1990 [1957]; Marrou 1948/1964; Leff, 1968; Camargo, 1983; Daly, 1961; Kimball, 1986; Pedersen, 1998; Grant, 1996; Miethke, 2004.)

Sedem svobodnih umetnosti (z atributi po Martianu Capelli in s povezavami s planeti)		Predpisana besedila
TRIVIJ	Gramatika (palica oz. šiba // Mesec)	Aelius Donatus , <i>Ars minor</i> , <i>Ars maior</i> Priscian , <i>Institutiones grammaticae</i> (izredno brano in komentirano delo je bila Vergilova Eneida)
	Retorika (tablica in črtalnik // Venera)	Cicero , <i>De Inventione</i> anonimus , <i>Rhetorica ad Herennium</i> Kvintilijan , <i>Institutio oratoria</i> (Osnove prava po Gracijanovem delu <i>Decretum</i> in Justinijanovem Corpus Iuris Civilis) Tomaž Akvinski , <i>Summa theologica</i> Matthaeus Vindocinensis , <i>Ars versificatoria</i>
	Dialektika / Logika (kača ali pasja glava // Merkur)	Abelard , <i>Logica ingredientibus</i> <i>Sic et non</i> <i>Ethica seu Scito te ipsum</i> Johannes Claubergii , <i>Logica vetus et nova</i> Aristotel , <i>Topicae</i> in druga dela (odkritje v 12. stoletju, kasneje Aristotelovo logiko spodrine avicennska, po Avicenni , slovitem perzijskem učenjaku) John iz Salisburija , <i>Metalogicon</i> Petrus Hispanus , <i>Summulae logicales</i> Raimund Lull , <i>Ars generalis ultima (Ars magna)</i> Johannes Duns Scotus , <i>Doctor subtilis</i> William (Viljem) iz Ockhama , <i>Summa logicae</i>
	Aritmetika (računalo, vrvice za računanje // Sonce)	Boecij , <i>De institutione arithmetica libri duo</i> (prosti prevod Nikomahove razprave o aritmetiki) Leonardo iz Pise – Fibonacci , <i>Liber abaci</i> Aristotel , različni spisi
	Glasba (glasbeni instrument // Mars)	Boecij , <i>De institutione musica libri quinque</i> (razdelitev glasbe v tri kategorije: <i>musica munadana</i> , <i>musica humana</i> , <i>musica instrumentalis</i>) Robert Kilwardby , <i>De ortu scientiarum</i> Sv. Avguštin , <i>De musica</i>
	Geometrija (šestilo // Jupiter)	Izidor Seviljski , <i>Etymologiae</i> (obširna enciklopedija srednjeveških znanj in vednosti; v njej so tudi pomembni odlomki iz geometrije) Hrabanus Maurus , <i>De rerum naturis</i> (tudi enciklopedija s sekcijami iz geometrije) Honorius Augustodunensis , <i>De animae exilio et patria</i> Omar Kayyam , <i>Algebra (Maqalah fi al-jabra wa-al muqabalah)</i>
KVADRIVIJ	Astronomija (astrolab // Saturn)	Platon , <i>Republica</i> in <i>Timaeus</i> Aristotel , <i>De Caelo et Mundo</i> Boecij (dela se niso ohranila, izpričana pa so kot zelo vplivna) Makrobij , <i>Commentarii in Somnium Scipionis</i> (z risbami zemlje in sfer) Evklid , <i>Phenomena</i> Ptolemaeus , <i>Geographiae Codex Urbinas Graecus</i> Med arabskimi avtorji: Alkabicij , Albategnij , Alfraganus Med sodobniki: Gerard iz Cremona , Iohannes Campanus iz Novare (<i>Theorica planetarum</i>), Iohannes de Sacrobosco , Claretus de Solentia (<i>Astronomicus</i>)

KVADRIVIJ

• Aritmetika

Srednjeveška aritmetika ni obsegala računanja, temveč se je poglobljala v teoretska vprašanja, ki so šele podlaga za študij števil. Srednjeveški aritmetični programi so se tako pretežno opirali na Aristotela in njegovo filozofijo, ki je zadevala mišljenje števil in njihovih razmerij. Obstajala pa je še ena veja aritmetike, ki je odkrivala skrivnostne pomene števil, se pečala s kabalističnimi preokupacijami in vse bolj tonila v astrološko numeriko in misticizem.⁵⁹

Na risbi desno (gl. *slika 12*) je prikazan spopad med staro (desno) in novo aritmetično metodo (levo), med Pitagoro in Boecijem, med sistemom preštevanja na deski (abak) in sistemom, ki se opira na hindujsko-arabska števila. Dejansko se Boecij in Pitagora na risbi prepirata o glasbi z aritmetičnimi sredstvi. Enciklopedija *Margarita Philosophica* (1504), iz katere je upodobitev, je bila ena od najpomembnejših srednjeveških enciklopedij, v rabi pa je bila tudi še v zgodnji renesansi. Na številnih evropskih univerzah so jo uporabljali kot učbenik.

Slika 12: *Septem artes liberales* – aritmetika, risba: Gregorja Reischa, 1504, iz enciklopedije *Margarita Philosophica*.

(Vir: Wikipedija; URL:

http://images.google.si/imgres?imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/1d/Gregor_Reisch_-_Margarita_Philosophica_-_Arithmetica.jpg/180px-Gregor_Reisch_-_Margarita_Philosophica_-_Arithmetica.jpg&imgrefurl=http://de.wikipedia.org/wiki/Musik&usq=qXu3YHDIYAp80wA-JivTTWsc1P8=&h=229&w=180&sz=22&hl=sl&start=27&um=1&tbnid=7vskFqT_r0NgUM:&tbnh=108&tbnw=85&prev=/images%3Fq%3DArithmetic%2BGregor%2BReisch.%2B1504%2BMargarita%2BPhilosophica%26ndsp%3D18%26hl%3Dsl%26client%3Dfirefox-a%26rls%3Dorg.mozilla:en-US:official%26sa%3DN%26start%3D18%26um%3D1, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)

• Astronomija

Predstavni svet in mentalno vesolje, ki sta obvladovala srednjeveško astronomijo, izvirata iz Platona. Po njem je vesolje sestavljeno iz sfer, ki se vrtijo ena znotraj druge. Študij astronomije je bil usmerjen predvsem v iskanje in analiziranje razmerij med rotacijami med seboj povezanih planetov. Študentom so bili na voljo nekateri instrumenti, med njimi astrolab, planetarni zemljevid, oktant in kvadrant.

⁵⁹ Astrologija je v srednjem veku veljala za legitimno znanost. Nekaterim številom je pripisovala posebne lastnosti in vrednosti. Tako naj bi število 3 imelo posebno pozitivno konotacijo, ker naj bi bilo povezano s triedinostjo, tremi dnevi, ko je Kristus ležal mrtev itn.

V času renesanse se je astronomija močno razcvetela. O njenem pomenu piše Federico da Montefeltro (1422–1482) v pismu Pavlu iz Middleburga leta 1492.⁶⁰

»To stoletje je, kakor zlato dobo, prenovilo svobodne umetnosti, ki so skorajda izumrle: gramatiko, poezijo, retoriko, slikarstvo, kiparstvo, arhitekturo, glasbo, starodavno petje pesmi ob orfični liri ... Doseglo je, kar so častili Stari, a je bilo domala pozabljeno; to obdobje je spojilo modrost z govorništvo, preudarnost z vojaško spretnostjo, najosupljiveje v osebi Federiga, urbinskega vojvode, tako je, kakor da bi ga razglasili ob prisotnosti same Atene Palas, naredilo je [stoletje] svoje sinove in brate za dediče svojih vrlin. Tudi v tebi, moj dragi Paul, se to stoletje kaže kakor izpopolnjevanje astronomije in v Firencah je priklicalo platonsko učenje iz mraka v svetlobo. V Nemčiji so v naših časih izumili instrumente za tiskanje knjig ...«. (Cf. Ross & Mc Laughlin, eds., 1968, 79.)

Urbinski dvor je bil v renesansi prestižni *locus* učenjakov astronomije, tu so se odvijala pomembna srečanja in disputi velikih astronomov. Federicove dvorne astronome je med drugim preokupirala revizija koledarja. Nikolaj Kuzanski je bil med prvimi, ki je opazil razlikovanje v dolžini poldnevnikov (meridianov) in skušal – neuspešno – doseči koledarsko reformo na baselskem koncilu v 30. letih 15. stoletja. Papež Sikst IV. je nato leta 1475 pooblastil Regiomontanusa, tajnika kardinala Bessariona, na različne načine povezanega z dvorom iz Urbina, da naredi revizijo koledarja, a Regiomontanus je umrl kmalu potem, ko je prispel v Rim. Leta 1513 je Pavel iz Middleburga, relativno znan astronom, povezan tako s Federicom kakor z Guidobaldom,⁶¹ uspel prepričati sveti sedež, da se bolj metodično posveti tej tematiki. Pavlova razprava z naslovom *Paulina de recta Paschae celebratione*, ki veliko dolguje Rogerju Baconu (zlasti njegovemu delu *Opus majus* iz leta 1267), je spodbudila njegovega prijatelja Kopernika, da je močno razširil svoja raziskovanja o soncu in luni, in ga naposled pripeljala do odkritja heliocentričnega sistema. Prav ta Pavlova razprava je vplivala tudi na Johna Deeja (1527–1608/1609)⁶² in njegov predlog za koledarsko reformo, ki ga je leta 1582 predložil kraljici Elizabeti. Tudi John Dee je leta 1563, to je v obdobju, preden je objavil svojo slovito spremno besedo k angleškemu prevodu Evklidovih *Elementov*, obiskal Urbino. V času svojega bivanja na urbinskem dvoru je prepisal številne rokopise iz vojvodske knjižnice, med njimi tudi rokopis

⁶⁰ Federico da Montefeltro, veliki renesančni zemljiški posestnik in od leta 1444 tudi vojvoda posesti v Urbinu, sicer pa eden najuspešnejših *condottierov* italijanske renesanse. V sloviti urbinski palači, ki sta jo zasnovala arhitekta Luciano Laurana in Francesco di Giorgio Martini, je zgradil velikansko knjižnico, ki naj bi bila po velikosti v italijanskem prostoru tedanjega časa takoj za vatikansko. Imel je tudi svoj lastni skriptorij, v katerem je zaposloval odlične *sholarje* in prepisovalce rokopisov. Na svojem dvoru je zbral veliko pomembnih renesančnih učenjakov.

⁶¹ Guidobaldo (Guido Ubaldo) da Montefeltro, znan tudi kot Guidobaldo I. (1472–1508), prav tako renesančni *condottiere* in urbinski vojvoda med letoma 1482 in 1508.

⁶² Zelo znan valižanski matematik, astronom oz. astrolog, geograf (bil je eden od vodilnih strokovnjakov za navigacijo), skratka, eden najbolj izobraženih angleških učenjakov 16. stoletja. Že kot mladenič je s predavanji privabljal pariške množice, ki so ga rade poslušale. Posvečal se je – zlasti zadnja leta svojega življenja – tudi magiji in hermetični filozofiji.

traktata Piera della Francesce o petih regularnih telesih (*Libellus de Quinque Corporibus Regularibus*). Pojmovanje univerzalne strukture Piera della Francesce je v 16. stoletju znova ovrednotil Johannes Kepler, ki je s pomočjo tega opisal koncentrične orbite nebeških teles. Skozi ta kratki zapis nam je lahko jasno, da se je astronomija skozi čas razvila v eno od revolucionarnih renesančnih ved. (Cf. Kirkbride, 2008, »Extended Captions«, 4.)

• Geometrija

Geometrija je bila v srednjem veku pojmovana zelo prozaično kot znanost o merah in meritvah. Podobno kakor pri drugih srednjeveških diciplinah je bil njen poudarek na relacijskih vrednostih med različnimi preučevanimi predmeti. Tako kakor naj bi aritmetika izražala kvantifikacijska razmerja med stvarmi in kakor naj bi bila glasba izrazno sredstvo teh istih razmerij, naj bi bila geometrija dodatna metoda določevanja teh razmerij. Večinoma so jo uporabljali kot sredstvo merjenja in preračunavanja tedaj znanega sveta. Da se je naziv »zemljemerec« oz. »geometer« uporabljal za človeka, ki je obenem predhodnik geografa, kaže na tesno povezanost geometrije in geografije, ki se je naknadno – ne brez povezav z drugimi znanostmi o naravi in družbi – razvila iz prve. Seveda pa se je zanimanje za razmerja v okoliškemu svetu preneslo tudi na bolj nebeške sfere, v katerih so nekateri učenjaki preučevali koncepte božjih razmerij do stvarjenja in stvarstva, zlasti do človeka. Ta razmerja so se za srednjeveški um najbolj izražala v geometričnih terminih, kakor je tudi vsa struktura božjega univerzuma slonela oz. bila utemeljena na geometriji.

• Glasba

Tako za stare Grke kakor za srednjeveške učenjake sta bili aritmetika in glasba le dva različna izraza v temelju enakih načel. Glasba je bila pojmovana kot izraz numeričnih razmerij z uporabo zvoka, medtem ko je aritmetika veljala za manifestacijo univerzalnega uma. Kakor pravi Michael Masi (1983), je bila v glasbi harmonija enakovredna »odmerkom in razmerjem, izraženim v glasbenih terminih«.

Glasbo so v srednjem veku obravnavali zelo resno ne le zaradi njene estetske vrednosti, ampak zaradi pomembne vloge, ki jo je imela v religioznih praksah, pri čemer ni v igri zgolj njena ritualna funkcija, ampak tudi njena zmožnost, da učinkuje kot mnemonična forma, ki hkrati fingira kot priročno orodje zapominjanja in odlično sredstvo za kohezijo skupnosti, ki poje ali se – z emotivnim nabojem – udeležuje (večinoma religioznih) glasbenih dogodkov. Za študente svobodnih umetnosti pa je bila glasba kajpak v prvi vrsti omejena na spoznavanje in preučevanje matematičnih razmerij in narave glasbe.

Na primeru glasbe lahko dobro spremljamo tudi postopno transformacijo vednosti od rigidnejših form k mehkejšim in bolj diferenciranim oblikam intelektualnih artikulacij v tomistični smeri.

Srednjeveške klasifikacije vednosti (*divisiones scientiarum*) so se rodile kot poskus zamejitve in klasifikacije znanega, kot poskus vzpostave reda v vse bolj neobvladljivem širjenju človekove vednosti in kot prikaz medsebojne povezanosti različnih in raznoterih, navidez nepovezanih segmentov te vednosti.

Trivij in kvadrivij zgodnjega srednjega veka pomenita označevalni temelj vseh kasnejših posvetnih vednosti in izobraževalnih programov. Ponovno branje Aristotelovega korpusa pa je – sočasno – ustvarilo pogoje za prevrednotenje celotnega obzorja znanih vednosti. Nove klasifikacije vednosti, ki denimo izvirajo iz chartreske šole (med njimi *Didascalicon*, ki ga je napisal Hugo iz Saint-Victora, ali anonimni *Tractatus quidam*), si niso drznile poseči daleč onkraj misli Boecija, Kasiodorja in Izidorja Seviljskega. Vendar so tu tudi številne reevalvacije in reinterpretacije znanega. Španski klerik Dominik Gundissalinus (ok. 1144–1164) je daljši trakrat o glasbi oprl na glasbene analize arabskega učenjaka Al-Fārābīja in skušal – za razliko od starejših predpisov o strogo matematični vrednosti glasbe – uravnovesiti glasbeno teorijo in prakso. Ker je Aristotel zavračal *musicam mundanam* in je njegova interpretacija dopuščala le malo prostora za elemente človeškega, so se pojavile številne reinterpretacije njegovih spisov.

Okoli leta 1250 je Robert Kilwardby napisal delo z naslovom *De ortu scientiarum*, v katerem je skušal integrirati tradicionalne Boecijeve zaznamke o glasbi v Aristotelovo perspektivo. V sozvočju z empiričnimi zahtevami Aristotelove filozofije se je Kilwardby osredotočil na glasbo kot avditiven fenomen – za razliko od Platonove percepcije glasbe kot »zvonečega števila«. Srednjeveški filozofi so ugovarjali pripisovanju (avditivne) glasbe naravnim znanostim ali njenemu uvrščanju med *scientiae mechanicae*. Številni od njih so menili, da je sicer glasba predmet zase, s svojimi lastnimi pravili in zakonitostmi, ki ji vladajo, a kot taka subalternna aritmetiki. Tomaž Akvinski je skušal konflikt med fizičnostjo glasbenega zvoka in njeno abstraktno matematično vrednostjo rešiti s pomočjo teorije posredni(ški)h znanosti *scientiae mediae*. Te naj bi po njegovem stale med naravnimi in spekulativnimi znanostmi, pri čemer naj bi iz fizičnih fenomenov povzemale *materialne objekte*, iz matematike pa *formalne objekte*. Vseeno pa je Tomaž Akvinski pristajal na superiornost spekulativne tradicije, ko je zatrdil, da imajo *scientiae mediae* večjo afiniteto do matematike (*magis sunt affines mathematicis*) kakor do naravnih znanosti. (Dyer, 2007.)

Ne pozabimo, da je učenjak srednjeveškega sveta, odjemalec in poznavalec sedmih svobodnih umetnosti, najprej član univerzitetnega ceha, potemtakem je – vsaj na začetkih univerzitetnega življenja – človek obrti, ki razpolaga s primernim orodjem. Kot specifičen strokovnjak za pisanje in branje se je obdal z različnimi artefakti in rekviziti, ki jih je potreboval za svoje aktivnosti. Jacques Le Goff (1998 [1957], 98–99) navaja tale opis iz *Slovarja Janeza iz Garlandije*:

»Tu navajam orodje, ki služi klerikom: knjige, pisalni pult, nočna svetilka in svečnik, lanterna (oljenka), lijak s črnilom, pisalo, svinčena nit [svinčnica] s kraljičem, mizica, šiba, kateder, črna tabla, plovni kamen z gobo in kreda. Pisalnemu pultu (*pulpitum*) se francosko reče lutrin (*letrum*); opozoriti moram, da je pisalni pult opremljen z zarezi, ki omogočajo, da se dvignemo do višine, kjer beremo, saj je namenjen naslonitvi knjig. Kraljiček (*plana*) se imenuje železni instrument, ki so ga pisarji uporabljali za pripravo pergamentov (koženic)«.

Poleg naštetega Jacques Le Goff (*ibidem*) omenja še nekatera druga orodja (denimo črtalno nit za pergament in kolesce, ki olajšuje iskanje točke, kjer je skriptor ostal pri prepisovanju rokopisa itn.), ki so srednjeveškim klerikom pomagala izvajati intelektualne dejavnosti.

Slika 13: Vittore Carpaccio, *Vizija sv. Avguština* (ok. 1502–1504) iz cikla *Življenje sv. Hieronima*, olje na platnu, 141 x 211 cm, Scuola di San Giorgio degli Schiavoni, Benetke, Italija. (Vir: URL: http://images.google.si/imgres?imgurl=http://nibirukov.narod.ru/nb_pinacoteca/nb_pinacoteca_painting/nb_pinacoteca_carpaccio_visio_n_of_st_augustine.jpg&imgrefurl=http://nibirukov.narod.ru/nb_pinacoteca/nbe_pinacoteca_artists_c.htm&usq=wPT_itRE4UKPTfhYZ_UJYBGD6hiY=&h=705&w=1065&sz=164&hl=sl&start=64&um=1&tbnid=l70FHjrEuOORiM:&tbnh=99&tbnw=150&prev=/images%3Fq%3DVittore%2BCarpaccio%2BSt%2Baugustin%26ndsp%3D18%26hl%3Dsl%26client%3Dfirefox-a%26rls%3Dorg.mozilla.en-US:official%26sa%3DN%26start%3D54%26um%3D1; gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)

Oglejmo si zdaj, ko smo se seznanili s sedmimi svobodnimi umetnostmi in poudarili pomembnost učenjakovih orodij in rekvizitov, opremo in predmete v studiolu (*studiolo* – študijski kabinet, studio) nekoliko kasnejšega učenjaka (s konca 15. in začetka 16. stoletja), upodobljenega na sliki beneškega slikarja Vittoreja Carpaccia (1460/1465–1507/1508). Na Carpacciovi sliki z naslovom *Vizija sv. Avgušтина* iz leta 1502 je zelo lepo prikazana študijska oprema zgodnjerenesanečnega učenjaka, ki jo je beneški slikar povzel po svetu, ki ga je poznal in v katerem je živel, četudi je Avguštin dejansko živel enajst stoletij prej in preživel večji del življenja v severni Afriki.⁶³

Antika, renesančni vir navdiha in »ustvarjalnega posnemanja« (izraz Petra Burka), je v celoti dekontekstualizirana in ovita v attribute zgodnjerenesanečne sodobnosti. Na sliki, ki predstavlja racionaliziran in geometriziran zasebni prostor (perspektiva je zgodnjerenesanečni izum), tj. študijski »laboratorij«, vidimo različne instrumente, orodja in rekvizite *sedmih svobodnih umetnosti*, ki jih je kot intelektualno dediščino in tudi kot reference »velikih odkritij« nasledil humanistični učenjak. Na polici levo so knjige, na

policah pod mizo na desni tudi, nekaj jih je na tleh, odprtih na zaznamovanih straneh ali odloženih ob zid (na levi), tudi na mizi v manjšem kabinetu na levi zadaj stojijo odprte knjige na vrtečem se knjižnem stojalu, kar dodatno intenzivira učenjaško atmosfero. Če knjigi v prvem planu pogledamo od bližje, vidimo, da gre za notne zapise (»glasba«).⁶⁴

Slika 14: Astrolab in globus iz *studiola* Federica da Montefeltra v Urbinu. (Vir: Kirkbride, 2008, Fig. 1.4.)⁶⁵

⁶³ Sliko je pri Carpacciu naročil kardinal Bessarion, ki se skriva pod potezami sv. Avgušтина, obdanega z rokopisi. Povezava s humanizmom je na tej sliki lepo razvidna: vse od Francesca Petrarce (v 14. stoletju) so učenjaki povezani z zbiranjem starih rokopisov, da bi naposled »našli čistost vseh pisav«. Kardinal Bessarion je imel pomembno knjižnico rokopisov, ki so v Evropo prišli zlasti po padcu Konstantinopla 1453.

⁶⁴ Odličen članek o prepletu indikacij svete in posvetne glasbene tradicije na tej sliki s pomočjo analize notnih zapisov v dveh naslikanih knjigah je že leta 1959 napisal Edward E. Lowinsky, »Epilogue: The Music in "St. Jerome's Study"« (gl. Lowinsky, 1959). Avguštin je bil v glasbi kompetenten in je izdal delo *De musica*. Tudi njegove *Izpovedi* vsebujejo poglavje o njegovi ljubezni do glasbe (*ibidem*). Prim. Winternitz, 1979.

⁶⁵ Robert Kirkbride (2008) v svoji odlični študiji o kabinetni in študijski opremi dveh *studiolov* Federica da Montefeltra (1422–1482) v dveh vojvodskih palačah, Urbinu in Gubbio, demonstrira povezavo arhitekturne zasnove z umetnostjo memorije (*The Art of Memory*; gl. Yates, 1966; Carruthers, 1993) in arhitekturno zmožnost arhitekture – kot discipline in sredstva –, da posreduje med mentalnimi in fizičnimi reprezentacijami človeške izkušnje. Palači sta bili zgrajeni med letoma 1474 in 1483; *studiola* v njih pa zaznamujeta zakladnici emblemov, saj ne vsebujeta stvari samih, ampak so v njima upodobljene podobe stvari, ki so prikazane z izjemno perspektivno natančnostjo. V zadnjih stoletjih so tovrstni kabineti sami postali emblemi intelektualnega miljeja urbinskega dvora; ponazarjajo namreč enkratno vejo humanizma, ki je razvila zlasti matematično in retorično smer svobodnih umetnosti. Prim. Winternitz, 1942.

Na polici desno je rekvizit »astronomije«: ptolemejski model vesolja – učenjakov globus, levo zadaj na kabinetni polici pa visijo še astrolabi. Omeniti velja, da so bili astrolabi, kakršne vidimo na Carpacciovi sliki in kakršni so naslikani na stenah Montefeltrovega studiola, običajno razdeljeni na 72 petstopinjskih gradientov za astronomsko opazovanje in so sodili k temeljni srednjeveški študijski oz. univerzitetni opremi (*machinae universitatis*) za urjenje memorije (gl. Carruthers, 1993, 253; prim. Kirkbride, 2008, 35)

Na učenjakovi mizi, oddaljeni od škofovskih atributov, leži poleg knjig in rokopisov še nekaj povsem posvetnih intelektualnih orodij, kakor so škarje,⁶⁶ zvonček, črnilnik in školjka, ki je tedaj služila za glajenje pergamenta.⁶⁷ Poleg knjig na policah levo vidimo še vaze in antične kipce (verjetno v bronu), ki sodijo k opremi za kontemplacijo prijemov in duha starih mojstrov. Tenki, pokončno postavljeni in nekoliko ovalni predmeti na polici bi utegnili biti pisala, saj spominjajo na pisalo, ki ga učenjak drži v rokah (Roberts, 1959, 295).⁶⁸ Predmet na tej polici, podoben zvoncu, bi lahko bil tudi škofovska sveča (Roberts, 1959, 295). Osrednje mesto religioznega oltarja in druga sorodna eklezijastična oprema, ki leži naokoli po prostoru in implicira Avguštinovo vlogo v cerkveni hierarhiji (kipec keruba in večji kip vstalega Kristusa, škofovska kapa in palica, kadilnica), kažejo na to, da je učenjaka podpirala cerkev. O Avguštinovem privzdignjenem statusu govorijo tudi oder, na katerem sedi, pečati v škatlicah (eden je tipične ovalne oblike, kakršnega so uporabljali prelati) in njegova oblačila.⁶⁹ Vendar pa je ambient kljub številnim cerkvenim atributom vseeno izrazito posveten.⁷⁰ Smo v objemu mislečega in raziskujočega filozofskega uma in ne slepe vere. Stol na levi strani slike, podoben prižnici (s stolom za knjigo), predstavlja to, kar danes imenujemo *cathedra*. Medtem ko učenjak s pisalom v roki zre skozi okno (in kontemplira čudež – pojav sv. Hieronima; odtod prihaja svetloba, ki pada na vse predmete v sobi in jih oživlja) in ga majhen bel maltežan, ki je na sliki nepremična točka, ki opredeljuje voluminoznost prostora, opazuje z žabje perspektive (kužek je – poleg sv. Avguština – edino živo bitje v prostoru, četudi daje slika živ vtis, da intelektualna orodja

⁶⁶ Škarje naj bi po nekaterih interpretacijah bile povezane z eksegetsko funkcijo klerikov. Gl. Roberts, 1959, 295 v op. 77.

⁶⁷ Ena od interpretacij školjke na sliki povezuje z legendo o sv. Avguštinu, ki je navdih za svoja dela iskal s sprehodi ob morski obali in pri tem nekoč srečal otroka, ki je pretakal morje v luknjico s školjčno lupino. Ko mu je omenil, da je to, kar počne nemogoče, naj bi mu otrok odvrnil, da je mogoče na enak način kakor razlage sv. Avguština o čudežih sv. Trojice. Pri tem naj bi otrok povezal knjigo z luknjico, morje s sv. Trojico in školjko z Avguštinovo razlago (*assimilans foveam codici, mare Trinitati, cochleam intellectui Augustini*). Tako naj bi školjka na sliki – poleg povsem praktičnega (glajenje pergamenta) – imela tudi simbolni pomen Avguštinovega intelekta. O tem gl. Roberts, 1959.

⁶⁸ Ali pa prazgodovinski kameni artefakti, ki so jih Carpacciovi sodobniki imeli za kamene strele. Gl. Nagel & Wood, 2005.

⁶⁹ Pokrivalo, im. *mozzetta*, ki ga na sliki nosi sv. Avguštin, so tedaj škofi nosili v kombinaciji z belim ogrinjalom. Rdeče duhovniško oblačilo, ki gleda izpod belega ogrinjala in ki so ga zaradi rdeče barve nekateri interpreti povezovali s kardinalskim, so v zgodnji renesansi nosili tudi nižji kleriki, vključno s škofi. Verjetno ogrinjalno na sliki aludira tudi na Besariona, naročnika slike. Gl. Roberts, 1959.

⁷⁰ Atributi posvetnosti so: kipec konja in kipec Venere na desni polici, pa tudi notni zapis s posvetno glasbo na desni spodaj. Roberts, 1959; Lowinsky, 1959.

prav tako živijo svoje lastno dinamično življenje), je torej obdan z intelektualnimi orodji in rokopisi – z vsem, kar potrebuje za svojo intelektualno dejavnost. Učenjakov mikrokozmos, kakršnega srečamo na Carpacciovi sliki, uprizarja tipično renesančno dvojnost in napetost med nezdružljivim: sočasnost aluzij na posvetni in na sveti prostor, sopostavitev orodij za religiozno in intelektualno dejavnost, prostor molitve in znanstvene misli. Kakor pravita Alexander Nagel in Christopher S. Wood (2005, 404), je na sliki odlično ponazorjen trk časovnosti (5. in 15. stoletja), ki je dodatno dramatiziran z nizom anahronističnih citatov, ki dosežejo vrh v religiozni opremi oltarja, nato pa se sesedejo vase. Kar pa se tiče zavetnika in ustvarjanja pogojev možnosti za intelektualno delo, imamo ob gledanju slike vtis, da ima sv. Avguštin, kakršen je prikazan na sliki, v cerkvi močnega in stabilnega podpornika, ki ga je dobro opremil in mu s tem omogočil potrebno svobodo za intelektualno delo.⁷¹ (Cancogni & Perocco, 1967; Roberts, 1959.)

• *Studium generale*

V formativnem obdobju evropskega izobraževanja, med letoma 1088 in 1289, je bilo v Evropi 8 univerz, ki so imele priznan t. i. *studium generale*. To so bile univerze v Bologni (1088), Parizu (1150), Oxfordu (1167), Reggio Emilii (1175), Vicenzi (1204), Cambridgu (1209), Palencii (1212) in Montpellieru (1289). Mladi možje so se lahko vpisali nanje, če so končali študij trivija in kvadrivija.

Te univerze so privabljale veliko število študentov in učenjakov tudi iz drugih dežel. S tem so se med bližnjimi in tudi med bolj oddaljenimi univerzami ustvarjale povezave, krepila se je mednarodna dimenzija univerz, ki je pomembno prispevala k »univerzalizaciji« vednosti. Internacionalizacija univerz in iz nje izhajajoča mednarodna diseminacija novih spoznanj pa ni bila pomembna le v ožjem akademskem smislu, marveč je bila pomemben dejavnik širšega urbanističnega razvoja srednjeveških in zgodnjerenesanskih mest. »Pariz«, trdi ob koncu srednjega veka dominikanski menih Tomaž iz Irske, »je kot Atene, razdeljen na tri dele: na prvega, trgovskega, kamor spadajo obrtniki in malomeščani, kar imenujemo veliko mesto; drugi del dostojanstvenih ljudi, kjer stojita kraljevski dvor in katedralna cerkev, imenujemo *Cité*; nato pa imamo še tretji del, ki ga tvorijo študentje in njihovi kolegi in ga imenujemo univerza« (Le Goff, 1998 [1957], 88; tudi Grundmann, 1951).⁷²

V srednjem veku so imeli otroci za šolanje na izbiro župnijske šole, duhovniške katedralne šole, miloščinske šole za ubožne pri samostanih, obrtne šole gild in pripravljalne gramatične šole. Številne od teh šol so v času, ko so univerze začele odpirati svoja vrata, služile kot predhodnice vpisa na univerzo, podobno funkcijo pa so imeli tudi

⁷¹ Seveda ni bilo vedno tako; cerkev je imela do učenjakov zelo spremenljiva stališča, nekatere je sprejela, druge izobčila. Kopernikovih del leta 1543 ni uvrstila na indeks prepovedanih knjig, medtem ko je bil Galileo Galilei kmalu zatem proglašen za heretika, ker si je v intelektualni in spoznavni dejavnosti dovolil »preveč nenadzorovane svobode«.

⁷² Grundmann govori o trojni sestavi mesta: svetem prostoru (*Sacredotum*), prostoru, kjer so vladne palače in kjer je zgoščen vladni aparat (*Regnum*) in posebnem avtonomnem prostoru, kjer je univerza (*Studium*).

kolegiji. Kolegij Winchester iz leta 1382 je bil denimo pripravljalnica za kolegij New College v Oxfordu (iz 1379). Učitelji pripravljalnih šol in kolegijev so spodbujali svoje najboljše učence, da se vpišejo na univerzo, včasih pa so jim pomagali priti tudi do potrebnih finančnih sredstev. Ker je v srednjeveškem svetu veljal prost pretok predavateljev in študentov in ker so se študentje pogosto vpisovali na tuje univerze, se je kmalu oblikoval sistem mednarodnega študijskega (so)financiranja.

Podobna internacionalizacija je potekala tudi na drugih področjih. Raziskovalno delo se je vključevalo v mednarodno omrežje; učenjaki so vodili diskusije na mednarodni ravni, si med seboj dopisovali, se obiskovali, gostovali drug pri drugem in obiskovali tuje arhive. Da bi usklajevanja na tej ravni potekala čim bolj nemoteno, je sistem *studium generale* vpeljal nekaj skupnih izhodišč: enoten jezik poučevanja, skupna kurikularna jedra, skupno oblika akreditacije. Jezik poučevanja na vseh evropskih univerzah je bil latinski, kurikulum sta predstavljala trivij in kvadrivij, v nadaljevanju pa študij na gornjih fakultetah (pravo, medicina, teologija). Glede akreditacije pa je podeljevanje in priznavanje diplom in nazivov zagotavljala ustrezna registracija univerze kot institucije mednarodne odličnosti, za kar je zadostovala bodisi papeška bula bodisi cesarsko priznanje (Svetega rimskega cesarstva). Ti dve instanci sta s podelitvijo že omenjene licence (*ius ubique docendi*) univerzam zagotovili privilegij za nadaljnje podeljevanje licenc za poučevanje na vseh evropskih univerzah brez dodatnega izpraševanja. Tako je diploma z ene priznane evropske univerze veljala na vseh drugih univerzah v krščanskem svetu, kar je pomenilo, da je predavatelj načeloma lahko predaval in zasledoval akademsko kariero, kjerkoli je hotel.⁷³

⁷³ Sodobne intence bolonjske reforme v okviru ES na čelu s harmonizacijo idej in prevajanjem diplom ter nazivov – seveda poleg drugih zamisli o predavateljski in študentski mobilnosti itn. – torej niso kak nov evropski izum, ampak *mutatis mutandis* poskusi zasledovanja elementarno sorodnih ciljev, kakršne so imeli akademiki že v srednjem veku. *Studium generale* kot skupna podlaga univerzitetnih vednosti, na katerih je mogoče oblikovati odprt univerzitetni sistem heterogenih mednarodnih diskusij in zasnovati ključne kraje za transmisijo kritičnih in diferenciranih vednosti na prihodnje generacije, potemtakem ni cilj, ki bi bil v nasprotju z idejami srednjeveških ali sodobnih akademikov. Nekaj drugega pa je seveda aplikacija (način aplikacije) tako zamišljenega *svobodnega duha* in *kritičnega habitusa* na posamične socio-kulturne in socio-politične kontekste. (Tu je niz umestnih vprašanj: Ali gre res za aplikacijo *svobodnega duha* in *kritičnega habitusa* na evropskih univerzah ali za njun pregon v imenu *svobodnega duha* [neoliberalnega režima], ki v zadnjem desetletju pospešeno vdira v univerzitetno polje in z vsiljeno aplikacijo podjetništva destruiira že pridobljeno univerzitetno avtonomijo? Svoboda za kaj je v današnjem svetu univerzitetna svoboda? Avtonomnost v razmerju do česa je dandanes univerzitetna avtonomnost? Množenje kvantifikacijskih meril, ukinjanje podpore temeljnim raziskavam, krajšanje oz. krčenje časa raziskovalno delo in vsestransko ruinanje univerzitetne avtonomije z impozicijo podjetniške in potrošniške logike v univerzitetni prostor v posamičnih kontekstih kažejo bolj na niz ideoloških mehanizmov, ki so za obstoj univerzitetnega polja skrajno škodljivi, kakor na racionalno detektiranje stanja in poskus sanacije klavrnega akademskega stanja.) Šele prihodnje raziskave in analize pa bodo razkrile slabo premišljene vrzeli in pokazale na razkorake med zamisljo in materializacijo bolonjske reforme. Gl. Laval, 2005; Rotar, 2009.

• Akademske stopnje, akademska skupnost, akademske prakse, akademski atributi

Srednjeveški sistem visokega šolstva je precej drugačen od današnjega. Ne le da je bila splošno razširjeno sredstvo sporazumevanja tedaj latinščina, ampak se je tedanji svet od današnjega razlikoval tudi po drugih govoricah: po govorici akademske noše / mode, po postopkih habilitacije, po kodifikaciji vednosti in spoznanj itn.). Študentje na univerzah srednjega veka so bili, kakor smo že zapisali, pretežno kleriki, bratje svetih redov ali vsaj tisti, ki so prejeli *tonzuro*, se pravi posvetitev v meniški stan (Franklyn, 1946/1947; Hargreaves-Mawdsley, 1963).

Srednjeveško akademsko izobraževanje se je za fanta, starega med 13 in 16 let, začelo s trivijem, katerega študij je trajal med 2 in 6 let in se končal z nazivom oz. z diplomom *baccalaureatus* ali *bicentiatius*. Najstarejši znani vir o podelitvi tega naziva je iz Pariza iz leta 1231 (Lockmiller, 1964, 209). Bakalavreat je veljal za vmesno stopnjo na poti do magisterija (včasih im. *master*) ali doktorata. Po bakalavreatu je študent vpisal kvadrivij, ki so mu – poleg znanih štirih disciplin – običajno pridružili še študij hebrejščine, grške filozofije in zgodovine.⁷⁴ To je trajalo vsaj 3 leta (pogosteje pa 4 do 5 let). Končanemu študiju je sledila podelitev stopnje magisterija (naziv: *magister artis*).⁷⁵

Kombinacija tivija in kvadrivija je v srednjeveškem izobraževanju pomenila kurikularni temelj samostanskih šol, ki so se začele pojavljati v 11. stoletju in je bila tudi v naslednjih stoletjih esenca univerzitetnega izobraževanja. Sedem svobodnih umetnosti je veljalo za osnovo intelektualnega in moralnega razvoja.

Kakor specifična sodniška oblačila, so se tudi akademska oblačila izoblikovala v vsakdanjih praksah srednjeveških klerikov, katerih noša se je verjetno razvila iz civilnih oblačil zgodnejših obdobij. Srednjeveški učenjaki so kot kleriki morali nositi posebno kleriško ogrinjalo in tonzuro. Ker so se akademske stopnje razvile šele v 13. stoletju, ni verjetno, da bi bila na samem začetku univerzitetnega življenja že kaka razlikovanja med oblačili različnih akademskih položajev ali ravni. Vendar pa je med univerzitetnim življenjem in življenjem srednjeveškega klerika vendarle obstajala temeljna razlika: slednji ni nosil nobenih posebnih oblačil in tudi ne kleriškega ogrinjala. To je predstavljalo distinktivni znak in so ga pretežno smeli nositi le tisti učenjaki, ki so osvojili naziv *mojstra* (*master*; gl. Franklyn, 1946/1947, 78–81; prim. Clark, 2006, 34–37).

⁷⁴ *Licentiatius* je naziv za študenta, ki je že vpisal magisterij, ni pa ga še absolviral snovi in prejel naziva. To se je običajno zgodilo kaki dve leti po *incepciji*.

⁷⁵ Na pariški univerzi in na tistih univerzah, ki so nastale po pariškem zgledu, je v teologiji, medicini in pravu prevladoval naziv *magister*, naziv *profesor* so uporabljali le redko, enako velja za naziv *doktor*, ki je bil v Parizu v uporabi pred razvojem univerz in nato zopet v 15. stoletju. Drugače je bilo v Bologni, kjer je naziv *doktor* sprva prevladoval za odvetnike in pravnike (kasneje to sprejme tudi Pariz), naknadno pa se je razširil tudi na druge discipline; nekaj podobnega je mogoče zaslediti tudi v nemškem prostoru. V Oxfordu je bil naziv *doktor* prihranjen za visoke stopnje prava, medicine in teologije, naziv *magister* pa za umetnosti (*artes*). Gl. Rashdall, 1895. V 12. stoletju so na pariški univerzi začeli poučevati medicino in eden prvih profesorjev, Hugo iz Pariza, je imel naziv *magister physicus excellens qui quadrivium docuit*.

Slika 15: Akademska noša iz Cambridgea.

(Vir: po *Gradus ad Cantabrigiam*, London, 1803; http://medieval.library.nd.edu/resources/gabriel_universities_coll.shtml; © 2008 University of Notre Dame, Hesburgh Libraries)

Zgodnja univerzitetna pravila niso toliko določala, kaj se sme ali mora nositi, ampak so se bolj omejevala na prepovedi ekscesov. Univerzitetni statuti, ki so pomemben vir za preučevanje srednjeveških univerz (gl. Le Goff, 1998 [1957], 87 sq.), so glede

akademske oblačil zanimivi zato, ker skušajo skozi niz regulacij omejiti razkošje, manj pa kot določbe, ki naj bi predpisovale akademsko nošo (Rashdall, 1895, vol. 1, 194). Zgodovina akademskih oblačil je tesno povezana z zgodovino izobraževanja in nekatere univerze, kakršni sta Oxford in Cambridge, ki imata v tem pogledu zelo elaborirano zgodovino, vztrajajo pri starih tradicionalnih akademskih nošah vse do današnjega dne (več o tem v Hargreaves-Mawdsley, 1963).⁷⁶

• Izobraževanje žensk v srednjem veku

Medtem ko je na Zahodu izobraževanje za moške doživljalo razcvet, ga na splošno za ženske niso spodbujali. Edine ženske, ki so v srednjem veku lahko računale na boljšo izobrazbo, so bile tiste, ki so pripadale aristokratskim slojem, se pravi, visokemu plemstvu. Te so poučevali zasebno, saj javnih šol za ženske v srednjem veku ni bilo. Družbeno ozračje srednjega veka je bilo prežeto s permamenco manihejskih družbenih reprezentacij, v katerih je bilo moškemu na eni strani pripisano »dostojanstvo« in vse, kar je pozitivno, na drugi strani pa je nastopala ženska kot ključen vir negativnih družbenih reprezentacij. Antagonistični imaginarij v upodabljanju spolov je rdeča nit domala vseh pomembnejših srednjeveških cerkvenih spisov: v enih je ženska predstavljena kot »hudičeva odprtina« (*ianua diaboli*) ali »nujno zlo« (Tertulijan, Janez Zlatoust), v drugih kot »grešnica« in »zapeljivka«, »grožnja« za moškega (Avguštin, Hieronim), v tretjih zopet kot »spodletel« ali »nepopoln moški« (*mas occasionatus*, Tomaž Akvinski).⁷⁷ Edina pozitivna reprezentacija žensk je bila v njeni »devišnosti«, v njeni podobi »Kristusove neveste«

⁷⁶ Četudi je bilo po znanem Laudianovem kodu iz leta 1636 (gre za več statutov, ki jih je sprejel oxfordski nadškof William Laud, potrnil pa Karel I.), ki je revitaliziral stare oblačilne navade (predpisal je akademsko ogrinjalo in čepico za akademske ceremonije), še nekaj sprememb v akademski noši, se vse do leta 1770 akademska oblačila niso ravno sistematično uporabljala. Današnji akademski oblačilni kod na univerzi v Oxfordu določajo pravila iz leta 1957 (*Register of Colours and Materials of Robes and Hoods for Degrees of the University of Oxford*, pripravila jih je oxfordska veja Nacionalne federacije trgovskih krojačev, potrnil pa jih je oxfordski Nadzorni odbor / Hebdomadal Council, v univerzitetnem arhivu so bila shranjena dne 12. februarja 1957) in so zapisana v statutu oxfordske univerze (*Statuta Universitatis Oxoniensis*).

⁷⁷ Bock, 2004 [2000], 12–13.

(Bock, 2004 [2000], 12–13). Od 12. stoletja so se paradoksalne reprezentacije žensk prenesle tudi v trubadursko liriko, kjer pa je pozitivna podoba oddaljene in nedostopne ženske ostajala referenca nerealnega, nematerialnega sveta. V 15. in 16. stoletju se je vnela razburljiva polemika, včasih imenovana tudi *querelle des sexes* (*spor o spolih*), o tem »Kaj so ženske?«, ki je močno zaznamovala kulturni dispozitiv evropskega zgodnjega novega veka. V to polemiko se je aktivno vključila tudi Christine de Pizan (Pisan), francoska pisateljica italijanskega izvora. V nadaljevanju ji bomo namenili nekaj prostora, saj predstavlja nazoren primer dobro izobražene ženske, ki se je odločila aktivno in suvereno intervenirati v javno sfero, dotlej »prepovedano« za ženske. Ki je torej znala in si drznila spoznavno uporabiti svoj intelektualni potencial in javno izpostaviti svoj kritični habitus. (Gl. Bock, 2004 [2000].)

Vrnimo pa se najprej za hip v zgodnejša obdobja in si oglejmo nekaj etap iz zgodovine šolanja žensk. Karel Veliki, ki smo ga že srečali in o katerem smo z Jacquesom Le Goffom dejali, da ga – nepismenega in podvrženega zunanjemu blišču – ne moremo prištevati med pomembnejše in avtonomne intelektualne figure, a tudi ne med velike iniciatorje širjenja vednosti spoznavne orientacije, je v »karolinški renesansi« pod taktirko Alkuina (in še nekaterih slavnih učiteljev, med katerimi sta bila Klement Škotski in Peter Pizanski), vendarle predvidel tudi šolanje svojih dveh hčerk, Lucije in Kolumbe.

V 14. stoletju so se v Firencah lahko šolali otroci obeh spolov. Plemiške ženske in druge premožne gospe so pogosto opravljale dejavnosti, ki so od njih zahtevale pismenost. Bogata gospodinjstva so z vzponom srednjeveških univerz lahko najela revne študente za tutorje oz. za zasebno poučevanje svojih sinov, s čimer so nekatere deklice (hčerk), ki so se tem uram pridružile, lahko prišle do različnih znanj.

Tema izobraževanja žensk je sicer v srednjem veku zbujala vroče diskusije. Ker je bilo srednjeveško izobraževanje tesno povezano s cerkvijo, je bilo domala neizbežno, da so v teh diskusijah dominirali in običajno tudi prevladali cerkveni pogledi na ženske. Tomaž Akvinski, eden najpomembnejših učenjakov 13. stoletja, je imel o ženskah mnenje, ki ga je verjetno delila velika večina tedanje populacije: »Ženska je podrejena moškemu zaradi šibkosti njene narave [...] Moški je začetek ženske in njen konec, tako kakor je Bog začetek in konec slehernega bitja. Otroci morajo svojega očeta ljubiti bolj kakor svojo mater.« Popolnoma jasno je, da srednjeveška družba – zlasti še politični polji moči, kakršni sta bili cerkevna in posvetna oblast – ni imela prostora za dobro izobražene ženske.

Vrsta izobraževanja za ženske je bila, kakor kažejo dostopni viri, povezana s tem, kakšno vlogo naj bi ženska imela v svojem prihodnjem življenju (princeze, matere, žene idr.). Mapheus Vegius je v svojem traktatu iz leta 1440 z naslovom *De educatione liberorum* zagovarjal stališče, da bi bilo treba deklice prav tako izobraževati s »svetimi teksti«.⁷⁸

⁷⁸ Maffeo Vegio (1407–1458) je bil italijanski klerik, humanist in pesnik, predvsem pa ploden pedagog, ki je študiral filozofijo na univerzi v Paviji, jo kasneje zamenjal za pravo, a se naposled odločil za študij *artes*

Menil je, da bi jih mogli vzgojiti v »dostojnem« duhu tako, da bi vodile »pravilna, čista in religiozna življenja in da bi svoj čas posvečale ženskim opravilom«.

Če so torej deklice izobraževali ali naučili pisanja in branja, to zagotovo ni bilo zaradi splošne izobrazbe ali zaradi znanja samega, temveč je bila ta vzgoja strogo podrejena funkcionalnim namenom njihovega življenja. Vincent iz Beauvaisa je leta 1256 plemenitim staršem svetoval, naj svoje hčerke naučijo branja in pisanja, da jih zamotijo, saj jih bosta ti dve opravili »odvrčali od škodljivih misli, užitkov in ničevosti mesa.« Za Vincenta in druge klerike sta bili pri vzgoji deklic daleč najpomembnejši morala in ohranjanje nedolžnosti. Vincent je starše v imenu svete deviškosti opozarjal, naj bdijo nad tem, da se njihove hčerke »izogibajo presežku hrane, pijače, spanca, kopanja in okrasja, saj vse te zadeve niso nič drugega kakor legla nečistosti«. ⁷⁹

Druga pot do izobrazbe – poleg tiste domače za deklice plemenitih družin – je bila zvezana s samostansko izbiro. Dekleta, ki so se odločila postati nune, so za samostanskimi zidovi osvojila osnove branja in pisanja. Nekatera so celo študirala latinščino. Vendar pa ne smemo pozabiti, da gre le za manjši delež žensk v srednjem veku; večina žensk se je odločila za poroko in materinstvo. Ker naj bi bile ženske skozi funkcijo materinstva tesno zvezane s prenašanjem moralnih vrednot in religiozne dogme na otroke, naj bi jih, da bodo dostojno in vzdržno živele v družinski skupnosti, kakor je denimo zapisal že Maffeo Vegio, elementarno izobrazili v svetih besedilih. Za Vegia, Francesca Barbara in druge avtorje naj bi bile ženske predane »svojim primarnim ženskim opravilom« in molitvam. Vseeno pa je kljub restrikcijam, ki jih je srednjeveška družba vsiljevala ženskam, nekaj žensk izstopilo iz prevladujočih družbenih reprezentacij, ki so dušile intelektualni potencial žensk, in se realiziralo v najrazličnejših aktivnostih: nekatere kot pesnice, skladateljice ali pisateljice, druge kot likovne umetnice.

(časovno oddaljena ustreznica današnje Filozofske fakultete). Bil je strastno predan starim latinskim poetom, zlasti Vergilu, katerih navdušeni promotor je postal. Posvečal se je tudi delu sv. Avgušтина in se naposled odločil za pridružitve avguštinskemu redu. Njegova knjiga z naslovom *De educatione liberorum et eorum claris moribus* (1491, Milano) je bila dolgo časa zmotno pripisovana drugemu znanemu italijanskemu humanistu in neolatinskemu pesniku Francescu Filelfi (Franciscus Philelphus). Dejansko pa gre za najpomembnejše Vegijevo delo, ki je obsežna razprava (v 6 zvezkih) o izobraževanju otrok in njegovih moralnih temeljih. Prvi trije zvezki so posvečeni starševskim in učiteljskim dolžnostim v izobraževalnem procesu, drugi trije pa dolžnostim otrok do boga, vrstnikov in do njih samih. V delu so med drugim opisane krščanske vrline in dobre navade, pravilna razporeditev časa, študij poganske literature je dopuščen le v konjunkciji s svetimi besedili, avtor niza predpise o branju »svetih očetov« in oriše pogoje in ukrepe za izobraževanje deklic. Delo je v času humanizma veljalo za najboljši in neoporečen krščanski priročnik za izobraževanje. Najbolj vzvišena cilja izobraževanja po Vegiju sta oblikovanje »dostojne morale« in »krščanske narave«. Razprava je kljub obsegu doživela več ponatisov, zadnji je bil leta 1854. (Glej besedilo na spletni strani: <http://openlibrary.org/a/OL1166089A/Maffeo-Vegio>)

⁷⁹ Vsi navedki o izobraževanju žensk, kolikor ni navedeno drugače, so s spletne strani »The Education of Medieval Women«: <http://www.csupomona.edu/~plin/ls201/medieval3.htm>.

Christine de Pizan*

Pesnica, pisateljica in (proto)feministka Christine de Pizan je ena najbolj nenavadnih žensk poznega srednjega veka. Njena življenjska pot in kariera ne razkrivata le tega, da se je bila s svojim pisanjem sposobna sama preživljati, ampak dodobra odpirata vpogled v konstitucijo konsistentnega kritičnega habitusa, ki ga je razvila emancipirana ženska, in njegovo zmožnost jasnega in odločnega argumentiranja in suverenega soočanja z vidnimi učenjaki tedanjega časa. Tako polemične deklaracije in izjave ter drugi zapisi o pravicah in mestu žensk v družbi Cristine de Pizan predstavljajo enega prvih pomembnih poznosrednjeveških manifestov zahodne kulture o družbeni pravičnosti in enakopravnosti.

Christine de Pizan se je rodila leta 1363 v Benetkah kot hčerka Thomasa di Benvenuta iz Pizzana, kraja blizu Bologne, znanega beneškega občinskega svetnika, zdravnika, učenjaka in astrologa, ki ga je leta 1368 francoski kralj Karel V. poklical na svoj dvor za dvornega zdravnika, alkimista in astrologa, zaradi česar se je družina preselila iz Italije v Francijo. Tako je bila Christine kot hčer premožnega dvornega učenjaka privilegirana in deležna odlične izobrazbe (iz njenih kasnejših spisov je celo mogoče razbrati, da je v tem času absolvirala znanja, ki so bila tedaj namenjena dečkom: latinščino, filozofijo, literaturo in izbrane srednjeveške znanosti). Oče je njen intelektualni razvoj budno spremljal in Christino spodbujal v njenih intelektualnih aspiracijah.⁸⁰ (Willard, 1984.)

Christine de Pizan se je morala kmalu soočiti s tremi velikanskimi izgubami.

Christine se je s petnajstimi leti poročila (1379) z Étiennom du Castelom – iz številnih virov je mogoče razbrati, da gre za zakon iz obojestranske naklonjenosti in ljubezni –,⁸¹ članom francoskega dvora in osebnim kraljevim tajnikom in notarjem. A finančna stabilnost in relativno dobri prihodki moža niso trajali dolgo. Kmalu po poroki je kralj Karl V., v katerega knjižnici je Christine de Pizan preživela številne ure ob branju zanimivih in dobro urejenih knjig, umrl in Christinin mož Étienne du Castel je ostal brez službe in denarja. Nekaj let zatem, kmalu po tem, ko je na dvoru po kraljevi smrti padel v nemilost, je zbolel še oče in umrl (nekje med letoma 1385 in 1387). Z njegovo smrtjo je za Christine usahnila ključna očetovska moralna, emocionalna in intelektualna podpora. Zadnji, nepričakovani udarec pa je petindvajsetletno Christine de Pizan zadel leta 1389, ko ji je nenadoma za epidemijo umrl še mož in ji zapustil skrb za 3 otroke (Willard, 1984, 39).⁸² Iz povsem pragmatičnih razlogov, da bi preživela sebe in družino (tudi mater), se je Christine de Pizan posvetila

* Druge transkripcije imena: Christine de Pizzan, Christine de Pisan ali kar Kristina Pizanska.

⁸⁰ Znano je, da si je Thomas de Pizan kot prvorojenca želel sina; morda je Christino vzgajal v tem duhu tudi zato, ker mu je nekako »nadomeščala« sina. Gl. Groag Bell, 2008.

⁸¹ Omenimo le njeno pesem »Sem vdova v črnem«, ki na pretresljiv način izraža njeno bolečino ob izgubi moža.

⁸² Hčerko, ki je skupaj s kraljevsko hčerko Marijo leta 1397 odšla v dominikanski samostan, sina Jeana in tretjega otroka, ki je umrl v otroštvu. Gl. Willard, 1984, str. 35.

pisanju balad (v adoptiranem jeziku – srednjeveški francoščini).⁸³ Med letoma 1393 in 1412 je napisala prek 300 balad in več krajših pesnitev, ki so jih prebirali in diskutirali tudi v drugih deželah. S podporo nekaterih pomembnih angleških in francoskih patronov iz visoke dvorske družbe je imela Christine velik vpliv na angleško poezijo 15. stoletja. Njene pesmi so bile posvečene vrsti pomembnih žensk in mož, tako kraljici Izabeli Bavarski, princu Filipu Drznemu, vojvodi Burgundskemu, vojvodi Berryjskemu itn. V času, ko še ni bilo tiska, ko je bilo rokopise izjemno težko reproducirati, je imela Christine de Pizan tako rekoč vnaprej zagotovljene odjemalce, ki so ji za dela dobro plačali. O tem izvemo iz pričevanja o Janezu Neustrašnem (John the Fearless, 1371–1419), burgundskem vojvodi iz okoli 1406:

»Gospodični Christine de Pizan, vdovi mojstra Estienna du Castela, je moj gospod vojvoda podaril 100 kron za dve deli, ki ju je predstavila mojemu gospodu vojvodi, in kot priznanje za njiju; eno od njiju je pri njej naročil vojvoda Burgundski, oče sedanjega vojvode [Karla Drznega] [...] malo pred smrtjo, drugo knjigo je moj gospod vojvoda želel zase in [...] v njima zelo uživa kakor tudi v drugih njenih pisanjih in delih [...]«. (Cf. po Groag Bell, 2008, 18 in v op. 29.)

In ne le to, Christine de Pizan je vzpostavila tudi svoje omrežje ilustratorjev in ilustratoric,⁸⁴ kopistov idr. V svojem pisanju je uporabljala vrsto inovativnih retoričnih ustvarjalnih postopkov in se kritično spopadala s sodobnimi pisatelji, katerih pogled na intelektualne zmožnosti žensk je bil prežet s predsodki in mračnjaštvom (npr. z zapuščino Jeana de Meun[g]a).

Christinini argumenti, zlasti v zvezi z vprašanjem enakosti spolov, odkrivajo, da je bila popolnoma na tekočem z aktualnimi mednarodnimi diskusijami klerikov oz. učenjakov. Njeno intelektualno obzorje je zajemalo tako stare antične avtorje kakor italijanske sodobnike. Prav Christine – in ne kak drug, »vidnejši« francoski pisatelj – je vpeljala Dantejevo pisanje v francoski svet, medtem ko so se njena dela napajala z deli najrazličnejših avtorjev, tudi rimskih klasikov (panorama njenih referenc je dober indikator njenih zanimanj).

Leta 1418 se je Christine de Pizan pri petinpetdesetih letih odločila umakniti v samostan v Poissyju. Edino delo, ki ga je napisala v tej zadnji etapi svojega življenja, je heroična pesnitev o Devici Orleanski. Glavna dela pa so nastajala med letoma 1400 in 1418. Med njimi so: *Le Livre des cent ballades* (1399–1402) [*Knjiga stotih balad*],⁸⁵ posvečena kraljici Izabeli, *Le Débat de deux amans* (1400) [*Debata dveh ljubimcev*], *Le Livre des trois jugemens* (1400) [*Knjiga o treh sodbah*], *Le livre des Fais et bonnes meurs du sage roy Charles V* (1404) [*Knjiga o dejanjih in dobrih navadah modrega kralja Karla V.*], *Cité des*

⁸³ Velja za prvo evropsko profesionalno literatko.

⁸⁴ Sama piše o sodelovanju z Anastazijo, ki ji je čudovito okrasila rokopisne bordure in ozdaja miniatur. Willard, 1984; Pizan, 1999, 1.41.4.

⁸⁵ Zanj je Christine de Pizan prejela pesniško nagrado. Gl. Groag Bell, 2008.

dames (1404–1405) [*Knjiga o Mestu dam*, 1999], *Le Livre du Corps de Policie* (1406–1407) [*Knjiga policijskega koprusa*] idr.

Okoli leta 1400 je Christine de Pizan povzdignila glas v imenu suverenosti žensk in zoper njihovo zaničevanje s strani moških, pri čemer so se njene opazke nanašale na *Roman o vrtnici* Jeana de Meunga (1250–1305), tedaj že pokojnega avtorja in znanega francoskega učenjaka,⁸⁶ katerega delo *Roman de la rose* [*Roman o vrtnici*] je nadaljeval Guillaume de Lorris, in s tem sprožila prvo od velikih kontroverz francoskega beletristično intelektualnega sveta – *querelle des sexes*. Njena besedila v zvezi s to polemiko se berejo kot suveren in koherenten feministični manifest, ki zavrača sleherno degradacijo žensk in/ali njihovih umskih ter drugih dejavnosti. Zlasti dve krajši besedili, *Epistre au Dieu d'Amours* (1399) [*Pismo Bogu ljubezni*] in *Dit de la rose* (1402) [*Pripoved o vrtnici*], razkrivata njene za tisti čas provokativne argumente o vrsti vprašanj, ki zadevajo vlogo in mesto ženske v družbi in ki so tedaj vznemirjala izobraženstvo po Evropi. Ker je emancipacija uma dejansko mentalna suverenizacija na vseh intelektualnih področjih, si Christine de Pizan, ki je dosegla konsistentno epistemično raven kritično-refleksivnega habitusa, kakor pač drugi sodobni učenjaki (ne glede na spol), ni pomišljala pisati niti o drugih temah, tako o politiki in vojaških dilemah (v spisih *Épître à la reine Isabeau* iz 1405 [*Pismo kraljici Izabeli*] in *Livre des faits d'arme et de chevalerie* iz 1410 [*Knjiga o dejanjih orožja in viteštva*]).

Christine de Pizan med svojimi daljšimi teksti najbolj razčlenjeno in ekstenzivno razgrne svojo apologijo enakosti žensk v *Knjigi o mestu dam*. Skozi evokacijo dame z imenom Razum, ki je vodnica skozi avtoričino delo, Christine odpira pomembna vprašanja in nanje postopoma odgovarja, pri čemer z veliko spretnosti, predvsem pa z učinkovitimi in logičnimi ilustracijami podkrepljuje svojo misel. S pomočjo dame Razum (ki ji pomagata še dami Poštenost in Pravica) tako Christine de Pizan ne odkriva zgolj zgodovinskih instanc in družbenih zastavkov izjemnih žensk, ki so bile po nemarnosti in kajpak zaradi interesov (pretežno moških) izpuščene iz »uradne zgodovine«, ampak hkrati oblikuje solidno argumentacijo o tem, kako bi morali izobraževati deklice in ženske, da bi te dosegale vsaj enakovredne rezultate kakor dečki. Dama Razum v *Knjigi o Mestu dam* glede izobrazbe deklic pravi takole:

»[...] če bi bila navada, da bi pošiljali deklice v šolo in jih metodično poučevali znanosti, kakor to počno z dečki, bi se naučile in razumele vse težke umetnosti in znanosti enako kakor oni.« [...]

»Dejstvo je, da vsi moški, zlasti pa tisti bolj izobraženi, ne delijo zgoraj omenjenega mnenja, namreč da je izobraženost žensk nekaj slabega. Je pa res, da ga veliko število

⁸⁶ Ki ga Jacques Le Goff omenja v povsem drugem kontekstu – kot borca posvetnega tabora zoper duhovniško hegemonijo in hinavstvo klerikov v akademski sferi (Le Goff 1998 [1957], 114). Dejstvo je, da so bili njegovi pogledi na ženske in njihove kapacitete – primerno času in tedanjemu imaginariju povprečja – na povsem drugi ravni kakor njegovi siceršnji intelektualni angažmaji.

tistih manj izobraženih podpira, kajti ne bi jim bilo všeč, da bi bile ženske bolj učene od njih.« (Pisan, 1999.)

Epistemična nit v tekstih Christine de Pizan je, kakor utemeljeno ugotavlja že Eva Bahovec (1997, 6), vseskozi etična, se pravi, da je njena vednost v temelju *spoznavne narave* in kot taka *ireverzibilna*, ne pa plod kakih naključnih spontanosti ali poljubnih sentenc, prilagojenih trenutnim sogovornikom. Christine de Pizan ima *stališče*, jasno stališče – podobno kakor pred njo že Abelard in Heloisa (in še drugi, ki jih v pričujoči kratki raziskavi nisem omenjala) –, ki ga ne instrumentalizira za kake politične cilje, ampak ga skuša spoznavno ter kritično-refleksivno subtilizirati.⁸⁷ Christine ne operira s *privzetimi mnenji*, ima prenicljiv analitični um, ki zna in zmore producirati kritično refleksijo kot nepogrešljivo sestavino kritičnega habitusa.⁸⁸

Izobraževalni načrt, ki ga dama Razum figurativno ponudi Christine de Pizan, seveda ni brez razrednih razlik, saj je Christine naposled večji del življenja preživela v visoki družbi, ki jo je tudi najbolje poznala. Izobraževalni program za ženske trgovskega in obrtniškega izvora se je razlikoval od tistega, ki je bil, denimo, predpisan za baronice. Vseeno pa Christine de Pizan v svojih spisih vse ženske spodbuja, da nakopičijo čim več znanja o kar največ področjih družbenega življenja, zlasti še o vsakdanjih ekonomskih aspektih, ki jih vsaka ženska, tako meni Christine de Pizan, potrebuje, da lahko enakovredno sodeluje pri načrtovanju družinskih strategij in si s tem ustvarja prostor zase in za lastno neodvisnost. Zanimiv aspekt njenih pogledov na izobraževanje je tudi ta, ki ga omenja v delu *Le Livre du Corps de Policie* (1406–1407), zadeva pa transmisijo vednosti. Za Christine de Pizan »znanje nima vrednosti, če ga ni mogoče posredovati drugim« (Groag Bell, 2008, 13 in v op. 20; prim. s *sliko 18* v nadaljevanju, kjer poučuje sina Jeana).

Kakor opozarja že Jacques Le Goff (1998 [1957], 172), vlada med upodobitvami sholastične transmisije vednosti in zgodnjerenesničnimi učenjaki velika razlika. Medtem ko so učenjaki srednjega veka običajno upodobljeni sredi predavanj, obdani s študenti, klopki in množico vedoželjnih aspirantov in poslušalcev, se upodobitve ob izteku

⁸⁷ Več o intelektualnem, ljubezenskem in človeškem odnosu med Petrom Abelardom in Heloizo gl. v Gilson, 1960; Abelardus (1736).

⁸⁸ Naj kot zgled tega navedem le kratek odlomek iz *Knjige o Mestu dam*: »Drugi moški obsojajo ženske iz drugačnih razlogov: eni zaradi lastnih razvad, drugi zaradi bolezni lastnega telesa, eni iz golega ljubosumja, drugi spet zato, ker radi obrekujejo. Eni pa, da bi dokazali, koliko so prebrali, se raje opirajo na tisto, kar so našli v knjigah in zgolj navajajo avtorje, pri tem pa ponavljajo že povedano« (Pisan, 1999; podčrtanje je moje – op. av.). Seveda gre pri tem za Christininu ireverzibilno prepoznanje futilnosti prazne sholastične reprodukcije, ki je reproduktivni in neanalitičen um ni zmožen opaziti. Samo nekdo s sposobnostjo razvoja kritične refleksije (uporaba »ogledalca« kot atributa Razuma in kot metafore za vzpostavo distanc je v knjigi *Mesto dam* seveda povsem na mestu) se lahko odmakne od te pozicije, ki zagotavlja udobnost znotraj verovanjskega, hierarhično-reproduktivnega družbenega dispozitiva. Jean Gerson, rektor pariške univerze, se je v času spora o enakosti žensk in moških postavil na Christininu stran (Bock, 2004 [2000], 21). Za boljše dojetje epistemičnih implikacij pri oblikovanju Christinine kritične misli in zametkov znanstvenega duha prim. tudi Bachelard, 1998; Robbins, 1998.

srednjega veka začnejo spreminjati. Na njih so humanisti večinoma prikazani kot učeni samotarji v sferah oddaljene kontemplacije.

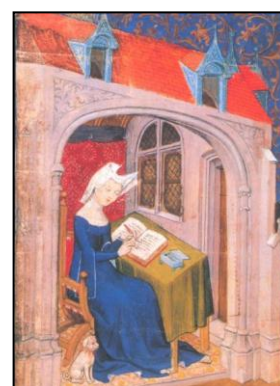
Na eni strani imamo hrup, živahnost in tudi kakofonijo, šume, popačenja ob prenosu znanj in vednosti (glej gornjo linijo upodobitev na *sliki 16*), dialog z drugim, na drugi pa se – kot antipod prvega – pojavi novi renesančni učenjak, zatopljen v spekulativen mir, samogovor, tišino in razkošje samotne meditacije (glej spodnjo linijo upodobitev na *sliki 16*).

Slika 16: Zgoraj: upodobitve poučevanja na srednjeveških univerzah (levo – upodobitev iluminiranega rokopisa iz 13. st., hrani British Museum v Londonu; sredina – anonimna grafika srednjeveškega predavanja, desno – upodobitev predavanja Laurencija de Voltoline iz 14. st.), in spodaj: upodobitve renesančnih učenjakov (levo – Holbeinov portret Erazma Rotterdamskega [*Desiderius Erasmus Roterodamus*] iz ok. 1523; desno – Luca Signorelli, Dante pri študiju iz cikla *Dante in scene iz Božanske komedije* iz ok. 1499–1502, Bridgeman Art Library / katedrala Orvieto).

Slika 17: Christine de Pizan v svojem studiu. (Vir: Wikipedija, http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Christine_de_pisan.jpg, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle; sicer je iz dela *Cent Ballades*, ok. 1400.)

Sklenimo poglavje o izobraževanju žensk v srednjem veku s kratko analizo upodobitev Christine de Pizan v njenem *studiu*⁸⁹ (z intelektualnimi orodji in predmeti) na podoben način, kakor smo to maloprej storili v analizi slike Vittoreja Carpaccia.⁹⁰ Na sliki levo

⁸⁹ Tako *Le Grand Robert* kakor *Oxford English Dictionary* pripisujeta razvoj prostora, »v katerem se izvajajo prizadevanja duha in študijne aktivnosti« oz. prostora, »kjer se bere, piše in podobno«, 13. oz. 14. stoletju. Christine ima za svoj studio različna imena: »ma chambre«, »ma cele«, »une estude petite [...] ou souvent je me delite à regarder escriptures«. Posebno rada je brala Boecija, Danteja, Ovida, Bouveta in Avguščina. Gl. Groag Bell, 2008, 4 in 12.

⁹⁰ Med nastankom upodobitev Christine de Pizan (ok. 1400) in nastankom slike z upodobitvijo sv. Avguščina, ki povzema duha in notranjo opremo – tako tudi intelektualno – časa, v katerem je živel slikar Vittore

(slika 17) je Christine de Pizan upodobljena v svoji delovni sobi, ki ni tako razkošna kakor soba sv. Avguština, lahko bi rekli, da bolj spominja na kabinet v ozadju študijske sobe, v kateri je na Carpacciovem platnu upodobljen učenjak. Christine de Pizan, v času nastanka upodobitve še relativno neznana in v velikih finančnih težavah tik po smrti očeta in moža, sedi na stolu, ki ima podobne stilne značilnosti kakor stol na levi strani (pod polico) na Carpacciovi sliki, v desni roki drži pisalo, v levi pa naj bi imela nožiček za ostrenje pisala. Nožiček je pomemben srednjeveški intelektualni rekvizit. Njegova funkcija je trojna: prvič, z njim so ostrili peresa, ki so s pisanjem postala topa,⁹¹ drugič, uporabljali so ga kot orodje za brisanje napak, preden se je čnilo posušilo, in tretjič, uporaben je bil kot zaznamek za mesto pri prepisovanju rokopisov (Groag Bell, 2008, 19). Na mizici poleg je odprt črnilnik. Črnilnik je bil v srednjem veku običajno narejen iz svinca, saj je moralo biti čnilo dobro zavarovano pred svetlobo in izhlapevanjem (ostati črno in žitko), čnilo pa so pridelovali iz saj ali zdrobljenih hrastovih šišk, v katere so ose izlegle jajca, nato pa so zmesi dodali deževnico, kis ali vino (*ibidem*, 20).⁹² Včasih je poleg črnilnika stala še posodica s peskom, ki so ga posipali po rokopisu in je služil za hitrejše sušenje čnila; nemalokrat je bil pesek v drugem razdelku črnilnika, tako bi utegnilo biti tudi na sliki, ki jo obravnavamo, četudi to ni popolnoma razvidno. Upodobitev ženske v domeni *pisnega*, ki je v srednjem veku domala izključno veljala za privilegij moških, je vse prej kakor običajen slikarski topos.⁹³ Oblečena je v dolgo modro haljo, lase pa ima visoko spete v tipični dvokonični (rogati), z žico okrepljeni frizuri (značilni za zgodnje 15. stoletje), običajno prekrti z laneno ruto. Na levi steni je rdeča tapiserija in ob nogah sedi bel psiček (ki sicer ni iste pasme kakor na Carpacciovi sliki). Prostor je očitno razsvetljen (veliko okno), četudi svetlobnim učinkom ilustrator v tistem času še ni bil kos.

Slika 18: Christine de Pizan poučuje svojega sina Jeana de Castela.
(Vir: [Wikipedija, http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Christine_de_Pisan_and_her_son.jpg](http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Christine_de_Pisan_and_her_son.jpg), gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle; ilustrator mojster iz Bedforda, ok. 1410–1411.)

Prostor, v katerem Christine de Pizan poučuje svojega sina Jeana, je predvsem večji kakor prostor na *sliki 17*. Stol in miza – kot pomembna intelektualna rekvizita – sta razkošnejša; stol ima naslonjalo in rdečo blazino, miza

Carpaccio, je skorajda natanko 100 let, kar nam lahko služi kot oprijemek za opazovanje evolviranja nekaterih upodobljenih predmetov.

⁹¹ Christopher de Hamel (1992, 19) omenja, da je moral zaposlen pisar na dan ošiliti pero vsaj šestdesetkrat in da je bilo med srednjeveškimi kopisti kar nekaj žensk (*ibidem*, 43).

⁹² Receptov za čnilo je seveda bilo več. Prim. Hamel, 1992, 32.

⁹³ Susan Groag Bell (2008, 18 in v op. 26) pripominja, da je Christine de Pizan pisala na pergament (*vellum* – pergament iz kože mrtvorojenega teleta); vsa njena dela razen dveh so napisana na njem. Pergament je običajno slabe kvalitete, a dobro narejen. V času, ko je Christine pisala svoja dela, je bilo v Parizu verjetno kar nekaj trgovcev s pergamentom. Znan je podatek, da je leta 1292 za obrt izdelave pergamenta zaprosilo 19 mož (*ibidem*).

ima celo spodnjo poličko, kjer vidimo knjigo (nima pa prta kakor na *sliki 17*). Enako je tudi s stenskimi poslikavami in s tlakovci, ki so bistveno živahnejši kakor na *sliki 17*. Avtorica je v učiteljski vlogi, ki ne implicira peresnika in črnila, tj. pisalnih pripomočkov, ampak *oralno transmisijo znanj*, zopet upodobljena v dolgi modri obleki, a tokrat ima pod njo majico z dolgimi rokavi druge barve. Njena pričeska, ki je stilno enaka kakor tista na *sliki 17*, pa je bistveno bolj dovršena. Predavateljica sedi (privilegirano mesto), učenec (deprivilirani) stoji. Splošen vtis upodobitve je, da je na tej sliki Christine de Pizan upodobljena v premožnejšem in živahnejšem okolju v primerjavi s tistim na *sliki 17*, v okolju, kjer so razdalje med predmeti večje in z njimi tudi prostori bolj voluminozni, luksuzni. V študijskem prostoru je več oken – tako je domala na vseh upodobitvah, ki prikazujejo Christine de Pizan –; svetloba je očitno sestavni del študijskih sob; spomnimo se samo na Boncompagnov zapis o idealni predavalnici iz leta 1220, ki stoji na začetku pričujočega besedila. Na številnih od njih je Christine v svojem studiu upodobljena sama. V tem prostoru je imela zasebnost in mir (za premišljevanje in zbranost), ki ju opeva tudi v svoji poeziji: *Seulete suy et seulete vueil estre* (iz *Le Dit de Poissy*, Balada XI.; cf. po Groag Bell, 2008, 23). Zagotovo ji je *studiolo* po težkih izgubah nudil nekakšen refugij, ki ga je s časom zapolnila z idejami, intelektualnimi in imaginarnimi figurami. Vendar pa učenjaki (in učenjakinje) v srednjem veku niso bili zmerom sami v svojih študijskih kabinetih. Sluge so jim prinašali svetilke, oljenke, čnilo idr. potrebščine. Nedvomno je Christine v studiu večkrat obiskala tudi mati, s katero je po smrti moža živela v skupnem gospodinjstvu in ki je očitno v tej skupnosti skrbela za kulinariko.⁹⁴

Christine de Pizan je – podobno kakor drugi učenjaki – 15. stoletja v svoji študijski sobi pisala, brala, prepisovala, meditirala, spala in sanjala. Studio tako ni bil zgolj prostor preprostih mentalnih reprodukcij in parafraz, marveč prostorno polje transformacij, presnove sprejetih idej v nove koherentne zamisli, ki sta jim Christine ali kak drug učenjak znala vdihniti svojega duha. Srednjeveške knjige so bile pretežke za branje v postelji, prav tako postopek pisanja v postelji ni bil mogoče, vendar pa besedila Christine de Pizan na več mestih razkrivajo, da je bila postelja zanj povsem primeren kraj (*locus, lieu*) mišljenja – večkrat je v spanju in sanjah – kot sprostitvenem meditativnem sredstvu – prolongirala svoje zamisli, na drugi ravni nadaljevala z idejnimi osnutki, ki jih je pred tem oblikovala med branjem in pisanjem.

⁹⁴ Christine de Pizan v delu *Livre du Chemin de Longue Estude* (iz 1402; verzi 6395–6398) celo opisuje, kako jo je mati nekoč zalotila pri tem, da je zaspala nad knjigo in je bila nad tem zelo zgrožena. Cf. po Groag Bell, 2008, 24 v op. 41. Susan Groag Bell (*ibidem*, 32) omenja, da je zelo verjetno, da je bila tudi postelja, ki je na nekaterih upodobitvah ne vidimo, na drugih pa je jasno naslikana, del standardne opreme studiev.

d. Popis evropskih univerz do leta 1500 in kratka analiza podatkov

Tabela 3: Srednjeveške univerze do leta 1500 po kronološkem zaporedju ustanavljanja. (Po: Daly, 1961; Cobban, 1975; Carvalho, 1978; Haskins, 1982; Rudy, 1984; Fabbrini, 1990; Ridder-Symoens & Rüegg eds., 1992–2004; Davies, 1997–1999; Le Goff, 1998 [1957]; Pedersen, 1998; Summerfield *et al.*, 1998; Verger *ed.* 1986; Verger, 1999; Mordechai, 2002; Herman, 2003; Grendler, 2004; Miethke, 2004; spletne strani: *Wikipedia.*)

Leto ustanovitve (<i>Studium generale</i>)		Naziv	Izvirni upravni kontekst	Današnji državni okvir	Druge opombe
1.	1088	Univerza v Bologni <i>(Alma Mater Studiorum Universitatis di Bologna)</i>	Kraljestvo Italija	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Prvič uporabljen naziv »univerza« – Znana po odličnem študiju kanonskega in civilnega prava – 1158 ji je Friderik I. Barbarossa podelil <i>Constitutio habita</i>, prek katere je bila univerza deklarirana za kraj, na katerem je mogoče raziskovati avtonomno in neodvisno od drugih oblasti – Na univerzi so študirali Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Guido Guinizelli, Re Enzo, Cino di Pistoia idr. – 1450–1455: kardinal Bessarion (Vizarion) kot rektor reorganizira univerzo – odtlej na njej <i>studia humanitatis</i> in grščina
2.	1150	Univerza v Parizu	Kraljestvo Francija	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Verjetno začetki že prej, okoli 1119 – 1229: poučevanje suspendirano – 1257: ustanovljen teološki kolegij s pomočjo Roberta Sorbona – 1431: najslavnejši dogodek in obenem najbolj kontroverzna znamenje konformnega univerzitetnega duha Sorbone je usmritev Device Orleanske (po tem dogodku ugled Sorbone strmo pada) – V 15. stoletju »univerzitetna kriza« in degradacije pridobitev: 1437: kralj univerzi odvzame davčni privilegij; 1455: univerzi odvzamejo pravni privilegij (tako postane odvisna od parlamenta) in 1499: univerza izgubi ključno pravico do stavke in preide v roke kralja – 1970: razdelitev na 13 pariških univerz
3.	1167	Univerza v Oxfordu <i>(Universitas Oxoniensis)</i>	Kraljestvo Anglija	Združeno kraljestvo Velike Britanije (Anglija, Škotska, Wales) in Severne Irske	<ul style="list-style-type: none"> – Začetki poučevanja že leta 1096 – 1167: Henrik II. angleškim študentom prepove obiskovanje pariške univerze – 1209: poučevanje suspendirano zaradi usmrtilve dveh šolarjev – 1355: poučevanje suspendirano zaradi študentskih nemirov na dan sv. Sholastike – Oliver Cromwell, kancler oxfordske univerze, med 1650 in 1657 prepreči zaprtje Oxforda in Cambridgea, ki so ga skušali doseči puritanci, ki so v univerzi videli »nevarnost za religijo« – Obsega 38 kolegijev – Ženskam je univerza odprla vrata 7. oktobra 1920 (na vseh stopnjah)
4.	1175	Univerza v Modeni (Reggio Emilia)	Kraljestvo Italija	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Izgine že leta 1338, ko jo nadomestijo »trije javni predavateljski sklopi«, ki pa niso zadoščali za diplomo, pa tudi ti so »zaradi pomanjkanja sredstev« leta 1590 izginili – Ponovno začne delovati 1680, cesarsko potrditve pa dobi 1685
5.	1175	Univerza v Moštrah pri kraju Visoki	Kraljestvo Bosna	Bosna in Hercegovina	<ul style="list-style-type: none"> – Univerza je bila pod vplivom bosanske cerkve (bogomili), zato so edini viri, ki pričajo o njej heretični zapisi v Vatikanskih arhivih (obstajajo 4 dokumenti o univerzi na področju Visoka) – Prve omembe so iz 1175, in sicer o visoki akademiji z religiozno organizacijo, kjer se

					<p>poučuje medicino, teologijo, kozmogonijo in etiko</p> <ul style="list-style-type: none"> – 1463: preneha z delovanjem
6.	1204	Univerza v Vicenzi	Kraljestvo Italija	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Delovala je le nekaj let; že leta 1209 so jo zaradi spremenjene politične klime zaprli
7.	1209	Univerza v Cambridgu (<i>Universitas Cantabrigiensis</i>)	Kraljestvo Anglija	Združeno kraljestvo Velike Britanije (Anglija, Škotska, Wales) in Severne Irske	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovijo jo oxfordski študentje po nepomirljivi diskusiji – »Oxbridge« je skupni naziv za Oxford in Cambridge – Obsega 31 kolegijev (3 od njih sprejemajo le ženske; drugi so spolno mešani, četudi so dolgo bili omejeni le na moško populacijo) – Prvi ženski kolegij (»Girton College«) je ustanovila Emily Davies leta 1869; četudi so prve študentke izpite opravljale že 1882., so ženske kot polnopravne univerzitetne članice začeli sprejemati šele od leta 1947. Začeni s »Churchill College« so moški kolegiji med letoma 1972 in 1988 začeli sprejemati tudi študentke
8.	1212	Univerza v Palencii (<i>Estudio general de Palencia</i>)	Leonsko kraljestvo v Galiciji	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovi jo Alfonz VIII. Na pobudo škofa Tella Téllez de Meneses – Bila je model za druge španske univerze, zlasti za salamanško – Slogan: »En Palencia armas y ciencia« – Kmalu opeša in se zapre (v drugi polovici 13. stoletja, ok. 1264)
9.	1215 (1252)	Univerza v Arezzu	Komuna Arezzo	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovijo jo študentje bolonjske univerze, ki se po sporu zatečejo v Arezzo (<i>Studium Aretino</i>), predhodnica univerze je kanonična šola San Donato, ki je bila pred tem zelo vplivna v Toskani – Po pričevanju pravnika Roffreda Epifania iz Beneventa naj bi bila univerza ustanovljena že 1215, vendar je bolj verjetno, da se je to zgodilo šele leta 1252 (ustanovno listino pa je šele leta 1355 prispeval Karel IV.) – Na njej je med 1215–1220 predaval eden največjih pravnikov v tedanjem svetu Roffredo da Benevento – 1289: zaprtje univerze, študentje gredo v Sieno
10.	1218	Univerza v Salamanci (<i>Universidad de Salamanca</i>)	Leonsko kraljestvo v Galiciji	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Danes velja za najstarejšo univerzo v Španiji (ustanovitelj je leonski kralj Alfonz IX.), četudi je bila univerza v Palencii ustanovljena že 1208 oz. 1212 – Verjetno začetki že prej (vsaj 1215), kraljevsko listino o ustanovitvi pa pridobi leta 1218 – 1852: izključitev fakultet za teologijo in kanonsko pravo, ki se leta 1940 oblikujeta v »Pontificalno univerzo v Salamanci« – Univerza je (kakor oxfordska in kembriška) sestavljena iz več kolegijev (<i>Colegios mayores</i>)
11.	1222	Univerza v Padovi	Komuna Padova	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovijo jo bolonjski študentje z zahtevo po večji akademski svobodi (<i>libertas scholastica</i>) – 1399: Univerza se razdeli v dve: <i>Universitas Iuristarum</i> (civilno pravo, kanonsko pravo in teologija) in <i>Universitas Artistarum</i> (astronomija, dialektika, filozofija, gramatika, medicina in retorika), univezi se zopet združita leta 1813 – 1404: postane univerza Beneške republike; kmalu se zgodi univerzitetna prenova v humanističnem duhu (vpliv bizantinskih učenjakov) – 1545: ustanovijo slovite »Botanične vrtove« – Študenti se (kakor na pariški univerzi) delijo na »nacije«, te pa (kakor na bolonjski univerzi) glede na provenienco na 2 skupini: na

					<p><i>cismontanes</i> (doma na italijanski strani alp) in <i>ultramontanes</i> (doma onkraj alp)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Slogan »Universa universis patavina libertas« – 1237–1261, 1509–1517, 1848–1850: poučevanje suspendirano
12.	1224	Neapeljska univerza Friderika II	Kraljestvo Sicilija	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovi jo Friderik II., sveti rimski cesar, kot utrdbo proti papeštvu, tako velja za najstarejšo »državno« univerzo in za eno najstarejših kontinuiranih univerzitetnih ustanov – Pred njeno ustanovitvijo je bila od 11. stoletja na tem področju salernska zdravstvena šola (<i>Scuola Medica Salernitana</i>), tedaj najpomembnejša zdravstvena šola v Evropi, ki je temeljila na kanonu Avicenne – 1435–51, 1451–65, 1474–78, 1480–87, 1496–1507, 1527–29, 1531, 1547, 1562, 1585 itn.: poučevanje suspendirano (dejansko cveti le pod Friderikom II.) – Danes jo sestavlja 13 oddelkov
13.	1228	Univerza v Vercelli	Komuna Vercelli	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Prva univerza, ustanovljena z javnim denarjem, leta 1228 se univerza v Padovi prestavi v Vercelli, pri čemer se komuna Vercelli zaveže, da bo preskrbela 500 mest in podporo študentom – Ohrani se do 14. stoletja, potem zamre
14.	1229	Univerza v Toulousu	Grofija Toulouse (ki se počasi integrira v Kraljestvo Francija)	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovijo jo s pariškim mirom (12. 4. 1229) kot postojanko zoper albižansko herezijo (križarske vojne zoper albižane je vodil Simon de Montfort med letoma 1209 in 1229) v času grofa Rajmonda VII. (potrdi jo leta 1233 papež Gregor IX.) – V prvi polovici 13. stoletja mesto postane središče inkvizicije papeža Gregorja IX. – V času renesanse doživi razcvet in privablja študente onkraj Pirenejev – V času protireformacije je univerza sprejela precej irskih beguncev – Leta 1793 so jo ukinili kakor vse francoske provincialne univerze
15.	1240	Univerza v Sieni	Komuna Siena	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Izvirno imenovana: <i>Studium Senese</i> – 1240: sienski <i>potestat</i> Ildebrandino Cacciagioni je vpeljal davek na zaslužek od oddaje stanovanj študentom, tako pridobljeni denar pa namenil za plačilo učiteljev (<i>maestri</i>) – 1252: papež Inocenc IV. je študente in učitelje oprostil davkov in prisilnega dela; komuna pa je celo uvedla ugodnosti za učitelje latinščine, ki jim ni bilo treba služiti vojaščine in ne izpolnjevati dolžnosti nočnih čuvajev – 1402–1404: poučevanje suspendirano – 1808–1814: poučevanje suspendirano
16.	1241	Univerza v Valladolidu	Pod oblastjo kastiljske in leonske krone	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Velja za naslednico univerze v Palencii iz 1208 oz. 1212; dejansko jo je z odlokom potrdil šele Klement VI. Leta 1346
17.	1244/1245	Univerza v Rimu (papeška) <i>Studium curiae</i>	Papeške države	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovil jo je papež Inocenc IV. pri papeškem dvoru – Kasneje se združi z univerzo, ki jo je leta 1303 ustanovil papež Bonifacij VIII. (<i>Studium urbis</i>)
18.	1248	Univerza v Piacenzi	Komuna Piacenza	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Piacenza je prvo italijansko mesto, ki je za to, da bi obstoječe mestne šole preoblikovalo v <i>studium generale</i>, zaprosilo za papeževo bulo, ki jo je priskrbel papež Inocenc IV. – 1398: Gian Galeazzo Visconti jo obnovi kot intelektualno središče Milanske države, a po Galleazzovi smrti zopet zamre
19.	1254	Univerza v Sevilli	Pod oblastjo kastiljske in leonske krone	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Razvije se iz kolegija Santa María de Jesús, po nekaterih indicijih pa naj bi njegovi začetki bili že v času vladavine Alfonza X. – Leta 1502 se oblikuje kot <i>Collegio Mayor</i> – Priznanje s papeško bulo prejme leta 1505

					(Julij II.), mestni svet pa jo potrdi šele leta 1551
20.	1261	Univerza v Northamptonu	Kraljestvo Anglija	Združeno kraljestvo Velike Britanije (Anglija, Škotska, Wales) in Severne Irske	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovljena je bila s kraljevo listino Henrika III. (gre za tretjo univerzo v današnjem Združenem kraljestvu, po Oxfordu in Cambridgeu) – Propade že leta 1265, ker so škofi kralja prepričali, da gre za rivalsko univerzo oxfordski – 2005: jo znova obudijo
21.	1289	Univerza v MontPELLIÈRU	Kraljestvo Francija	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Njeni začetki predhajajo uradno ustanovitev papeža Nikolaja IV. (bula <i>Quia sapientia</i>), ko so se stare šole (12. stoletja in nekatere še starejše) združile v univerzo – Zelo znana je bila montpellièrska zdravstvena šola, prav tako pomembni in odmevni so bili montpellièrski botanični vrtovi (1593) – Francoska revolucija, ki je ukinila starorežimske šole (1793), ni premotila delovanja medicinske fakultete, ker so njeno pobudo tedaj prevzeli benediktinci v okolici – Montpellièrski profesorji so napisali <i>Napoleonov zakonik</i> (<i>Code Napoleon</i>, 1804) – Uradno je bila univerza znova ustanovljena leta 1969
22.	1290	Univerza v Macerati	Komuna Macerata	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Univerza se je zlasti odlikovala s študijem prava – V Macerati so med sredo 15. stoletja (1445) in letom 1797 vladali papeži
23.	1290	Univerza v Lizboni	Kraljestvo Portugalska	Portugalska	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovljena z listino kralja Dinisa in s potrditvijo papeža Nikolaja IV., nato 1308 prestavljena v Coimbro (kasneje še nekajkrat sedež v Lizboni – gl. spodaj) – Univerza v Lizboni je znova združena in ustanovljena šele leta 1911
24.	1290 (1308)	Univerza v Coimbri	Kraljestvo Portugalska	Portugalska	<ul style="list-style-type: none"> – Sprva ustanovljena v Lizboni kot <i>studium generale</i>; ustanovitelj kralj Dinis (listina: <i>Scientiae thesaurus mirabilis</i>), potrdil jo je papež Nikolaj IV. – Sedež v Lizboni med leti: 1290–1308, 1338–1354 in 1377–1537; z letom 1537 (pod Joãom III.) se zopet in dokončno vrne v Coimbro v palačo Alcaçova
25.	1300	Univerza v Lleidi (Lerida)	Pod oblastjo aragonske krone	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Je najstarejša univerza v Kataloniji oz. na področju aragonske krone – 1717: univerzo je zaprl kralj Filip V. z listino <i>Real Cédula</i>, ki je prepovedala tudi druge katalonske politične institucije, nato pa je ustanovil novo univerzo v Cerveri (blizu Lleide), ki je podpirala vojno za špansko nasledstvo
26.	1303	Univerza v Rimu – La Sapienza (Ime »La Sapienza« dobi okoli 1650)	Papeške države	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovi jo papež Bonifacij VIII. Z bulo <i>In supremæ præminentia dignitatis</i> – Poudarek je predvsem na eklezijastičnih študijah (v 15. stoletju se izbor razširi še na druge fakultete: pravno, medicinsko, filozofsko in teološko) – Šele 1935 je postala državna univerza – Je največja univerza v Evropi (obsega 21 fakultet; ima prek 140.000 študentov) in najstarejša od treh rimskih univerz
27.	1303	Univerza v Avignonu	Kraljestvo Francija	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovi jo papež Bonifacij VIII., poleg njega je eden njenih prvih podpornikov tudi kralj Karl II. Neapeljski – Znana je bila po pravni fakulteti (civilno in kanonsko pravo) – Zelo kratkotrajen razcvet (v času avignonskih papežev, 1309–1377) – 1792: v času francoske revolucije propade
28.	1306	Univerza v Orléansu	Kraljestvo Francija	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Že leta 1230 so se nekateri študentje pariške univerze zatekli v Orléans, katerega intelektualna klima je s tem pridobila na

					<p>– pomenu (univerzo naj bi neuradno ustanovili že leta 1235, ko je papež Gregor IX. dovolil poučevanje rimskega prava)</p> <p>– Univerzo ustanovi papeška bula Klementa V. leta 1306 (<i>Ad perpetuam rei memoriam. Dum perspicaciter oculos</i>; glej <i>slika 8</i>), gre za četrto francosko univerzo (po Parizu, Toulousu in Montpellieru)</p> <p>– V 14. stoletju ima prek 5000 študentov, ki prihajajo iz nemških dežel, Lorene, Burgundije, Pikardije, Normandije, Guyenne, Touraine in Škotske</p>
29.	1308	Univerza v Perugii	Komuna Perugia	Italija	<p>– Potrdi jo papeška bula (<i>Super specula</i>) Klementa V.</p> <p>– 1355: cesar Karl V. jo povzdigne v cesarsko univerzo, da bi pomagal Perugii po veliki kugi 1348–1349</p>
30.	1318	Univerza v Trevisu	Komuna Treviso	Italija	– Ustanovi jo Friderik Avstrijski, a univerza se ne obdrži dolgo
31.	1321	Univerza v Firencah	Republika Firence	Italija	<p>– Študij je potrdil papež Klement VI., ki je tudi odločil, da bo prva italijanska teološka fakulteta v Firencah</p> <p>– 1473–1497 (v času Lorenza Magnifica Medičejskega) in 1515–1860: preseljena v Piso (vrnitev Medičejcev)</p> <p>– Danes obsega 12 fakultet</p>
32.	1332	Univerza v Cahorsu	Kraljestvo Francija	Francija	<p>– Ustanovi jo papež Janez XXII., rojen v Cahorsu (kot Jacques Duèze), ustanovna bula je skoraj identična tisti, s katero so ustanovili pariško univerzo (<i>Parens Scientiarum</i>)</p> <p>– Univerzo je leta 1368 potrdil valeški princ Edvard, leta 1370 pa še anžujski vojvoda Ludvik</p> <p>– Na univerzi poučujejo pravo, teologijo in medicino</p> <p>– V 17. stoletju se na univerzi šola Fénelon</p> <p>– Univerza hitro postane tekunica toulouške univerze, s katero se spoji v 18. stoletju</p>
33.	1337	Univerza v Angersu	Kraljestvo Francija	Francija	<p>– Verjetno se je razvila iz katedralne mestne šole, ki je v 11. stoletju zaslovela zaradi Marbodusa</p> <p>– V Angers so se zatekli pariški študentje in razvilo se je zlasti poučevanje civilnega prava</p> <p>– Univerzo, ki je bila uradno priznana leta 1337, je leta 1364 priznal tudi Karel V., papeško bulo pa je prejela šele leta 1432 (Evgenij IV.)</p> <p>– Po 1795 jo spremenijo v eno od »Facultés Catholiques de l'Ouest«</p>
34.	1339	Univerza v Grénoblu	Sveto rimsko cesarstvo	Francija	<p>– Ustanovi jo Umberto II. Mlajši (dokazi o njenem obstoju sicer segajo v leto 1323), s papeško bulo pa potrdi Benedikt XII.</p> <p>– Obsega vse štiri temeljne fakultete</p> <p>– V 15. stoletju jo zasenči univerza v Valenci (ust. 1452), vegetira (poučevanje suspendirano 1367) in dokončno zamre 1793</p>
35.	1343	Univerza v Pisi	Republika Pisa	Italija	<p>– Izpričani začetki o poučevanju prava v Pisi so že iz 11. stoletja, a tudi to univerzo je uradno ustanovil papež Klement VI. (bula: <i>In supremæ dignitatis</i>)</p> <p>– Univerza ima najstarejši botanični vrt v Evropi (<i>Orto botanico di Pisa</i>)</p>
36.	1348	Karlova univerza v Pragi (<i>Universitas Carolina</i>)	Kraljestvo Bohemija Sveto rimsko cesarstvo	Češka	<p>– Prva univerza v Svetem rimskem cesarstvu, na prošnjo Karla IV. (Luksemburškega) jo ustanovi papež Klement VI.</p> <p>– Narejena po pariškem zgledu (s 4 fakultetami)</p> <p>– Tri od štirih fakultet so že 1419 zaprle svoja vrata, se pridružile jezuitski univerzi in se leta 1652 preimenovala v Univerzo Karla-Ferdinanda</p> <p>– 1882: Univerza se razdeli na češko in nemško</p> <p>– 1939–1945: Nemci zaprejo češki del univerze (leta 1945 pa Čehi nemški del)</p>

37.	1349/1350	Univerza v Perpignanu	Pod oblastjo aragonske krone	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovi jo Peter IV. Aragonski z željo, da bi konkurirala univerzi v Montpellieru, ko je to mesto padlo v francoske roke (1349) – Privablja pretežno katalonske študente
38.	1356	Univerza v Angersu	Kraljestvo Francija	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Preden je 1356 postala univerza, je bila ugledna šola že od 11. stoletja dalje – 1793–1971: prekinjeno delovanje
39.	1354	Univerza v Huesci	Pod oblastjo aragonske krone	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Razvije se iz starejše katedralske šole, ustanovi jo Peter IV. Aragonski – Postane pomembno univerzitetno središče Aragonije, denar črpa iz lokalnih davkov na pridelek – 1845: ukinjena
40.	1361	Univerza v Pavii	Milansko gospostvo	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Že leta 825 je kralj Lotar v Pavii ustanovil visoko šolo za eklezijastične študije – 1398: se spoji z univerzo v Piacenzi (Gian Galeazzo Visconti) – Začasno zaprta v obdobjih nemirov: italijanskih vojn (1494–1559), Napoleonovih osvajanj in v času revolucionarnega vrenja 1848 – Danes jo sestavlja 9 fakultet
41.	1364	Univerza v Krakovu (Krakovska akademija; od 1817 Jagelonska univerza)	Kraljestvo Poljska	Poljska	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovi jo Kazimir Veliki – 1397–1400: obnova pod Ladislavom Jagelonskim ob pomoči papeža Bonifacija IX. – Zgodnji začetki, a ponoven zagon po letu 1400; zlata doba univerze med letoma 1500 in 1535 – Zaprta v času nacistične okupacije Poljske, a najskrivaj odprta 1942
42.	1365	Univerza v Orangeu	Kraljestvo Francija	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Cesarska univerza Karla IV., a ustanovljena na pobudo papeža Urbana V. – Na njej so poučevali pravo, gramatiko, logiko, medicino in filozofijo – Kmalu usahne
43.	1365	Univerza na Dunaju	Sveto rimsko cesarstvo	Avstrija	<ul style="list-style-type: none"> – Druga univerza v Svetem rimskem cesarstvu – Ustanovitelj je avstrijski vojvoda Rudolf IV. (po njem ime <i>Alma mater Rudolphina</i>) – Narejena po pariškem modelu, sprva ji papež Urban V. ni dal potrditve, nato pa jo je le potrdil leta 1384 – Elise Richter je leta 1905 kot profesorica romanskih jezikov postala prva habilitirana doktorica na dunajski univerzi
44.	1367	Univerza v Pécsi (tedaj Fünfkirchen)	Kraljestvo Madžarska	Madžarska	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovi jo Ludvik I. (Madžarski), po nekaj desetletjih obstoja se je razdelila na dve šoli: na pravno in teološko – Za časa otomanske nadvlade je bilo poučevanje prekinjeno, znova je odprla vrata za časa Jožefa II., ko se je kraljevska akademija preselila iz Győrja v Pécs – 1912: jo znova utemeljijo (vmes je bila zaprta)
45.	1369	Univerza v Lucci	Komuna Lucca (republika med 1369 in 1799)	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Vprašanje je, če ni ta univerza obstajala le na papirju, kjer je zapisano, da so jo ukinili leta 1487 (o njej ni veliko znanega)
46.	1386	Univerza Karla Ruprechta v Heidelbergu	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	<ul style="list-style-type: none"> – Tretja univerza v Svetem rimskem cesarstvu – Ustanovljena na pobudo palatinskega grofa Ruperta I. – Med letoma 1576 in 1583 so jo premaknili v Neustadt – 1632–1652: poučevanje suspendirano (kriza v času tridesetletne vojne), nato konec 17. stoletja zopet preseljena, tokrat v Frankfurt na Majni – Med 1933–1945 je veljala za režimsko kadrovsko (nacistično) univerzo
47.	1388	Univerza v Kölnu	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovljena kot 4. univerza v cesarstvu (po praški, dunajski in heidelberški univerzi; če odštejemo univerzo v Grénoblu, ki je veljala za francosko, čeprav je bila uradno del cesarstva) – Ustanovno bulo je dal papež Urban VI. – Poučevanje se je začelo z januarjem 1389 – 1798: Francozi ukinejo univerzo, ker profesorji niso hoteli priseči zvestobe francoski republiki

					– 1919: znova oživiljena
48.	1389 (1395?)	Univerza v Budi (Óbuda)	Kraljestvo Madžarska	Madžarska	– To je 2. univerza na današnjem Madžarskem, ustanovi jo kralj Ludvik – Razcvet doživi v prvi polovici 15. stoletja (med 1400 in 1410 je poučevanje suspendirano), potem kmalu zamre, zaprejo jo 1460 leta
49.	1391	Univerza v Ferrari	V oblasti markizov iz Ferrare	Italija	– Ustanovi jo markiz Alberto V D'Este s privoljenjem papeža Bonifacija IX. – 1430: jo skušajo obnoviti – Zaprta med 1794–1824 in 1848–1850 – Danes jo sestavlja 8 fakultet
50.	1392	Univerza v Erfurtu	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	– Je 3. univerza (za heidelberško in kölnsko), ki je bila ustanovljena na prostoru današnje Nemčije (<i>Alma mater erfordiensis</i>) – Mesto je že leta 1379 na pobudo meščanstva prosilo papeža Klemensa VII. za ustanovitev univerze, a razmere so bile neugodne, tako do uradne ustanovitve pride šele 1392 – Dolgo časa je bila zelo pomembna – 1816: ko Erfurt pride pod prusko oblast, je univerza ukinjena – 1994: znova oživiljena
51.	1396	Univerza v Zadru	Kraljestvo Madžarska Madžarsko-dalmatinsko kraljestvo (pod krono Ladislava Anžjuškega)	Hrvaška	– Ustanovil jo je pater dominikanskega reda Raimund de Vineis iz Capue, implementacijo pa prepustil Ivanu iz Drača (<i>Universitas Studiorum Iadertina</i>) – Delovala je do leta 1807 (obnovili so jo leta 2002)
52.	1398	Univerza v Fermu	Komuna Fermo	Italija	– V Fermu je bila prva javna šola že za časa Lotarja I. (ok. 825) – Četudi je bila univerza ustanovljena leta 1398, so se predavanja zares začela šele slabi dve stoletju zatem, leta 1585 – Na vrhuncu poučevanja je imela okoli 1200 študentov (precej jih je bilo iz Dalmacije), njeni študiji pa so se zgledovali po florentinskih – 1826: univerzo ukinejo
53.	1402	Univerza v Würzburgu	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	– Ni se dolgo obdržala, verjetno zaradi finančne nestabilnosti in nemirnega obdobja, a leta 1545 so jo obnovili – V analih univerze med drugim piše, da jo je pokopal tudi študentski <i>pandemonium</i> (kockanje, razuzdano življenje itn.) – Univerza naj bi bila v 16. stoletju trdnjava katolicizma v poplavi protestantizma (kasneje izgubi močan katoliški nabo)
54.	1404	Univerza v Torinu	Savojska vojvodina	Italija	– Ustanovi jo Ludvik Savojski po bolonjskem zgledu – Zaprta v času 1536–1566 in v času Napoleonovih osvajanj
55.	1409	Univerza v Leipzigu	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	– Ustanovljena po husitski krizi, ko je več germanofonih akademikov zapustilo praško univerzo (»praška kriza«); nastala je prav po praškem zgledu – 1543: ustanovljena univerzitetna knjižnica kot ena najstarejših nemških knjižnic (danes ima okoli 5 milijonov knjig in 7.700 periodik)
56.	1409	Univerza v Provansi (v Aix-en-Provence)	Sveto rimsko cesarstvo	Francija	– Ustanovi jo Ludvik II. iz Provanse po montpelliškem zgledu – Zaprta v času francoske revolucije (odlok konventa iz 1793)
57.	1410	Univerza St. Andrews	Kraljstvo Škotska	Združeno kraljestvo Velike Britanije (Anglija, Škotska, Wales) in Severne Irske	– Ustanovljena 1410. s papeško bulo avignonskega papeža Benedikta XIII., potrjena 1413, kraljevska potrditev je prišla 1532
58.	1419	Univerza v Rostocku	Sveto rimsko	Nemčija	– Potrdil jo je papež Martin V.

			cesarstvo		<ul style="list-style-type: none"> – Privabljala je študente iz holandskih, skandinavskih in baltičkih dežel – V času reformacije so katoliško univerzo v Rostocku zaprli
59.	1422	Univerza v Dôlu	Kraljestvo Francija	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovi jo burgundski vojvoda Filip Dobri s podporo papeža Martina V. – Je ena od vodilnih zahodnoevropskih univerz – 1616–1618: bruseljski nadvojvode jo skušajo z edikti spremeniti v <i>Magisteruniversität</i>, a se študentje uprejo – Zamre leta 1481, leta 1678 pa jo Ludvik XIV. prestavi v Besançon
60.	1425	Katoliška univerza v Louvainu / Leuvenu	Sveto rimsko cesarstvo	Belgija	<ul style="list-style-type: none"> – Najstarejša univerza v okviru stare Nizozemske in najstarejša katoliška univerza na svetu, ustanovi jo papež Martin V. – Univerza privablja zlasti burgundske študente – 1788: se preseli v Bruselj – 1797: jo zapre francoska republika – 1816: jo znova odprejo in 1834 jo reorganizirajo – 1968: ločitev na Université catholique de Louvain s francoskim učnim jezikom in na Katholieke Universiteit Leuven z nizozemskim učnim jezikom
61.	1431	Univerza v Poitiersu	Kraljestvo Francija	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovil jo je papež Evgenij IV., koncesijo pa ji je dal francoski kralj Karl VII. – V 16. stoletju je bila zelo vplivna, po nekaterih merilih takoj za pariško (na njej so se šolali François Rabelais, René Descartes, Francis Bacon idr.) – Zaprta v času francoske revolucije – 1896: znova obnovljena
62.	1432	Univerza v Caenu	Kraljestvo Anglija začasno (pod angleško krono)	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovil jo je angleški kralj Henrik VI., potrdil pa leta 1452 francoski kralj Karel VII. (že leta 1437 jo je potrdil papež Evgenij IV.) – Zaprta v času francoske revolucije – Na univerzi je na ogled znamenita maketa antičnega Rima, ki obsega prek 70 m²
63.	1434/1445	Univerza v Kataniji	Neapeljsko kraljestvo	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Najstarejša univerza na Siciliji, ustanovni privilegij je prispeval Alfonz Aragonski Veličastni (<i>»Placeat providere et privilegium concedere quod Studium generale fiat in Civitate Cathanie, cum civitas sit ad hoc aptissima et fertilis. Placet.«</i>). – Sledi papeška potrditev Evgena IV. (1444) – Zaradi lokalnih nasprotovanj je bilo na uradno potrditev treba počakati do govora Pietra Geremija <i>De laude scientiarum</i> (1445)
64.	1438	Univerza v Lundu	Kalmarska unija	Švedska	<ul style="list-style-type: none"> – Izvirno del Danske do »Roskildskega miru« leta 1658 – 1536: zaprta zaradi reformacije – 1666: znova odprta – Danes obsega 8 fakultet
65.	1441	Univerza v Bordeauxu	Pod oblastjo vladarske hiše Plantagenetov iz Akvitanije Kraljestvo Anglija začasno (pod angleško krono)	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovljena s papeško bulo – Zaprta v času francoske revolucije (1793) – 1838: znova odprti filozofska/artistična (<i>»des lettres«</i>; v germanofonem svetu ji ustreza <i>»filozofska fakulteta«</i>) in znanstvena (<i>»des sciences«</i>) fakulteta, a naziv univerza znova pridobi šele leta 1896 – 1968: Univerza se razdeli v Bordeaux I, II in III – Danes ta univerza obsega 8 institucij visokega izobraževanja
66.	1446	Univerza v Gironi	Pod oblastjo aragonske krone	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovil jo je Alfonz IV. Aragonski (Magnanimus) in ji podelil pravice za izvajanje študija in podeljevanje licenc v gramatiki, retoriki, filozofiji, teologiji, pravu in medicini – 1717: je bila z določilom Filipa V. preseljena v Cervero
67.	1450	Univerza v Barceloni	Pod oblastjo aragonske krone	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Pred ustanovitvijo v kraju zdravstvena šola, ki je imela <i>Estudi general</i> – Zaprta pod burbonsko dinastijo v času po vojni za špansko nasledstvo (1714–1837), tedaj je

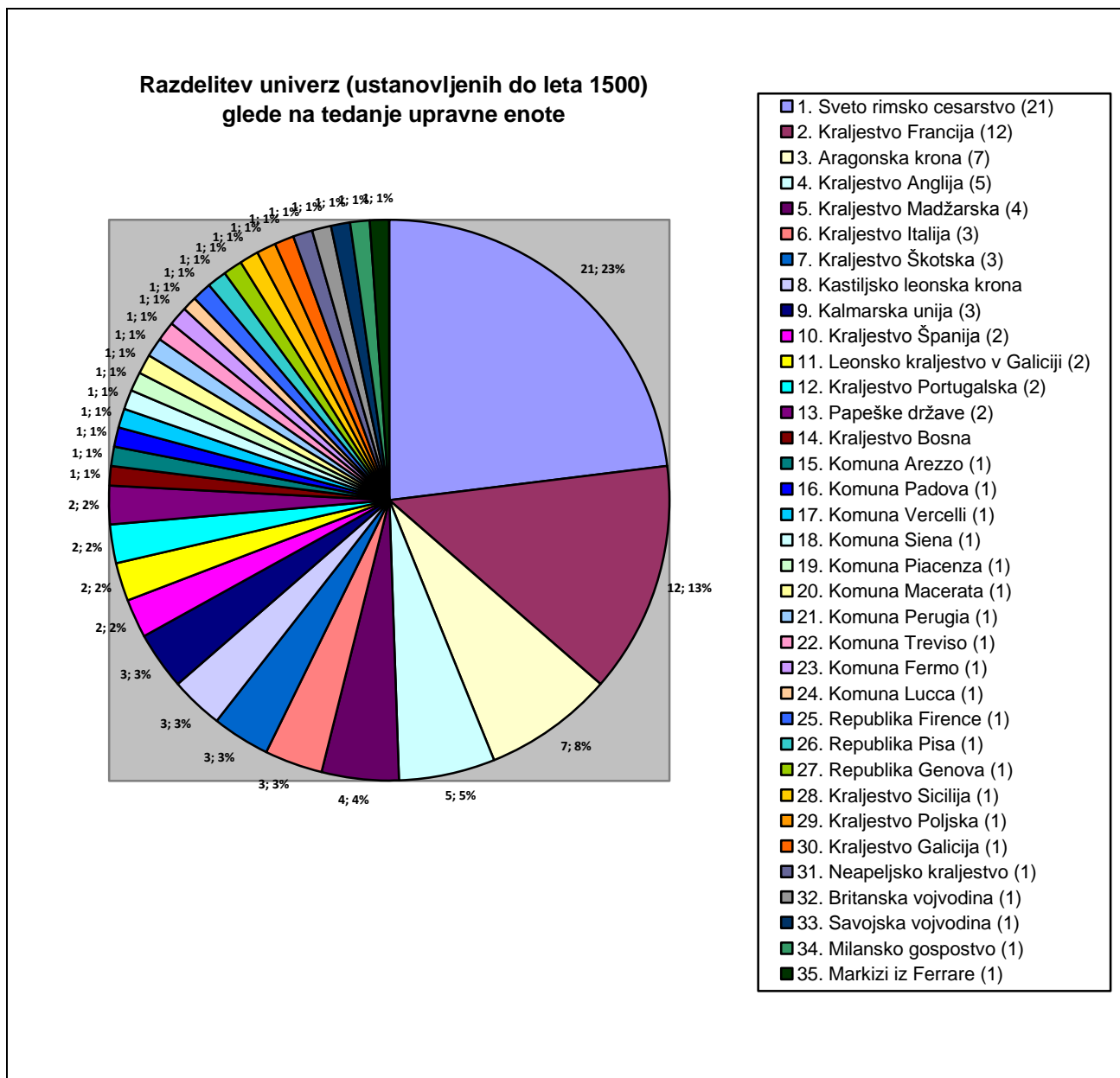
					<p>bila preseljena v Cervero, kjer kot univerza v Cerveri odpre vrata leta 1717</p> <ul style="list-style-type: none"> – Do leta 1971 je to edina univerza v Kataloniji in na Balearskih otokih
68.	1451	Univerza v Glasgouu	Kraljestvo Škotska	Združeno kraljestvo Velike Britanije (Anglija, Škotska, Wales) in Severne Irske	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovljena s papeško bulo Nikolaja V. – Univerza v Glasgouu in univerza St. Andrews skupaj sta za kraljestvo Škotska pomenili ekvivalent Oxbridgu – Škotske univerze St. Andrews, Glasgow in Aberdeen so eklezijastičnega izvora, medtem ko je univerza v Edinburghu (1583) državnega (laičnega) izvora (na njej se je šolal David Hume, pomemben škotski razsvetljenski filozof) – V času škotskega razsvetljenstva je imel pomemben razsvetljenski filozof Francis Hutcheson katedro za filozofijo na Univerzi v Glasgouu (med letoma 1729 in 1746), na njej se je šolal Adam Smith idr.
69.	1452	Univerza v Valenci	Sveto rimsko cesarstvo	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovljena je s patetnim pismom prestolonaslednika Ludvika (kasneje fr. kralja Ludvika XI.) – 1459: jo je z bulo potrdil papež Pij II. – V 16. stoletju je slovela zlasti po dobri pravni fakulteti, na njej je učila vrsta tedaj slavnih profesorjev iz različnih dežel (med njimi Jacques Cujas) – 1565: Karel IX. izda edikt o združitvi z univerzo v Grénoblu – 1792: ukinjena
70.	1454	Univerza v Trieru	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	<ul style="list-style-type: none"> – 1455 papež Nikolaj V. pooblasti Jacoba von Siercka, trierskega nadškofa, da pripravi vse za ustanovitev univerze – Univerza se ustanovi in zaživi šele leta 1473 – 1560: po večjih finančnih težavah in negotovostih jo prevzamejo jezuiti, ki poudarjajo filozofijo in teologijo, zanemarijo pa medicino in pravo – 1798: ukinjena
71.	1456	Univerza v Greifswaldu	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovljena s privoljenjem papeža in cesarja (lokacija: okoli 200 km severno od današnjega Berlina), posestnik Greifswalsa je bil njen prvi rektor (Heinrich Rubenow) – Začetki poučevanja povezani z restrikcijami na Univerzi v Rostocku, od koder so prišli nekateri predavatelji – Poučevanje na njej aktivno do leta 1436 – Nekaj časa zaprta v času reformacije (1527–1539) – 1604: knjižnica Univerze v Greifswaldu je prva centralizirana univerzitetna knjižnica v nemškem svetu (zelo pomembna v času reformacije). Univerza ima pogodbo s tiskarjem v Wittenbergu; tako hrani zgodnje Gutenbergove in Thorildove tiske. – Fraza reformacije <i>cuius regio, eius religio</i> se pripisuje pravniku zgodnjega 17. stoletja Joachimu Stephaniju (1544–1623), ki se je izobraževal na tej univerzi.
72.	1456/1457	Univerza Alberta Ludvika v Freiburgu (fr. Univerza v Friburg-Brisgauu)	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovili so jo Habsburžani (nadvojvoda Albert VI.; papeško bulo Kalista III. je dobila že leta 1455) kot drugo univerzo (za dunajsko) na avstrijsko-habsburškem teritoriju (v času drugega vala ustanovitev univerz na germanofonem območju; rimsko-katoliška struktura in hierarhija, <i>Landesuniversität</i>) – 1529–1535: v Freiburgu je živel in deloval Erazem Rotterdamski – V letih 1686–1698 in 1713–1715 začasno predstavljena v Constanco – 1767 je kljub protestom cerkve univerza postala vladna institucija; po tolerančnem ediktu (1781) v Freiburgu prvi protestantski

					<p>predavatelj Johann Georg Jacobi (1740–1814)</p> <ul style="list-style-type: none"> – 1900: prva med nemškimi univerzami sprejme študentko – Na njej predavali: Edmund Husserl, Martin Heidegger (v času nacizma, v času Heideggrovega rektorata, se akomodira na NS režim) – Danes obsega 11 fakultet
73.	1459	Univerza v Ingolstadtu	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	<ul style="list-style-type: none"> – Prejme bulo papeža Pija II., a ne deluje – 1472: bavarski vojvoda Ludvik Bogati jo znova obudi, za prvega kanclerja postavi nadškofa Eichstätta – Zgledovala se je po dunajskem modelu, njena glavna skrb pa je bilo širjenje krščanstva – 1800: ukinjena
74.	1459/1460	Univerza v Baslu	Sveto rimsko cesarstvo	Švica	<ul style="list-style-type: none"> – Univerzo je zasnoval baselski svet, potrdil pa papež Pij II. 1459, uradna otvoritvena slovesnost je bila 1460 – Basel je bil zgodnje središče tiska in humanizma, kmalu so zasnovali pomembno univerzitetno knjižnico – Na baselski univerzi so študirali: Erazem Rotterdamski, Paracelsus, Daniel Bernoulli, Jacob Burckhardt, Friedrich Nietzsche, Eugen Huber, Carl Jung, Karl Barth
75.	1460	Univerza v Nantesu	Britanska vojvodina	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovljena na pobudo bretanskega vojvode Franca II. in s papeško bulo Pija II. – 1498: Karl VIII. jo znova oživi, saj vmes zamre – 1735: pravna fakulteta se po kraljevi volji preseli v Rennes – Zaprta v času francoske revolucije, pozabili pa so na Nantes v času ustanovitev Napoleonovih cesarskih univerz (1806) – Tako je Univerza v Nantesu znova zaživela z dekretom leta 1961
76.	1464	Univerza v Bourgesu	Kraljestvo Francija	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovi jo Ludvik XI. Na prošnjo svojega brata Karla, berryjskega vojvode, potrdi jo papež Pavel II. – Prva leta vegetira zaradi pomanjkanja pomembnih profesorjev, potem pa univerzo podpre Marguerite d'Angoulême in poskrbi, da jo podprejo tudi mestne oblasti – Razvije se zlasti poučevanje rimskega prava, ki ga v Parizu ni – Univerza je razdeljena na štiri nacije: francosko, berryjsko, akvitansko in tourainsko, četudi jo v 16. stoletju obiskuje več nemških študentov, se peta, nemška nacija oblikuje šele leta 1621
77.	1465	Univerza v Bratislavi (tedaj Presburgu/ Pozsony)	Kraljestvo Madžarska	Slovaška	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovi jo madžarski kralj Matija Korvin – Kakor že univerza v Budi je tudi ta trajala le malo časa, zaprejo jo 1490 (po Korvinovi smrti)
78.	1472	Univerza Ludvika Maksimilijana v Münchnu	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovljena že leta 1459 v Ingolstadtu (Ludvik IX. Bogati), nato 1802 prenešana v Landshut, leta 1826 pa v München – Ime ima po Ludviku Bavarskem (Maksimiljanu I., vojvodi in kralju Bavarske) – Univerza je imela zelo pomembno vlogo pri razvoju kvantne fizike (na njej je študiral Max Planck, z njo pa sta bila povezana tudi Werner Heisenberg, Wolfgang Pauli) – 1942–1943: središče študentske odporiške skupine <i>Bela vrtnica</i> (<i>Weisse Rose</i>) – Danes je druga največja univerza v Nemčiji

79.	1474	Univerza v Zaragozi	Pod oblastjo aragonske krone	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Živahna šolska dejavnost je leta 1474 dobila priznanje papeža Siksta IV., potrdil pa jo je leta 1476 tudi kralj Juan (vendar še ne gre za uradni obstoj univerze, četudi ta <i>de facto</i> že izvaja program in podeljuje doktorske licence vsaj od leta 1542) – Njen pobudnik in prvi patron je bil Don Pedro Cerbunc, prior saragoške katedrale, ki je pripravil vse za ustanovitev (statute idr.) in priskrbel 300.000 realov za ustanovitev – 1585: univerza <i>de facto</i> zaživi – V 18. stoletju so nanjo prodrle voltairovske ideje in ustanovili so <i>Academia de Buen Gusto</i>
80.	1476/1477	Univerza v Mainzu (Johannes Gutenberg-University)	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	<ul style="list-style-type: none"> – Pobudo sta dala mainški nadškof in rajhkancler Adolf II. iz Nassaua – 1476: Papež Sikst IV. potrdi ustanovitev visoke šole (<i>Hochschule</i>) – 1477: univerza odpre vrata – 1798: ukinjena, a medicinska fakulteta izvaja predavanja še do leta 1823
81.	1477	Univerza Karla Eberharda v Tübingenu	Sveto rimsko cesarstvo	Nemčija	<ul style="list-style-type: none"> – Ustanovil jo je grof Eberhard V. (odtod ime <i>Eberhardina Carolina</i>; drugi del imena je po Karlu Evgenu, vojvodi iz srede 18. stoletja), potem ko je potoval v Italiji in absorbiral renesančno kulturo – Ja glavna univerza kraljevine Württemberg – Tübingen je – poleg Marburga, Göttingena, Freiburga in Heidelberga – eno od klasičnih univerzitetnih mest v nemškem prostoru. – Pomemben nemški protestant in graditelj šolskega sistema Philipp Melanchthon (1497–1560) je sodeloval pri oblikovanju univerzitetne usmeritve – Na njej so študirali: Johannes Kepler, Friedrich Hölderlin, Friedrich Schelling in Georg Wilhelm Friedrich Hegel (zadnji trije so si delili sobo v Tübinger Stift) – Univerza ima zelo pomembno in bogato knjižnico
82.	1477	Univerza v Uppsali	Kalmarska unija	Švedska	<ul style="list-style-type: none"> – Je najstarejša univerza v nordijskem prostoru. Izvira iz eklezijastične pobude, ki jo je potrdila papeška bula Siksta IV.; univerzi so bili dodeljeni posebni privilegiji in svoboda (kakor bolonjski univerzi), uppsalski nadškof je postal prvi univerzitetni kancler – Med letoma 1515 in 1593 bolj malo predavanj, val protestantizma ogroža katoliško Uppsalo – 1593: poudarjeno, da mora univerza šolati tudi sekulariziran državniški kader – V zgodnjem 17. stoletju ji je kralj Gustav Adolf omogočil finančno stabilnost in številne velike donacije, kar je pomenilo razcvet univerze – V času razsvetljenstva univerza na višku: na njej študiral Carl Linnaeus, katerega botanični vrtovi in muzej so sloveli po Evropi, Anders Celsius, na njej je nekaj časa preživel tudi August Ludwig von Schlözer idr.) – 1865: prva omemba pravic žensk do univerzitetnega izobraževanja, ki jo je izrazil Carl Johan Svensén v švedskem parlamentu – 1873: ženskam omogočen dostop do vseh stopenj univerzitetne izobrazbe (razen teologije in pravne licence), prva študentka je bila Betty Pettersson (1838–1885), študirala je moderne evropske jezike in diplomirala leta 1875, prva doktorica (zgodovine) pa je leta 1877 postala Ellen Fries (1855–1900) – Danes univerza obsega 9 fakultet
83.	1479	Univerza v Kopenhavnu	Kalmarska unija	Danska	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Universitas Hafniensis</i> (Hafnia – staro ime za Kopenhavn) – je najstarejša univerza na Danskem; ustanovljena je bila s kraljevim

					<p>dekretom (moto: <i>Coelestem adspicit lucem</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Med letoma 1536 (ko so zaprli <i>studium generale</i> na Univerzi v Lundu) in 1920 (ko se ustanovi Univerza v Aarhusu) je edina univerzitetna ustanova na Danskem – Sprva je bila središče rimsko-katoliškega poučevanja, po 1537. (reformacija) pa je bila reorganizirana v evangeličansko-luteransko postojanko – V 17. in 18. stoletju je univerza uvedla koncept stopenjskega izpraševanja – Sredi 19. stoletja je bila zoper restrukturirana; prva študentka se je vpisala 1877 – Danes obsega 8 fakultet (med vpisano populacijo pa je 59 % študentk)
84.	1481	Univerza v Genovi	Republika Genova	Italija	<ul style="list-style-type: none"> – Že v 13. stoletju so obstajali kolegiji za pravo, teologijo, medicino in umetnosti (obrbi), ki so podeljevali diplome, vendar je papeška bula Siksta IV. univerzo uradno potrdila leta 1471, 1481 pa sledi uradna promulgacija univerzitetnega statuta – V času renesanse se le malo se razlikuje od jezuitske šole (leta 1569 so namreč bili genovski kolegiji vključeni v jezuitsko šolo) – Glavno univerzitetno stavbo je sredi 17. stoletja zasnoval arhitekt Bartolomeo Bianco – 1798–1812, 1821–1823, 1830–1835 itd.: poučevanje suspendirano (v času Napoleona je bila vključena v pariško cesarsko univerzo) – Danes ima več regionalnih kampusov in slovit botanični vrt
85.	1483	Univerza v Palmi de Mallorci (na Balearskih otokih)	Pod oblastjo aragonske krone	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Kralj Ferdinand Katoliški je avtoriziral <i>studium generale</i> v mestu Mallorca, to je obenem prvi kolegij na Balearskih otokih – Pomembnen srednjeveški učenjak Raymund Lullius se je rodil v Mallorci, vendar doslej zveze med njegovim delovanjem in ustanovitvijo univerze niso našli – 1835: ukinjena
86.	1485	Univerza v Bensaçonu	Sveto rimsko cesarstvo	Francija	<ul style="list-style-type: none"> – Papež Nikolaj V. je potrdil <i>studium generale</i> leta 1480, a, kakor kaže, univerza ni delovala – V mestu je deloval kolegij, ki je legalno imel status univerze, kasneje je bil povezan z univerzo v Dôleju – Regularna univerza pa je bila ustanovljena leta 1564
87.	1489	Univerza v Sigüenzi	Pod oblastjo kastiljske in leonske krone	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Pobudnik kolegija (San Antonio) je bil almazánški nadškof Don Juan López de Medina, papeško bulo, ki je določala poučevanje teologije, kanonskega prava in <i>artes</i>, pa je prispeval Sikst IV. leta 1483, vendar je bula, ki je univerzi dajala pravico do podeljevanja doktorskih licenc, podelil šele papež Inocenc VIII. (1489) – Univerza je bila tesno povezana s špansko katoliško cerkvijo – 1837: ukinjena
88.	1495	Univerza v Aberdeenu	Kraljestvo Škotska	Združeno kraljestvo Velike Britanije (Anglija, Škotska, Wales) in Severne Irske	<ul style="list-style-type: none"> – Do ustanovitve prve univerzitetne ustanove (»King's College«) pride na pobudo aberdeenskega škofa Williama Elphinstona v imenu kralja Jakoba IV. in papeža Aleksandra VI. (papeška bula) – V protestantskem času je ta ustanova sledila idejam reformatorja Petra Ramusa (1515–1572) – 1593: mesto dobi še eno univerzo (»Marischal College«), kar je za ta čas izredno neobičajno, obe instituciji sta v rivalstvu – Škotska ima pomembno vlogo v razsvetljskem času (tedaj je med Škoti pismenost 75 %) – 1860: »King's College« in »Marischal College« se združita v <i>Universitas Aberdonensis</i> (moto:

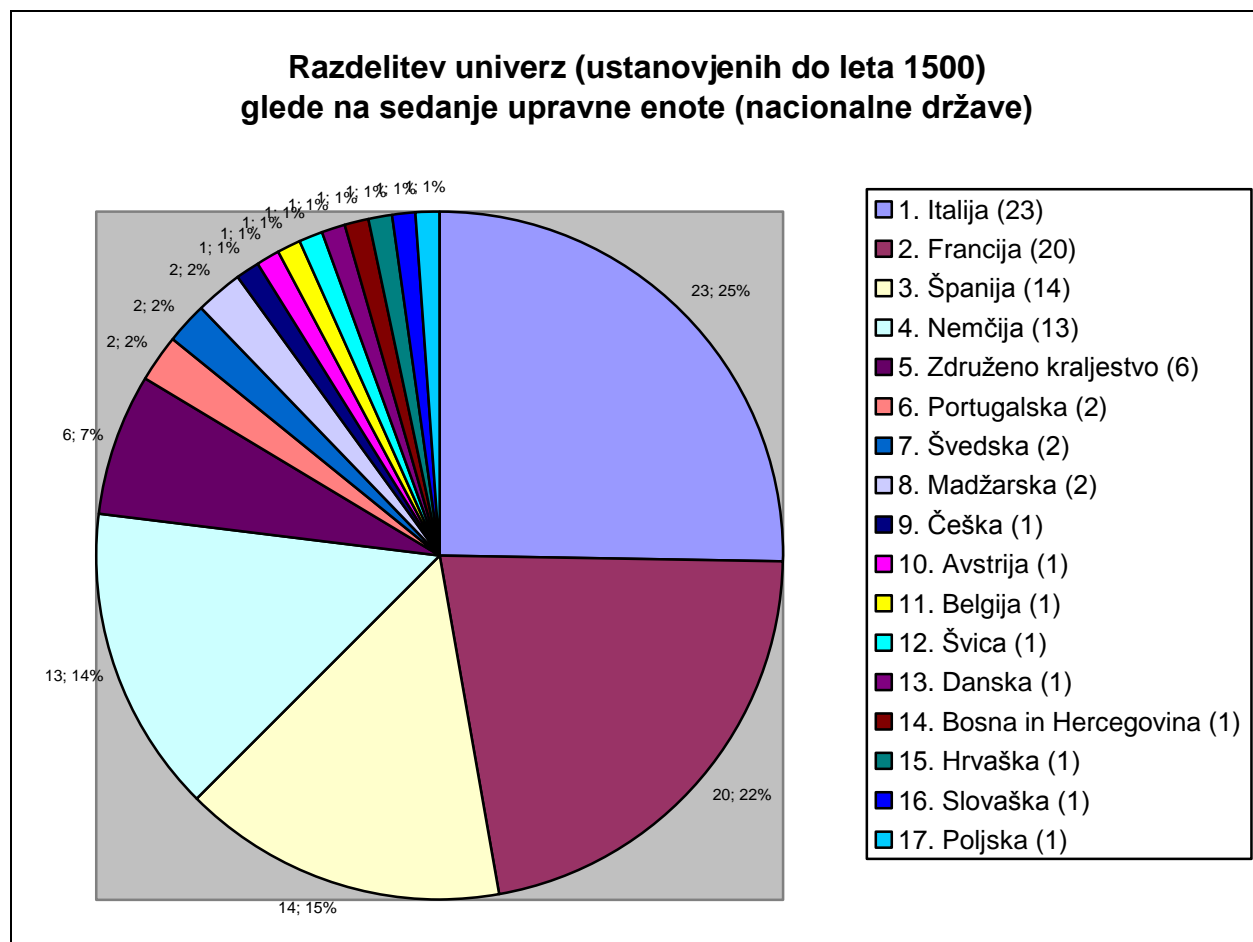
					<i>Initium sapientiae timor domini</i>
89.	1495	Univerza v Santiagu de Compostela	Kraljestvo Galicija	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – 1495: Prvi zametki »Gramatične akademije« so nastali na pobudo santiaškega pravnega zastopnika Lópeza Gómeza de Mazoa in opata San Martiña Pínia – Papež Julij II. je leta 1504 univerzo sicer dopustil, vendar pa je njeno ustanovitev dovolil šele papež Klement VII. leta 1526 – Konsolidacija univerze se zgodi v času Alfonza III. de Fonseca, ki je bil velik renesančni erudit in patron številnih renesančnih umetnikov in dopisnik Erazma Rotterdamskega – V 18. stoletju univerza doživi globoko transformacijo, ne le da se zmanjša cerkveni pritisk, ampak se zaradi centralizacijskih sil španske monarhije zmanjša tudi njena avtonomija – Po izključitvi jezuitov je Karl III. Podaril zemljo in stavbe santiaški univerzi, ki je poslej zaživela – V času španske državljanske vojne je Francova vojaška hunta vsilila rektorja, zasedla strateške univerzitetne pozicije in vsilila molitev pred predavanji; prav zato se je v Santiagu v vrstah meščanskih intelektualcev in delavcev oblikovalo močno antifašistično gibanje
90.	1499	Univerza <i>Complutense</i> v Madridu (pred tem Univerza v Alcalá des Henares)	Kraljestvo Španija	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Sklicuje se na »Estudio de Escuelas Generales de Alcalá«, ustanovljeno že leta 1293 v Alcalá des Henares – Uradno pa je bila ustanovljena s papeževo bulo Aleksandra VI. Leta 1499 (<i>Universitas Complutensis</i>, Complutum je latinsko ime za kraj Alcalá des Henares) – 1508: uradno odpre vrata – Razcvet je doživela v času kardinala Cisnerosa, nekdanjega študenta te univerze, ki ji je zelo pomagal finančno in socialno (vabil je prestižne evropske predavatelje, da na univerzi producirajo <i>magnum opus</i>) – 1836: je kraljica Marija Kristina prekinila delovanje univerze v Alcaláju, da bi jo premestila v Madrid, kjer je leta 1851 dobila ime »Centralna univerza v Madridu« – Zadnja leta monarhije Alfonza XIII. in zgodnja leta španske republike (čas »Generacije 27« z Lorco, Buñuelom, Alonsom, Ortego y Gassetom idr.) pomenijo pomembno kulminacijo univerze v zgodnjem 20. stoletju, s fašističnim pučem Francisca Franca pa je ta živahnost povsem zamrla – Univerza ima danes prek 90.000 študentov in študentk in je največja univerza v Španiji
91.	1499/1500	Univerza v Valencii	Kraljestvo Španija	Španija	<ul style="list-style-type: none"> – Na pobudo aragonskega kralja Jakoba Osvajalca je papež Inocenc IV. že leta 1246 izdal bulo, ki je Valencii dopuščala <i>estudis generals</i>, četudi za uradno ustanovitev velja leto 1499 (leta 1502 je univerzi dal kraljevsko koncesijo še kralj Fernand II. Katoliški) – Višek univerza doživlja ob koncu 17. in v 18. stoletju, tedaj je privabljala evropsko pomembne učenjake, ki so se v burnih polemikah pozicionirali bodisi na tomistično bodisi na antitomistično stran – Univerza je imela pomembno knjižnico, ki pa so jo uničili vojaki generala Sucheta

Grafični prikaz 3: Razdelitev univerz (ustanovljenih do leta 1500) glede na tedanje upravne enote. (Po bazi podatkov v tabeli 3.)

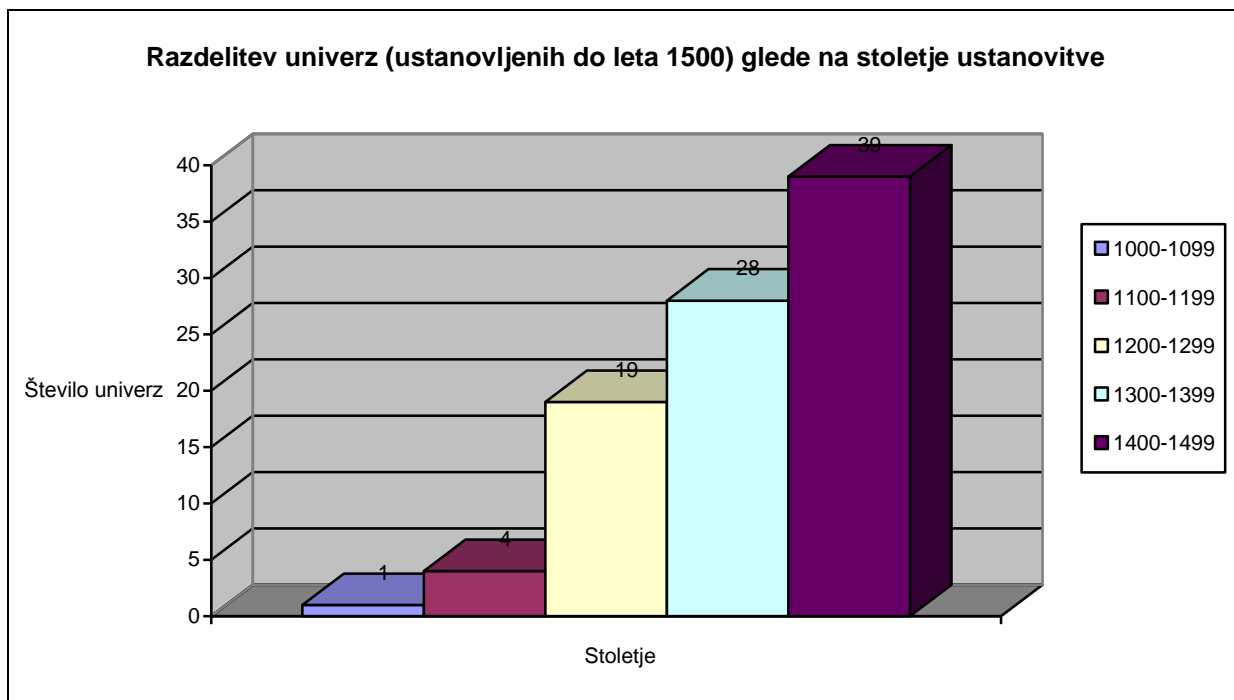
Iz *grafičnega prikaza 3* je razvidno, da je Sveto rimsko cesarstvo, ki je v primerjavi z drugimi prostori (anglofonim, frankofonim, italofonim) začelo ustanavljati univerze razmeroma pozno, sredi 14. stoletja – prva univerza v današnjem nemškem svetu je bila univerza v Heidelbergu iz 1386 (četudi so formalno Svetemu rimskemu cesarstvu pred njeno ustanovitvijo pripadale tudi univerze v Grénoblu, 1339, Pragi, 1348, in na Dunaju, 1365) – kmalu razvilo živahno dejavnost. Tako je v končnem vrednotenju ustanavljanja univerz med letoma 1088 in 1500 Sveto rimsko cesarstvo zastopano s kar 23 % (tj. z 21 univerzami od 91) z ozirom na druge evropske dežele oz. upravne enote. Sledijo kraljestvo Francija s 13 % (tj. z 12 od 91 univerz), aragonska krona s 7 % (tj. z 8 od 91 univerz),

kraljestvo Anglija s 5 % (tj. s 5 od 91 univerz) in kraljestvo Madžarska s 4 % (tj. s 4 od 91univerz). Kakor dobro vemo, so bile pri ustanovitvah prvih univerz daleč najbolj aktivne italijanske mestne komune, vednar se zaradi razdrobljenosti tedanje Italije, to z grafičnega prikaza ne vidi dobro.

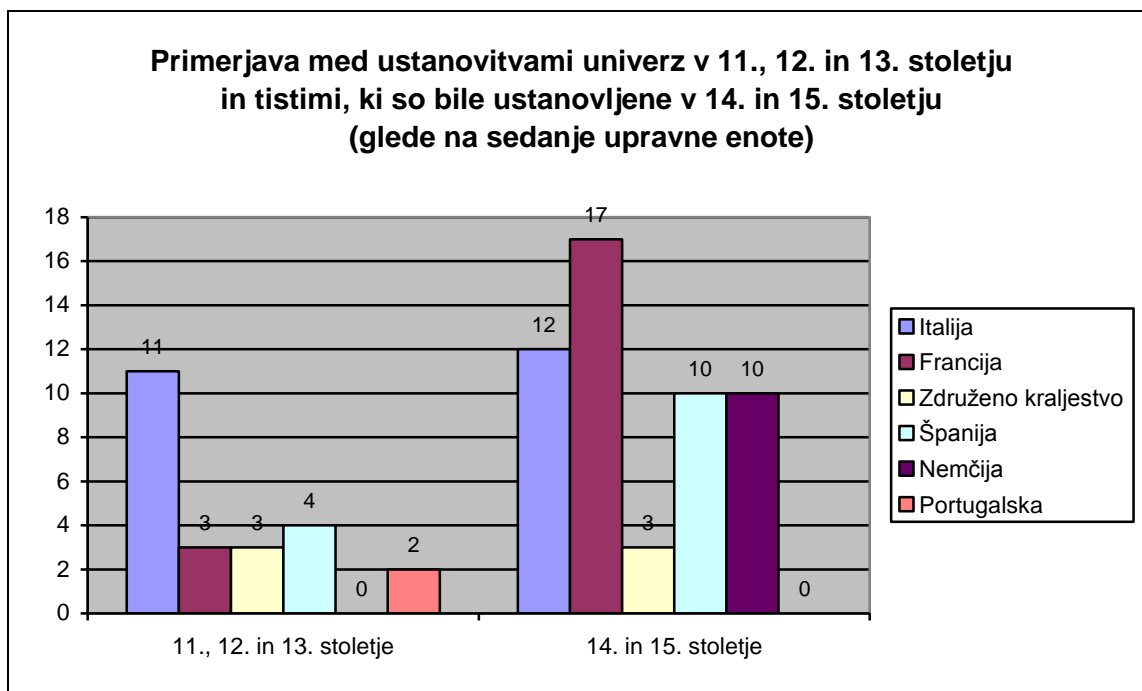
Grafični prikaz 4: Razdelitev univerz (ustanovljenih do leta 1500) glede na sedanje upravne enote (nacionalne države). (Po bazi podatkov v tabeli 3.)

Grafični prikaz 4 kaže distribucijo univerz, ustanovljenih do leta 1500, glede na današnje upravne enote, tj. nacionalne države. Med njimi je po številu univerz na prvem mestu Italija s 25 % (tj. s 23 ustanovljenimi univerzami), sledijo ji Francija z 22 % (tj. z 20 ustanovljenimi univerzami), Španija s 15 % (tj. s 14 ustanovljenimi univerzami), Nemčija s 14 % (tj. s 13 ustanovljenimi univerzami) in Združeno kraljestvo s 7 % (tj. s 6 ustanovljenimi univerzami). Portugalska, Švedska in Madžarska imajo po 2 % (tj. po 2 ustanovljeni univerzi), druge našete države pa po 1 % (tj. po 1 ustanovljeno univerzo).

Grafični prikaz 5: Razdelitev univerz (ustanovljenih do leta 1500) glede na stoletje ustanovitve. (Po bazi podatkov v tabeli 3.)

Na gornjem *grafičnem prikazu 5* opazimo zvezno naraščanje števila evropskih univerz, ki je sprva (med 11. in 13. stoletjem) počasno, zlasti v 14. in 15. stoletju pa postane zelo dinamično. Tedaj so ustanovljene skoraj $\frac{3}{4}$ vseh univerz pred letom 1500 (67 univerz, tj. okoli 74 %).

Grafični prikaz 6: Primerjava med ustanovitvami univerz v 11., 12., 13. stoletju in tistimi, ki so bile ustanovljene v 14. in 15. stoletju (glede na sedanje upravne enote). (Po bazi podatkov v tabeli 3.)

Na *grafičnem prikazu 6* lepo vidimo živahnost zgodnjih aktivnosti italijanskih mest, ki se kontinuirano nadaljuje tudi v 14. in 15. stoletju. V Franciji je situacija drugačna, tu se aktivnosti ustanavljanja univerz v 14. in 15. stoletju močno okrepijo, podobno je še v Španiji, četudi v nekoliko manjšem obsegu. Nemčija se pozno odzove na propulzivno in dinamično intelektualno življenje v evropskem kontekstu, saj do srede 14. stoletja sploh ne razvija univerzitetnih okolij, medtem ko je na Portugalskem prav narobe, po zgodnjih začetkih se – z izjemo Evore, ki je bila ustanovljena sredi 16. stoletja – ustanavljanje univerz zelo hitro ustavi in se nadaljuje šele v obdobju nacionalnih držav v zgodnjem 20. stoletju, kar lahko vidimo iz tabele na naslednji strani.

Tabela 4: Seznam prvih trinajstih ustanovljenih univerz v vsaki od navedenih nacionalnih držav oz. prvih trinajstih univerz v prostoru Srednje in Vzhode Evrope ter Balkana. (Po: Hastings, 1895; Flexner, 1930; Aigrain, 1949; Rudy, 1984; Verger *ed.* 1986; Verger & Vulliez, 1986; Ridder-Symoens & Rüegg *eds.*, 1992–2004; Le Goff, 1998 [1957]; Pedersen, 1998; Summerfield *et al.* 1998; Mordechai, 2002; Herman, 2003; spletne strani: *Wikipedia*.)

	Italija	Francija	Nemčija	Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske	Španija	Portugalska	Srednja, Vzhodna Evropa in Balkan
1.	1088 Bologna	1150 Pariz	1386 Heidelberg	1167 Oxford	1212 Palencia	1290 Lizbona, Coimbra	1175 Moštre Bosna
2.	1175 Modena	1229 Toulouse	1388 Köln	1209 Cambridge	1218 Salamanca	1559 Évora	1348 Praga Češka
3.	1204 Vicenza	1289 Montpelliér	1392 Erfurt	1261–1265 Northampton (hitro propade)	1241 Valladolid	1911 Porto	1364 Krakov Poljska
4.	1215 Arezzo	1303 Avignon	1402 Würzburg	1410 St. Andrews	1254 Sevilla (1505 papeška bula)	1930 Tehnična univerza v Lizboni	1365 Dunaj Avstrija
5.	1222 Padova	1306 Orléans	1409 Leipzig	1451 Glasgow	1300 Lleida	1973 Aveiro	1367 Pécs Madžarska
6.	1224 Neapelj	1332 Cahors	1419 Rostock	1495 Aberdeen	1354 Huesca	1973 Minho (Braga)	1389 Buda Madžarska
7.	1240 Siena	1337 Angers	1456 Greifswald	1583 Edinburg	1450 Barcelona	1973 Nova univerza v Lizboni	1396 Zadar Hrvaška
8.	1248 Piacenza	1339 Grénoble	1457 Freiburg	1592 Dublin (Trinity College)	1474 Zaragoza	1974 Azorska	1465 Bratislava Slovaška
9.	1290 Macerata	1350 Perpignan (izvirno pod aragonsko krono)	1472 München	1795 St. Patrick's College (Maynooth)	1483 Palma de Mallorca	1979 Algarve	1576 Varšava Poljska
10.	1303 Rim	1409 Aix-en-Provence	1477 Mainz	1822 St. David's College (Lampeter)	1489 Sigüenza	1979 Beira Interior (Covilhã)	1578/1579 Vilnius Litva
11.	1308 Perugia	1431 Poitiers	1477 Tübingen	1826 University College of London	1495 Santiago de Compostela	1986 Univerza Trás-os-Montes in Alto Douro (UTAD)	1585 Graz Avstrija
12.	1318 Treviso	1432 Cean	1502 Wittenberg	1829 King's College (London)	1499 Alcalá des Henares (Madrid)	1988 Madeira	1622 Salzburg Avstrija
13.	1321 Firenze	1441 Bordeaux	1527 Marburg	1832 University of Durham	1499/1500 Valencia	1988 Odprta univerza, dopisna (Universidade Aberta; Lizbona, Coimbra, Porto)	1635 Budimpešta Madžarska

II. KRATEK SKLEP

Doksa je »praktična vera« in »doksična izkušnja sveta« je »primarna izkušnja družbenega« [...] sloni na neposrednih verovanjskih razmerjih, ki nas skušajo pripraviti do tega, da svet sprejmemo, kakor da je samoumeven.

Doksa je generično povezana s skholè, z lagodnostjo, ki je obenem paradoksen pogoj za obstoj vseh učenjaških polj.

Pierre Bourdieu, v različnih delih,
gl. Bourdieu, 1975, 1980 in 1984.

S pomočjo različnih virov (vizualnih, pisnih, kvantitativnih) in metod (*kvalitativnih*: analize likovne govorice, diskurza, zgodovinskih podatkov, in *kvantitativnih*: popisa univerz in njihove elementarne analize), ki konfigurirajo zgodovinskoantropološko perspektivo, smo pregledali nekatere ključne etape nastanka in postopnega preoblikovanja univerz in univerzitetnih habitusov v Evropi med 11. in 16. stoletjem. Videli smo, da se v tem času *en grand* izoblikujeta dva antagonistična univerzitetna habitusa: prvega smo imenovali *mnemonično-sholastični*, drugega pa *kritično-refleksivni*.

Sholastični univerzitetni habitus, ki je začetni univerzitetni habitus (univerze se namreč, kakor smo ponazorili, razvijejo v domeni eklezije), izraža – po Bourdieuju – »primarno doksično izkušnjo sveta«. Ta habitus ni zmožen produciranja kritičnih distanc v razmerju do preučevanih objektov in diskurzov, nenehno generira in vzdržuje nespoznavni, mimetični in hierarhiziran pogled na svet, njegov glavni predstavnik pa je Bernard iz Clairvauxa. Ta habitus, za katerega je značila servilna pasivnost, se v univerzitetnem okolju kmalu začne pojavljati kot *epistemična ovira* (Bachelard, 1998), prek katere se v procesu *circulus vitiosus* v prakso projicira teorija, pravi Pierre Bourdieu (1994; tudi 1971 in 1974), ki je bila oblikovana zato, da pojasnjuje prakso. Tako ostaja realna praksa ujeta v funkcijo teorije racionalne akcije, ki ne dovoljuje integriranja novih spoznanj. Z drugimi besedami, srednjeveški ali novoveški učenjak, ki je ujet v režimsko mašinerijo, v tako oblikovanem habitusu ostaja brez intelektualnih in socialnih oprijemališč (sam se jim odpove) za vzpostavitev kritičnih distanc in refleksije v razmerju do družbe, v kateri živi in deluje.

Drugi univerzitetni habitus, ki ga imamo za prenicljivejšega in dejansko za temeljnega v procesu postopnega oblikovanja znanstvenega duha, je kritično-refleksivni univerzitetni habitus. Pionirska osebnost tega habitusa je Abelard iz bretonske vasi Le Pallet. Abelard v 12. stoletju aktivno intervenira v obstoječi univerzitetni in spoznavni red stvari in s svojim delovanjem (*modus operandi*) globoko preobrazil sholastični izobraževalni dispozitiv; ta preobrazba zadeva tako univerzitetne prakse in metode kakor akademski instrumentarij in rekvizite. Spopad med obema predstavnicama svetovoma, sholastičnim in kritičnim, med obema habitusoma, ki sta nezdružljiva in nereduktibilna eden na drugega, saj pripadata različnim epistemskim redom, je bil neizogiben. Ponazoriti smo ga skušali na *grafičnem prikazu 2*.

V nadaljevanju – ki ga pričujoča raziskava ne zajema, bo pa sestavni del širše monografije, ki bo predvidoma nastala na podlagi te začetne študije – se je med 13. in 19. stoletjem – ob vztrajnosti nekaterih strukturnih sestavin, ki kažejo na to, da se je temeljni sholastični habitus skozi stoletja na različne načine ohranjal in mutiral – zgodila velika transformacija univerzitetnih habitusov. Če je Boncompagno, s katerim smo raziskovalno poročilo začeli, na začetku 13. stoletja naslikal idealno podobo sholastičnega predavateljskega dispozitiva, v katerem sicer vladajo hierarhizirana razmerja, a vseeno

tudi korektna predaja snovi, šolarska vedoželjnosti, pozitivna nastrojenost do podajanja znanj in relativna sproščenost med študenti, poučevanje pa se odvija v dobro prezračenem prostoru, ki ni okrašen in omogoča zbranost, Stefan Zweig na začetku 20. stoletja slika sholastično poučevanje v povsem spremenjenem, docela mračnjaškem tonu: v duhu rigidne in brezčutne avstrijske birokracije, med katero so sodili tudi učitelji, »uboge pare, suženjsko vezane na kalupe«, zaznamovane z brezkrvnostjo znanj in s poniževanjem mladih ljudi, ki so v razmerah Avstro-Ogrske predstavljali zgolj potrošna, razpoložljiva sredstva za ohranjanje družbenega sistema.

Ko torej Stefan Zweig opisuje šolski sistem, kakršnega je izkusil konec 19. stoletja, nam daje odlično ponazoritev mnemonično-sholastičnega verovanjskega habitusa v habsburški monarhiji, ki proizvaja od življenja odmaknjeno larpurpartistično (fiktivno) znanje in je pod vplivom močnega katoliškega moralizma – za razliko od habitusa srednjeveške sholastike – popolnoma oropan slehernega užitka in veselja (abelardovski duh s kritično-refleksivnim habitusom se v takem okolju sploh ne more razviti, saj je v kali zatrt):

»Ne spominjam se, da bi bil kdaj "radosten" ali "blažen" v tistem enoličnem, brezdušnem in praznem času svojega šolanja, ki mi je zagrenilo najlepše in najsvobodnejše obdobje življenja, in priznam celo, da se še danes ne morem otresti zavisti, ko vidim, koliko srečnejše, svobodnejše in samostojnejše se razvijajo otroci v tem stoletju. Še vedno se mi zdi neverjetno, ko opazujem, kako prostodušno in skoraj enakopravno danes otroci čeblijo s svojimi učitelji, kako brez strahu hitijo v šolo, ne pa kot mi s stalnim občutkom negotovosti; kako lahko doma in v šoli odkrito izražajo nagnjenja svojih mladih, zdravih duš – kot svobodna, samostojna, naravna bitja, medtem ko smo se morali mi, komaj smo vstopili v osovraženo poslopje, prihuliti sami vase, da ne bi s čelom zadeli ob nevidni jarem. Šola je za nas pomenila pritisk, dolgčas, puščobo, kraj, kjer smo morali po natanko odmerjenih obrokih sprejemati "znanje, ki ga ni bilo vredno znati": sholastično ali sholastično podano snov, pri kateri smo čutili, da ne more imeti nobene povezave z resničnostjo in z našimi osebnimi interesi. Bilo je pusto, topo učenje, ne zaradi življenja, temveč zaradi učenja, ki nam ga je vsiljevala stara pedagogika. In edini spodbudni trenutek sreče, za katerega se imamo zahvaliti šoli, je bil dan, ko sem za vedno zaloputnil njena vrata za seboj. [...] prav zato, ker so se tako strogo držali črke in se suhoparno ravnali po kalupu, so bile naše šolske ure strahovito puste in neživljenjske, hladen učni stroj, ki se nikdar ni ravnal po človeku in je le kakor avtomat s številkami "dobro, zadostno, nezadostno" kazal, do kolikšne mere smo zadostili "zahtevam" učnega načrta. Prav to pomanjkanje človeške topline, ta trezna, brezosebna strogost in kasarniško ravnanje z nami nas je nezavedno grenilo«. (Zweig, 2008 [1942], 41–42.)

Poslanstvo šole kot ideološkega aparata države (IAD; gl. Althusser, 1985 [1967]; gl. tudi Althusser, 1976) za Stefana Zweiga, ki odlično anticipira podobo IAD *avant le lettre*, »ni bilo v tem, da bi nam omogočila napredovanje, temveč, da bi to zadrževala; ne v tem, da bi nas notranje izoblikovala, temveč, da bi nas čim bolj neovirano vključila v urejeni sestav; ne v tem, da bi povzdignila našo energijo, temveč da bi jo disciplinirala in izravnala.«

(Zweig, 2008 [1942], 47.) Sholastični pedagoški dispozitiv, katerega nosilci so mnemonično-sholastični univerzitetni habitusi, je v svoji skrajni nereflektirani obliki podlaga za vsakršen antiintelektualizem, katerega sestavin se bomo natančneje lotili v nadaljevanju raziskav.

Zweigov zapis je pomembno pričevanje o temeljni antiintelektualni nastrojenosti univerzitetnega habitusa v habsburški monarhiji (in s tem posredno pričevanje o večini srednjeevropskih dežel, ki so bile ujete v habsburško izobraževalno »mračnjaštvo«, dogmatizem in heteronomijo). Je pričevanje o *dolgem trajanju* in generiranju sholastičnega habitusa, ki je esencialno nespoznaven, ki si nikdar »ne drzne vedeti« in si ne more drzniti vedeti, saj dejansko spoznavno ničesar ne ve; je namreč spoznavno neemancipiran in zgolj posredniški. Ne gre mu za raziskovanje in diferenciacijo vednosti, ki sta temelja univerzitetnega delovanja in raziskovanja ter pogoja avtonomije, ampak za udobno reprodukcijo režima in snopa režimskih doktrin.

Raziskava je tako poskus prikaza oblikovanja dveh velikih režimov univerzitetnih habitusov in kot taka deloma tudi pojasnitev »predzgodovine« zagatne situacije, v kateri se je z novo ideologijo, z *neoliberalno dokso*, znašel univerzitetni sistem, ki v več stoletjih ni znal izdelati (ali ne hotel) izdelati in tako tudi ni izdelal primernega kritičnega aparata in orodij za mišljenje družbe, da bi danes lahko razumel svet in dogajanje v njem.

SEZNAM TABEL IN GRAFIČNIH PRILOG

Tabele:

1. Shematiziran prikaz konstitutivnih kategorij oblikovanja in postopnega preoblikovanja univerzitetnih habitusov v srednjeveških in modernih akademskih okoljih. (Po: Clark, 2006; Le Goff, 1998 [1957].)
2. Najpogosteje predpisana besedila za poučevanje srednjeveškega trivija in kvadrivija. (Po: Le Goff, 1990 [1957]; Marrou 1948/1964; Leff, 1968; Camargo, 1983; Daly, 1961; Pedersen, 1998; Miethke, 2004.)
3. Srednjeveške univerze do leta 1500 po kronološkem zaporedju ustanavljanja. (Po: Daly, 1961; Cobban, 1975; Carvalho, 1978; Haskins, 1982; Rudy, 1984; Fabbrini, 1990; Ridder-Symoens & Rüegg eds., 1992–2004; Davies, 1997–1999; Le Goff, 1998 [1957]; Pedersen, 1998; Summerfield *et al.*, 1998; Verger *ed.* 1986; Verger, 1999; Mordechai, 2002; Herman, 2003; Grendler, 2004; Miethke, 2004; spletne strani: *Wikipedia*.)
4. Seznam prvih trinajstih ustanovljenih univerz v vsaki od navedenih nacionalnih držav oz. prvih trinajstih univerz v prostoru Srednje in Vzhode Evrope ter Balkana. (Po: Hastings, 1895; Flexner, 1930; Aigrain, 1949; Rudy, 1984; Verger *ed.* 1986; Verger & Vulliez, 1986; Ridder-Symoens & Rüegg eds., 1992–2004; Le Goff, 1998 [1957]; Pedersen, 1998; Summerfield *et al.* 1998; Mordechai, 2002; Herman, 2003; spletne strani: *Wikipedia*.)

Grafični prikazi:

1. Osnovna administrativna in profesionalna univerzitetna struktura v srednjem veku in v zgodnji moderni dobi. (Po: Kimball, 1986; Kant, 1987 [1789]; Le Goff 1998 [1957]; Altbach & Forest, 2006; Ridder-Symoens & Rüegg, eds., 1992–2004.)
2. Spopad Abelarda in Bernarda, tj. mesta in podeželja, kritično-refleksivnega in mnemonično-sholastičnega habitusa, tudi *krajev spoznavne vednosti* in *krajev mnemonične posvečenosti* (Po: Le Goff, 1998 [1957]; Compayre, 1893.)
3. Razdelitev univerz (ustanovljenih do leta 1500) glede na tedanje upravne enote. (Po bazi podatkov v tabeli 3.)
4. Razdelitev univerz (ustanovljenih do leta 1500) glede na sedanje upravne enote (nacionalne države). (Po bazi podatkov v tabeli 3.)
5. Razdelitev univerz (ustanovljenih do leta 1500) glede na stoletje ustanovitve. (Po bazi podatkov v tabeli 3.)
6. Primerjava med ustanovitvami univerz v 11., 12., 13. stoletju in tistimi, ki so bile ustanovljene v 14. in 15. stoletju (glede na sedanje upravne enote). (Po bazi podatkov v tabeli 3.)

SEZNAM SLIK

1. Laurentius de Voltolina (14. stoletje), *Liber ethicorum de Henricum de Allemania*, podoba prikazuje Henrika Nemškega pred svojimi šolarji v Bologni, ok. 1380, risba na pergamentu (18 x 22 cm) v stilu bolonjske šole, hrani jo Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz v Berlinu, Kupferstichkabinett, Min. 1233. (Vir: *Wikipedia*, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)
2. Detajl poučevanja v šoli iz upodobitve *Učinki dobre vlade v mestu* (1337–1340) cikla stenskih poslikav »Alegorije in učinki dobre in slabe vlade« (»Allegorie ed effetti del Buono e Cattivo Governo«) Ambrogia Lorenzettija (1290–1348) v Palazzo Pubblico v Sieni (Sala della Pace). (Vir: *Wikipedia*, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)
3. Hermannus Dalmata (Herman Dalmatinski) oz. Hermannus da Carinthia (Herman Koroški) z astrolabom v desni roki, slovit srednjeveški učenjak in prevajalec. (Vir: *Wikipedija*, http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Hermanus_Dalmata.jpg, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle; sicer iz *Chronica maiora*, 13. stoletje.)
4. Glavna univerzitetna središča 13., 14. in 15. stoletja, kjer so bili prisotni mendikanti, tj. ubožni meniški redovi. (Vir: URL: <http://www.itinerarimedievali.unipr.it/v2/www/main/html/cartine.htm>, po delu Marcela Pacauta, *Monaci e religiosi nel Medioevo*, Il Mulino, 2007, 252.)
5. Albert Veliki (Albertus Magnus, ok. 1200–1280), *doctor universalis*, utemeljitelj *studium generale* v Kölnu (1248), freska v Trevizu, Italija, naslikal jo je Tomaž iz Modene (1326–1379) ok. 1352. Tomaž Akvinski (1225–1274) je bil njegov učenec. (Vir: *Wikipedia*, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)
6. Papeška bula »*Inter singula*«, s katero je Janez XXII. leta 1318 uradno potrdil univerzo v Cambridgeu. (Vir: ASV, *Reg. Vat.* 68, f.66r.)
7. Kompleks Merton College, ust. 1264. (Vir: URL: http://www.uncp.edu/home/rwb/lecture_mid_civ.htm)
8. Papeška bula *Ad perpetuam rei memoriam. Dum perspicaciter oculos* Klementa V., s katero je 27. januarja 1306 ustanovil univerzo v Orléansu. (Vir: ASV, *Reg. Vat.* 52, ff. 63v-64r, ep. 360.)
9. Evropa okoli leta 1360. (Vir: URL: <http://www.itinerarimedievali.unipr.it/v2/www/main/html/cartine.htm>, po: Donzelli, *Storia Medievale*, Donzelli, 2000, zemljevid 9.)
10. Razširitev kuge (črne smrti) po Evropi med letoma 1347–1351. (Vir: *Wikipedija*; URL: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Bubonic_plague-en.svg; gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)
11. *Septem artes liberales*, upodobitev iz *Hortus deliciarum* Herrada iz Landsberga (okoli 1180). (Vir: *Wikipedia*, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)
12. *Septem artes liberales* – aritmetika, risba: Gregorja Reischa, 1504, iz enciklopedije *Margarita Philosophica*.
(Vir: *Wikipedija*; URL: http://images.google.si/imgres?imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/1d/Gregor_Reisch_-_Margarita_Philosophica_-_Arithmetica.jpg/180px-Gregor_Reisch_-_Margarita_Philosophica_-_Arithmetica.jpg&imgrefurl=http://de.wikipedia.org/wiki/Musik&usq=_qXu3YHDIYAp80wA-

[JivTTWsc1P8=&h=229&w=180&sz=22&hl=sl&start=27&um=1&tbnid=7vskFqT_r0NgUM:&tbnh=108&tbnw=85&prev=/images%3Fq%3DArithmetic%2BGregor%2BReisch,%2B1504%2BMargarita%2BPhilosophica%26ndsp%3D18%26hl%3Dsl%26client%3Dfirefox-a%26rls%3Dorg.mozilla:en-US:official%26sa%3DN%26start%3D18%26um%3D1](http://images.google.com/imgres?imgurl=http://nibirukov.narod.ru/nb_pinacoteca/nb_pinacoteca_painting/nb_pinacoteca_carpa%3Fq%3DArithmetic%2BGregor%2BReisch,%2B1504%2BMargarita%2BPhilosophica%26ndsp%3D18%26hl%3Dsl%26client%3Dfirefox-a%26rls%3Dorg.mozilla:en-US:official%26sa%3DN%26start%3D18%26um%3D1), gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)

13. Vittore Carpaccio, *Vizija sv. Avgušтина* (ok. 1502–1504) iz cikla *Življenje sv. Hieronima*, olje na platnu, 141 x 211 cm, Scuola di San Giorgio degli Schiavoni, Benetke, Italija. (Vir: URL: http://images.google.com/imgres?imgurl=http://nibirukov.narod.ru/nb_pinacoteca/nb_pinacoteca_painting/nb_pinacoteca_carpa%3Fq%3DArithmetic%2BGregor%2BReisch,%2B1504%2BMargarita%2BPhilosophica%26ndsp%3D18%26hl%3Dsl%26client%3Dfirefox-a%26rls%3Dorg.mozilla:en-US:official%26sa%3DN%26start%3D18%26um%3D1; gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle.)
14. Astrolab in globus iz *studiola* Federica da Montefeltra (1422–1482) v Urbinu. (Vir: Kirkbride, 2008, Fig. 1.4.)
15. Akademska noša iz Cambridgea. (Vir: po *Gradus ad Cantabrigiam*, London, 1803; http://medieval.library.nd.edu/resources/gabriel_universities_coll.shtml ; © 2008 University of Notre Dame, Hesburgh Libraries.)
16. Zgoraj: upodobitve poučevanja na srednjeveških univerzah (levo – upodobitev iluminiranega rokopisa iz 13. st., hrani British Museum v Londonu; sredina – anonimna grafika srednjeveškega predavanja, desno – upodobitev predavanj Laurencija de Voltoline iz 14. st.), in spodaj: upodobitve renesančnih učenjakov (levo – Holbeinov portret Erazma Rotterdamskega [*Desiderius Erasmus Roterodamus*] iz ok. 1523; desno – Luca Signorelli, Dante pri študiju iz cikla *Dante in scene iz Božanske komedije* iz ok. 1499–1502, Bridgeman Art Library / katedrala Orvieto).
17. Christine de Pizan v svojem studiu. (Vir: *Wikipedija*: http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Christine_de_pisan.jpg, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle; sicer je iz dela *Cent Ballades*, ok. 1400.)
18. Christine de Pizan poučuje svojega sina Jeana de Castela. (Vir: *Wikipedija*, http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Christine_de_Pisan_and_her_son.jpg, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle; ilustrator mojster iz Bedforda, ok. 1410–1411.)
19. Zemljevid srednjeveških univerz v Evropi okoli leta 1500. (Vir: William R. Shepherd, *Historical Atlas*, 923, str. 100, po: *Wikipedija*, gradivo je v javni domeni, avtorske pravice potekle; zemljevid hrani Perry-Castañeda Library Map Collection, University of Texas, Austin, URL: http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/shepherd/mediaeval_universities.jpg)

UPORABLJENE KRATICE

AC – Académie de Créteil [v slovenščini CA] = Créteilska akademija

AP – Académie de Paris [v slovenščini PA] = Pariška akademija

ASV – L'Archivio Segreto Vaticano = Skrivni vatikanski arhiv

AV – Académie de Versailles [v slovenščini VA] = Versaillska akademija

EHESS – École des hautes études en sciences sociales = Šola za visoke študije v
družbenih znanostih

ENS – École normale supérieure = Normalna višja šola

RED – Rassemblement des Étudiants de Droite = Združenje desničarskih študentov

UNI – L'Union Nationale Interuniversitaire antimarxiste = Nacionalna antimarksistična unija

UPM – L'Union pour un mouvement populaire = Unija za ljudsko gibanje

LITERATURA:

Abaelardus, P. (1736): *Letters of Abelard and Heloise* (v prevodih Johna Hughesa, s predgovorom P. Bayla), 1736, Oxford University Press, Oxford.
URL: http://ia351427.us.archive.org/2/items/liveslettersofab00wighrich/liveslettersofab00wighrich_bw.pdf
(9. 5. 2009)

Aigrain, R. (1949): *Histoire des universités*, PUF, Pariz.

Alatas, S. F. (2006): »From *Jami'ah* to University: Multiculturalism and Christian–Muslim Dialogue«, *Current Sociology*, letn. 54, št. 1, str. 112–132.

Allen, M. (1988): *The Goals of Universities*, Milton Keynes, SHRE/Open University Press.

Altbach, P. G. in Forest, J. J. F. (eds.) (2006): *International Handbook of Higher Education* (v več delih: 1. »Global Themes and Contemporary Challenges«, 2. »Regions and Countries«), Springer International Handbooks of Education (NL, vol. 18).

Althusser, L. (1976): *Positions*, Éditions sociales, Pariz.

Althusser, L. (1985 [1967]*): *Filozofija in spontana filozofija znanstvenikov* (1967), v prevodu Vojislava Likarja, Škuc, Filozofska fakulteta, Studia humanitatis, Ljubljana.

Anisef, P., Ashbury, F. D., & Turriffin, A. H. (1992): »Differential effects of university and community college education on occupational status attainment in Ontario«, *Canadian Journal of Sociology*, letn. 17, št. 1, str. 69–88.

Armytage, W. H. G. (1955): *Civic Universities, Aspects of a British Tradition*, Ernest Benn, London.

Arnold-Forster, K. (1989): *The collections of the University of London. A report and survey of the museums, teaching and research collections administered by the University of London*, Museums Service, London.

* V oglatem oklepaju navajam leto izida izvirnika.

- Aymard, M. (1995):** »Le métier de l'historien: les voies actuelles de l'enseignement et de la recherche / v šp. prevodu: »El oficio de historiador. Perspectivas actuales de la enseñanza y de la investigación«, v: P. Iradiel (ur.): »El Mediterraneo medieval y la idea de Europa«, *Revista d'Historia Medieval*, št. 6, Valencia, str. 175–186.
- Bachelard, G. (1998):** *Oblikovanje znanstvenega duha: prispevek k psihoanalizi objektivnega spoznanja* (v prevodu Vojislava Likarja), Studia humanitatis, Zavod za založniško dejavnost, Ljubljana.
- Bahovec, E. (1997):** »Interpelacija s tišino«, *Delta*, letn. 3, št. 1–2, 5–6.
- Bailin, S. et al. (1999):** »Conceptualizing Critical Thinking«, *Journal of Curriculum Studies*, št. 31, 285–302.
- Baker, S. & Brown, B. (2007):** *Rethinking Universities, The Social Functions of Higher Education*, Continuum, London.
- Balibar, É. & Lecourt, D. (1985):** »Présentation«, v: Canguilhem, G. et al., *Du développement à l'évolution au XIXe siècle*, PUF, Pariz, str. V–1.
- Barrière, P. (1974):** *La vie intellectuelle en France du XVIe siècle à l'époque contemporaine*, Albin Michel, Pariz.
- Barthes, R. (1990 [1970]):** »Retorika starih« (v prevodu Rastka Močnika), v: Roland Barthes, *Retorika starih. Elementi semiologije*, Studia humanitatis, Ljubljana. (Izvirnik: »L'ancienne rhétorique. Aide-mémoire«, *Communications*, št. 16, 1970.)
- Becker, C. L. (1943):** *Cornell University Founders and The Founding*, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Benda, J. (1927):** *La Trahison des clercs*, Éditions Grasset, Pariz.
- Ben-David, J. & Zlockzower, A. (1962):** »Universities and Academic System in Modern Societies«, *Archives européens de sociologie*, vol. III, 1962.
- Ben-David, J. (1968):** *La recherche fondamentale et les universités*, OCDE, Pariz.
- Benedetič, A. (1981):** *Pot do slovenske univerze*, Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Benedetič, A. (1999):** *Poti do univerze: 1848–1898–1909–1919*, Studia humanitatis, Ljubljana.

Benedetič, A. (2000): *Zgodovina visokega šolstva oziroma univerze na Slovenskem*, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Ljubljana.

Benedetič, A. & Šelih, A. (eds.) (1989): *Zbornik ljubljanske univerze*, Univerza Edvarda Kardelja, Ljubljana.

Benson, K. R. (1991): »From museum research to laboratory research: the transformation of natural history into academic biology«, v: R. Rainger & K.R. Benson & J. Maienschein (eds.), *The American development of biology*, Rutgers University Press, New Brunswick, str. 49–83.

Bernard, H. C. (1969): *Education and the French Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.

Bock, G. (2004 [2000]): *Ženske v evropski zgodovini. Od srednjega veka do danes* (v prevodu Sete Knop), Založba *cf., Ljubljana. (Izvirnik: *Frauen in der europäischen Geschichte. Von Mittelalter bis zur Gegenwart*, C. H. Beck Verlag, München, 2000.)

Bourdieu, P. (1966): »L'école conservatrice, les inégalités devant l'école et devant la culture«, *Revue française de sociologie*, letn. VII, št. 3, str. 325–347.

Bourdieu, P. (1967): »Systèmes d'enseignement et systèmes de pensée'«, *Revue Internationale des Sciences Sociales*, letn. XIX, št. 3, str. 338–388.

Bourdieu, P. (1971): »The Thinkable and the Unthinkable«, *The Times Literary Supplement*, 15. oktober, str. 1255–1256.

Bourdieu, P. (1975): »La spécificité du champ scientifique et les conditions sociales du progrès de la raison«, *Sociologie et société*, letn. VII, št. 1, str. 91–118.

Bourdieu, P. (1982): *Ce que parler veut dire: L'économie des échanges linguistiques*, Fayard, Pariz.

Bourdieu, P. (1984): *Homo Academicus*, Éditions de Minuit, Pariz.

Bourdieu, P. (1989): *La noblesse d'état. Grandes écoles et esprit de corps*, Éditions de Minuit, Pariz.

Bourdieu, P. (1994): *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*, Le Seuil, Pariz.

- Bourdieu, P. (1997a):** *Méditations pascaliennes*, Le Seuil, Pariz.
- Bourdieu, P. (1997b):** *Les usages sociaux de la science - Pour une sociologie clinique du champ scientifique*, INRA, Pariz.
- Bourdieu, P. (1998):** *La Domination masculine*, Édition Seuil, Pariz.
- Bourdieu, P. (2003):** *Sociologija kot politika* (v prevodu Zoje Skušek), Založba *cf., Ljubljana.
- Bourdieu, P. (2004 [2001]):** *Znanost o znanosti in refleksivnost* (v prevodu Draga B. Rotarja), Liberalna akademija, Ljubljana. [Izvirnik: *Science de la science et réflexivité*, Raisons d'Agir, Pariz, 2001.]
- Bourdieu, P. (2004):** *Esquisse pour une auto-analyse*, Raisons d'Agir, Pariz.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. (1964):** *Les Héritiers. Les étudiants et la culture*, Éditions de Minuit, Pariz.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. (1970):** *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*, Éditions de Minuit, Pariz.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2006):** *Načela za refleksivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, (Knjižnica Annales Majora; T. Kramberger in D. B. Rotar, eds.), Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper.
- Boylan, P. J. (1999):** »Universities and museums: past, present and future«, *Museum Management and Curatorship*, št. 18, 43–56.
- Brenni, P. (1990):** »La nascita di un laboratorio moderno. Il gabinetto di fisica dell'Istituto Tecnico Toscano«, v: F. Gravina (ed.), *Le meraviglie dell'ingegno. Strumenti scientifici dai Medici ai Lorena*, GEF, Ponte alle Grazie, Firenze, str. 69–118.
- Breton, G. Le (2002):** *Gestes de Philippe Auguste*, chronique en prose Hachette (Histoire), Pariz.
- Briggs, A. & Burke, P. (2005):** *A Social History of the Media: from Gutenberg to the Internet* (druga izdaja), Polity, Cambridge, VB.
- Brocard, M., (1991):** *La science et les régions*, GIP, RECLUS, La Documentation française, Pariz.*

- Brock, M. G. & Curthoys, M. C. (1998/2000):** *Nineteenth-century Oxford (The History of the University of Oxford*, 6. in 7. del), Oxford University Press, Oxford (VB).
- Burghard, C. (2000):** »Abschied von der "reinen" Wissenschaft. "Wehrtechnik" und Anwendungsforschung in der Preußischen Akademie nach 1933«, Akademie Verlag, str. 438–513.
URL: <http://edoc.bbaw.de/oa/series/reFb23GEhX6Y/PDF/286joFRii8cc.pdf> (13. 4. 2009)
- Caillé, A. (1993):** *La démission des clerics. La crise des sciences sociales et l'oubli du politique*, La Découverte, Pariz.
- Callon, M. (ed.) (1989):** *La science et ses réseaux, Genèse et circulation des faits scientifiques*, La Découverte, Pariz.
- Callon, M., Larédo, P. & Mustar, P. (1994):** »Panorama de la science française«, *La Recherche*, letn 25, št. 264, str. 378–383.
- Camargo, M. (1983):** »Rhetoric«, v: in David Wagner, *The Seven Liberal Arts in the Middle Ages*, Indiana University Press, Bloomington, str. 96–124.
- Cancogni, M. & Perocco, G. (1967):** *L'opera completa del Carpaccio* (Classici dell'arte), Rizzoli Editore, Milano.
- Canfora, L. (1990):** *The vanished library: A wonder of the ancient world*. University of California Press, Berkeley.
- Canguilhem, G. (1987 [1966]):** *Normalno in patološko* (v prevodu Vojislava Likarja), Studia humanitatis, ŠKUC, FF – Znanstveni inštitut, Ljubljana. [Izvirnik: *Le normal et le pathologique*, PUF, Pariz, 1966.]
- Carruthers, M. (1993):** *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture*, Cambridge University Press (1. izdaja 1990).
- Carvalho, R. de (1978):** *História do Gabinete de Física da Universidade de Coimbra*, Biblioteca Geral, Universidade de Coimbra.
- Charle, C. (1968):** *La République Des Universitaires 1870–1940*, Éditions Seuil, Pariz.
- Charle, C. (1987):** *Les élites de la république*, Fayard, Pariz.
- Charle, C. (1990a):** *Naissance des "intellectuels" 1880–1900*, Éditions Minuit, Pariz.

- Charle, C. (1990b):** Universitaires ou intellectuels? Les professeurs de l'université de Paris et le débat politique français, de l'affaire Dreyfus à la guerre d'Algérie, referat s simpozija "University, Intellectuals and Society", Helsingfors universitet, 12.–14. september 1990.
- Charle, C. (ed.) (1995a):** *Les Universités germaniques, XIXe–XXe siècles, Histoire de l'éducation*, št. 62 (tematska številka).
- Charle, C. (1995b) :** »Les universités germaniques: des mythes fondateurs à l'histoire sociale«, v: C. Charle (ed.), *Les Universités germaniques, XIXe–XXe siècles, Histoire de l'éducation*, št. 62 (tematska številka), str. 5–14.
- Charle, C. (1995c):** »Paris – Berlin. Essai de comparaison des professeurs de deux universités centrales (vers 1870 – vers 1930)«, v: C. Charle (ed.), *Les Universités germaniques, XIXe–XXe siècles, Histoire de l'éducation*, št. 62 (tematska številka), str. 75–110
- Charle, C. (1995d):** »Essai de bibliographie commentée sur les universités germaniques«, v: C. Charle (ed.), *Les Universités germaniques, XIXe–XXe siècles, Histoire de l'éducation*, št. 62 (tematska številka), str. 111–125.
- Charle, C. (1995e):** »Intellectuels, Bildungsbürgertum et professions au XIXe siècle / Intellectuals, Bildungsbürgertum and professions in the 19th century«, *Actes de la recherche en sciences sociales*, št. 106–107, str. 85–95.
- Charle, C. (1996):** *Les intellectuels en Europe au XIXe siècle. Essai d'histoire comparée*, Éditions Seuil, Pariz.
- Charle, C. (2004):** »Patterns«, v: W. Rüegg (ed.), *A history of the university in Europe. Volume III. Universities in the nineteenth and early twentieth centuries (1800–1945)*, Cambridge University Press, Cambridge, str. 33–82.
- Chartier, R. (1996):** *L'ordre des livres*, Albin Michel, Pariz.
- Chartier, R. (2001a):** »Tekstna kritika in kulturna zgodovina: tekst in glas, XVI.–XVIII. stoletje« (v prevodu Draga B. Rotarja), *Monitor ISH*, letn. 4, št. 1–4 (2002), str. 112–123.
- Chartier, R. (2001b):** »Preteklost in prihodnost knjige« (v prevodu Draga B. Rotarja), *Monitor ISH*, letn. 4, št. 1–4 (2002), str. 123–130.

- Chartier, R.; Julia, D. & Revel, J. (1986–1989):** *Les Universités Européennes du 16e au 18e siècle: Histoire sociale des populations étudiantes* (v dveh delih; 1.del: Bohême, Espagne, Etats Italiens, Pays Germaniques, Pologne, Provinces-Unies; 2. del: France), Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, Pariz.
- Chyský, V. (2004):** »Sedmdesátileté výročí insigniády z jiného pohledu«, v: *Nový Polygon*, št. 6.
URL: <http://www.cs-magazin.com/2005-03/view.php?article=articles/cs050334.htm> (23. 4. 2009)
- Cindrič, A. (2001):** »Kranjski doktorji na dunajski univerzi v predmarčnem obdobju 1815–1848«, v: *Melikov zbornik* (Vincenc Rajšp *et al.*, eds.), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, str. 373–390.
- Cindrič, A. (2002):** »Vpliv dunajske univerze na oblikovanje slovenskega izobraženstva: statistična slika študentov s Kranjske na dunajski univerzi med leti 1804 in 1917: študijske smeri, krajevni in socialni izvor«, v: *Slovenci v Evropi* (Peter Vodopivec, ed.), Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana, 2002, str. 7–34.
- Cindrič, A. (2007):** »Socialno-gmotne razmere študentov s Kranjske na Dunajski univerzi 1848–1918«, v: *Knafljeva ustanova na Dunaju 1676-2006* (Vincenc Rajšp, ed.), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana & Slovenski znanstveni inštitut / Slowenisches Wissenschaftsinstitut, Dunaj, str. 77–104.
- Cindrič, A. (2008):** *Struktura študentov s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918* (doktorska disertacija), Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Clark, B. R. (1993):** »The problem of complexity in modern higher education«, v: S. Rothblatt & B. Wittrock (eds.), *The European and American university since 1800*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 263–279.
- Clark, W. (1989):** »On the dialectical origins of the research seminar«, *History of Science*, št. 27, str. 111–154.
- Clark, W. (2006):** *Academic Charisma and the Origins of the Research University*, University of Chicago Press, Chicago & London.
- Clercq, P. de (1997):** *The Leiden Cabinet of Physics. A Descriptive Catalogue*, Boerhaave Museum, Leiden.
- Clercq, S. W. G. de & Lourenço, M.C. (2003):** »A globe is just another tool: understanding the role of objects in university collections«, *ICOM Study Series*, št. 11, str. 4–6.

- Cobban, A. B. (1975):** *The medieval universities: Their development and organization*, Methuen & Co. Ltd., London.
- Collet, P. J. (2004):** »The role of art and craft collections in teacher training institutions in Australia«, *Jade*, letn. 23, št. 1, str. 91–100.
- Collier Frick, C. (2002):** *Dressing Renaissance Florence: families, fortunes, & fine clothing*, John's Hopkins University Press, Baltimore.
- Collins, H. M. (1974):** »The T. E. A. set: tacit knowledge and scientific networks«, *Science Studies*, letn. 4, št. 2, str.165–185.
- Collins, R. (1971):** »Functional and conflict theories of educational stratification«, *American Sociological Review*, letn. 36, št. 6, str. 1002–1019.
- Compayré, G. (1893):** *Abelard and the origin and early history of universities*, C. Scribner's Sons, New York.
- Courtenay, W. J. (1999):** *Parisians scholars in the early fourteenth century, a social portrait*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne.
- Dadić, Ž. (1996):** *Herman Dalmatin*, Školska knjiga, Zagreb 1996.
- Daileader, P. (2007):** *The Late Middle Ages*, video predavanje (CD/DVD), The Teaching Company, Chantilly, Virginia.
URL: <http://www.teach12.com/storex/professor.aspx?ID=166> (15. 4. 2009)
- Daly, L. J. (1961):** *The medieval university 1200-1400*, Sheed & Ward, New York.
- Davies, J. (1997–1999):** »A Paper University? The Studio lucchese, 1369–1487«, *History of Universities*, XV, str. 261–306.
- Descombes, V. (1972):** *La denrée mentale*, Éditions de Minuit, Pariz.
- Dolar, J. (1994):** »Herman iz Karintije«, v: *Dvanajst velikih Slovencev*, Mihelač, Ljubljana.
- Durbin, B. (2004/2005):** *La crise du logement des étudiants à Paris au XIIIe siècle* (magisterij, DEA), Pariz.
- Durkheim, É. (1893):** *De la division du travail social* (v treh delih), PUF, Pariz.
URL: http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/division_du_travail/division_travail.html
(8. 04. 2009)

Durkheim, É. (1915): *L'Allemagne au-dessus de tout*, Armand Collin, Pariz.

URL:

http://classiques.ugac.ca/classiques/Durkheim_emile/Allemagne_par_dessus_tout/Allemagne.html

(8. 04. 2009)

Durkheim, É. (1918): *La vie universitaire à Paris*, Armand Collin, Pariz.

URL:

http://classiques.ugac.ca/classiques/Durkheim_emile/textes_1/textes_1_15/vie_univ_paris.html

(8. 04. 2009)

Durkheim, É. (1976 [1900]): »Rôle des Universités dans l'éducation sociale du pays«, *Revue française de sociologie*, letn. XVII, št. 2, str. 181–189.

Dyer, J. (2007): »The Place of *Musica* in Medieval Classifications of Knowledge«, *Journal of Musicology*, letn. 24, št. 1, str. 3–71.

Eisenstein, E. L. (1979): *The printing press as an agent of change: communications and cultural transformations in early modern Europe* (v dveh delih), Cambridge University Press, Cambridge, VB.

Elias, N. (1983): *Engagement et distanciation. Contribution à la sociologie de la connaissance*, Fayard, Pariz.

Enders, J. (2006): »The Academic Profession«, v: P. G. Altbach in J. J. F. Forest (eds.), *International Handbook of Higher Education* (2. »Regions and Countries«), Springer International Handbooks of Education (NL, vol. 18), str. 5–21.

Erben, W. (1913): »Die Entstehung der Universitäts-Seminare«, *Internationale Monatszeitschrift für Wissenschaft Kunst und Technik*, letn. 7, št. 9, str. 1248–1264 in 1336–1348.

Fabbrini, F. (ed.) (1990): *Statuti dell'Università medievale di Arezzo (1255)*, Biblioteca del Magistero di Arezzo, Università degli Studi di Siena, Delta Grafica, Castello.

Fassin, E. (1993): »La chaire et le canon. Les Intellectuels, la politique et l'Université aux États-Unis«, *Annales ESC*, letn. 48, št. 2, str. 265–301.

Fassin, E. (2000): »"L'intellectuel spécifique" et la PaCS: politiques des savoirs«, *Mouvements*, št. 7, str. 68–76.

Fayet, J. (1959): *La Révolution française et la science 1789–1795*, M. Rivière et Cie., Pariz.

Field, G. (1970): »Academy« (geslo), *Oxford Classical Dictionary* (2. izdaja).

Fister, P. et al. (1999): *Iz arhivov o ljubljanski Univerzi*, Univerza, Ljubljana.

Flexner, A. (1930): *Universities. American, English, German*, Oxford University Press, London.

Foster, D. (2002): »Making the transition to university: Student writers in Germany«, v: D. Foster & D. Russel (eds.), *Writing and learning in cross-national perspective. Transitions from secondary to higher education*, Lawrence Erlbaum Mahwah (N. J.), str. 192–241.

Foucault, M. (2001 [1969]): *Arheologija vednosti* (v prevodu Uroša Grilca), *Studia humanitatis*, Ljubljana. [Izvirnik: *L'archéologie du savoir*, Gallimard, Pariz, 1969.]

Foucault, M. (2004 [1975]): *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora* (v prevodu Draga B. Rotarja, 2. revidirana izdaja, 1. izdaja 1984 pri Delavski enotnosti), Krtina, Ljubljana 2004.

Fox, R. & Weisz, G. (eds.) (1980): *The Organization of science and technology in France 1808–1914*, Cambridge University Press, Cambridge, et Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, Pariz.

Franklyn, C. A. H. (1946/1947): »Academical Dress: A Brief Sketch from the Twelfth to the Twentieth Century, with Especial Reference to Doctors«, *Oxford*, letn. 9, št. 1, str. 78–85 (prva objava leta 1942 v *The Medical World*, letn. 66, št. 24, str. 465–468).

Gabrič, A. (2001): »Šolski sistemi na Slovenskem v 20. stoletju«, *Šolska kronika*, letn. 10/34, št. 2, str. 236–250.

Gantar, K. (1965): »Herman de Carinthia«, *Jezik in slovstvo*, letn. X, št. 8, Ljubljana.

Gardner, D. et al. (1983): *A Nation at Risk. The Imperative for Educational Reform. An Open Letter to the American People. A report to the Nation and the Secretary of Education by the National Commission on Excellence in Education*, National Commission of Excellence, Washington, 1983.

Genette, G. (1966): »Enseignement et rhétorique au XXe siècle«, *Annales ESC*, letn. XXI, št. 2, marec-april 1966, str. 292–305.

- Gerbod, P. (1966):** *La Condition universitaire en France au XIXe siècle*, PUF, Pariz.
- Gilson, E. (1960):** *Heloise and Abelard*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Gleyze, A. (1999):** *Concentration et déconcentration dans l'organisation des bibliothèques universitaires françaises de province (1855-1985)*, doktorska disertacija, Université Lumière, Lyon.
- Goddard, H. (2000):** *A History of Christian-Muslim Relations*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Gordon, P. & Szreter, R. (1989):** *History of Education: The Making of a Discipline*, Routledge, London.
- Gossman, L. (1994):** »Philhellenism and antisemitism: Matthew Arnold and his German models«, *Comparative Literature*, št. 46, str. 1–39.
- Grant, E. (1996):** *The foundations of modern science in the Middle Ages: their religious, institutional, and intellectual contexts*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Grelon, A. (1989):** »Les universités et la formation des ingénieurs en France (1870–1914)«, *Formation emploi, L'enseignement technique et professionnel, Repères dans l'histoire (1830–1960)*, št. 27–28, str. 65–88.
- Grelon, A. (1996):** *Villes et institutions scientifiques, rapport final Juin 1996* (Programme interdisciplinaire de Recherche sur les Villes), COREP, Toulouse.
- Grendler, P. F. (2004):** »The Universities of the Renaissance and Reformation«, *Renaissance Quarterly*, letn. 57, št. 1, The University of Chicago Press, str 1–42.
- Groag Bell, S. (2008):** »Christine de Pizan in her study«, *Cahiers de recherches médiévales, Études christiniennes* (spletna revija)
URL: <http://crm.revues.org/index3212.html> (17. 4. 2009)
- Grossetti, M. (1994a):** »Villes et institutions scientifiques. Genèse des pôles scientifiques français«, *Annales de la Recherche Urbaine*, št. 62–63, str. 6–15.
- Grossetti, M. (1994b):** »Sciences de la parole: genèse d'une communauté scientifique en France«. Communication pour les Journées d'Études sur la Parole, Lannion, 1.–3. junija 1994.
- Grundmann, H. (1951):** »Sacerdotium-Regnum-Studium. Zur Wertung der Wissenschaft im 13. Jahrhundert«, *Archiv für Kulturgeschichte*, št. 34.

- Guthrie, W. K. C. (1975):** *A History of Greek Philosophy* (vol. 4), Cambridge University Press, Cambridge.
- Hall, A. R. (1954):** *The Scientific Revolution 1500–1800: The Formation of the Modern Scientific Attitude*, Longmans, Green, London & New York.
- Halsey, A. H. (1982):** »Provincials and professionals: the British post-war sociologists«, *Archives européennes de sociologie*, letn. XXIII, str. 150–175.
- Hamel, C. de (1992):** *Medieval Craftsmen, Scribes and Illuminators*, University of Toronto Press, Toronto.
- Hammerstein, N. (2001):** »Die deutsche Universitätslandschaft im ausgehenden 18. Jahrhundert«, v: G. Mueller, K. Ries, & P. Ziche (eds.), *Die Universität Jena Tradition und Innovation um 1800*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, str. 13–25.
- Hargreaves-Mawdsley W. N. (1963):** *A History of Academical Dress in Europe until the End of the Eighteenth Century*, Clarendon Press, Oxford.
- Haskins, C. H. (1923):** *The rise of the universities*, Henry Holt & Company, New York.
- Hastings, R. (1895):** *The universities of Europe in the middle ages* (v treh delih), Clarendon Press, Oxford.
- Hasumi, J. (s. d.):** *Political Competences in Citizenship Education: In Search of a Non-Authoritarian Argument*, Cambridge.
URL: <http://www.philosophy-of-education.org/pdfs/Sunday/Hasumi.pdf> (23. 1. 2009)
- Herman, A. (2003):** *The Scottish Enlightenment – The Scots' Invention of the Modern World*, Fourth Estate, UK.
- Hoffstadter, R. (1952):** *The Developpement and Scope of the Higher Education in the United States*, Columbia University Press, New York.
- Horn, E. (1893):** *Die Disputationen und Promotionen an den Deutschen Universitäten vornehmlich seit dem 16. Jahrhundert* (Elftes Beiheft zum Centralblatt für Bibliothekswesen), Otto Harrassowitz, Leipzig.
- Humboldt, W. (1809/1956):** »Über die innere und aeussere Organisation der hoeheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin«, ponatis v: E. Müller (ed.), *Die Idee der deutschen Universität. Die fünf Grundschriften aus der Zeit ihrer Neubegründung*

durch klassischen Idealismus und romantischen Realismus, Gentner Verlag, Darmstadt, str. 375–386.

- Irmscher, J. (1989):** »Friedrich August Wolf und Wilhelm von Humboldt«, v: J. Ebert & H.-D. Zimmermann (eds.), *Innere und äussere Integration der Altertumswissenschaften. Konferenz zur 200. Wiederkehr der Gründung des Seminarium Philologicum Halense durch Friedrich August Wolf am 15. 10. 1787*, Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg, Halle (Saale), str. 79–84.
- Jackstel, K. (1989):** »Zur Bedeutung Friedrich August Wolfs für die Geschichte der akademischen Pädagogik«, v: J. Ebert & H.-D. Zimmermann (eds.), *Innere und äussere Integration der Altertumswissenschaften. Konferenz zur 200. Wiederkehr der Gründung des Seminarium Philologicum Halense durch Friedrich August Wolf am 15. 10. 1787*, Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg, Halle (Saale), str. 85–92.
- Jencks, C. & Riesman, D. (1968):** *The Academic Revolution*, Doubleday, New York.
- Jourdain, C. (1862–1866):** *Histoire de l'Université de Paris aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Hachette et Cie, Pariz.
- Kant, I. (1987[1783]):** »Odgovor na vprašanje: Kaj je razsvetljenstvo?« (5. december 1783; v prevodu M. H.), *Vestnik*, letn. 8, št.1, str. 9–13. [Izvirnik: *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung*, 5. 12. 1783; v: *Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik 1*, Werkausgabe Bd XI, W. Weischede, Frankfurt na Majni, 1974.]
- Kant, I. (1987 [1798]):** »Spor fakultet« (v prevodu Maile Golob), *Vestnik*, letn. 8, št.1, str. 14–37. [Izvirnik: *Streit der Fakultäten*, 1798; v: *Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik 1*, Werkausgabe Bd XI, W. Weischede, Frankfurt na Majni, 1974.]
- Karady, V. (1976):** »Recherches sur la morphologie du corps universitaires littéraire sous la Troisième République«, *Le mouvement social*, št. 96, str. 47–79.
- Karady, V. (1986a):** »De Napoléon à Duruy: les origines et la naissance de l'université contemporaine«, v: J. Vergé, ed., *Histoire des universités en France*, Privat, Toulouse, str. 261–322.
- Karady, V. (1986b):** »Les universités et la troisième république«, v: J. Vergé, ed., *Histoire des Universités en France*, Privat, Toulouse, str. 323–365.

- Kaysen, C. (1969):** *The Higher Learning. The Universities and the Public* (Stafford Little Lectures), Princeton University (N. J.).
- Kerr, C. (1963):** *The Crisis of the University*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.).
- Kimball, B. (1986):** *Orators and Philosophers: A History of the Ideas of Liberal Education*, Teachers College Press, New York.
- Kirkbride, R. (2008):** *Architecture and Memory. The Renaissance Studioli of Federico da Montefeltro*, Columbia University Press, New York.
URL: www.gutenberg-e.org/kirkbride (23. 4. 2009)
- Koch, J. F. W. (1840):** *Die Preussischen Universitäten. Eine Sammlung der Verordnungen, welche die Verfassung und Verwaltung dieser Anstalten betreffen* (v 2 delih), Ernst Siegfried Mittler, Berlin.
- Kodelja, Z. (2006):** »Elementi za analizo pedagoškega diskurza«, *Šolsko polje*, letn. 16, št. 1–2, str. 5-15.
- Kodelja, Z. (2006):** *O pravičnosti v izobraževanju*, Krtina, Ljubljana.
- Kodelja, Z. (2007):** »University fees: A violation of students' rights and a social injustice?«, v: *ECER 2007 – The European Conference on Educational Research*, Ghent, Belgium, 19.–21. september 2007, EERA Ghent.
URL: <http://www.ecer2007.ugent.be/Conference%20Abstracts.xls> (8. 04. 2009)
- Kodelja, Z. (2008a):** »Ali je avtonomija univerze zgolj instrumentalna vrednota?«, *Šolski razgledi*, letn. 59, št. 5, str. 3.
- Kodelja, Z. (2008b):** »Težnja po omejitvi avtonomije univerz«, v: Mojca Drčar-Murko *et al.*, *Pet minut demokracije*, Liberalna akademija, Ljubljana, str. 247–257.
- Kodelja, Z. (2008c):** »Autonomy and heteronomy: Kant and Levinas«, v: Denise Egéa-Kuehne (ed.), *Levinas and education*, Routledge, New York, str. 186–197.
- Kramberger, T. (2002):** »*Doxa et fama*. O produkciji "javnega mnenja" in strategijah pozabe – elementi za mikroštudijo«, *Družboslovne razprave*, letn. 18, št. 41, str. 63–100.
- Kramberger, T. (2003):** »Možnost in nujnost kritičnega intelektualca: k prevodoma Bourdieuja in Wacquanta.« *Družboslovne razprave*, letn. 19, št. 43, str. 49–55.
URL: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr43KrambergerTaja2.PDF> (18. 04. 2009)

- Kramberger, T. (2005):** »Kjer ni spoznavne realnosti, ne more biti zgodovine (žensk) in ne samozavedajoče se družbe«, *Apokalipsa*, št. 90–91–92, str. 103–119.
- Kramberger, T. (2007a):** »Razsvetljenska “univerzalna zgodovina” in historistična “nacionalno-politična” zgodovina«, *Monitor ZSA*, letn. 9, št. 3–4 (25/26), str. 75–111.
- Kramberger, T. (2007b):** *Historiografska divergenca: razsvetljenska in historistična paradigma. O odprti in zaprti epistemski strukturi in njenih elaboracijah*, (Knjižnica Annales Majora), Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper.
- Kramberger, T. (2008):** »Iz zgodovine intelektualcev: afera Dreyfus in francoski zgodovinarji«, *Monitor ZSA*, letn. 10, št. 1–4 (27/30), str. 14–76.
- Kramberger, T. & Rotar, D. B. R. (2006):** »Prehodi, prevodi, transferji : nekaj refrakcij skozi tekste in kontekste ob prevodih Pierra Bourdieuja in Loïca Wacquanta«, v: P. Bourdieu in L. Wacquant, *Načela za refleksivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, (Knjižnica Annales Majora; T. Kramberger in D. B. Rotar, eds.), Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, str. 9–34.
- Kruse, O. (2006):** »The Origins of Writing in the Disciplines: Traditions of Seminar Writing and the Humboldtian Ideal of the Research University«, *Written Communication*, letn. 23, št. 3, str. 331–352.
URL: <http://wex.sagepub.com/cgi/content/abstract/23/3/331> (15. 04. 2009)
- Laval, C. (2005):** *Šola ni podjetje. Neoliberalni napad na javno šolstvo* (v prevodu Katarine Rotar), Krtina, Ljubljana.
- Leff, G. (1968):** *Paris and Oxford Universities in the Thirteenth and Fourteenth Centuries. An Institutional and Intellectual History* (New Dimensions in History, Essays in Comparative History), Sydney, John Wiley & Sons, New York, London.
- Le Goff, J. (1985):** *Za drugačen srednji vek* (v prevodu Draga Braca Rotarja), Studia humanitatis, ŠKUC, FF, Ljubljana.
- Le Goff, J. (1998 [1957]):** *Intelektualci v srednjem veku* (v prevodu Igorja Škamperleta), Študentska založba, zbirka Claritas, Ljubljana.
- Léon, A. (1972):** *Histoire de l'enseignement en France*, 2. izdaja, Pariz.

- Lepenes, W. (1985):** *Die drei Kulturen, Soziologie zwischen Literatur und Wissenschaft*, Hanser Verlag, München.
- Liard, L. (1888–1894):** *L'Enseignement supérieur en France 1789–1893* (v dveh delih), Armand Collin, Pariz.
- Lockmiller, D. (1964):** *Scholars on Parade*, Macmillan, Toronto.
- Lourenço, M.C. (2005):** *Between two worlds: the distinct nature and contemporary significance of university museums and collections in Europe* (doktorska disertacija), Conservatoire National des Arts et Métiers, Pariz.
- Low-Beer, S. M. (1979):** *Hermann of Carinthia: the Liber Imbrium, the Fatidica, and the Indagatione Cordis* (doktorska disertacija), Ann Arbor, Michigan, ZDA.
- Lowinsky, E. E. (1959):** »Epilogue: The Music in "St. Jerome's Study"«, *The Art Bulletin*, letn. 41, št. 4, str. 298–301.
- Lucas, C. (1972):** *Our Western Educational Heritage*, Macmillan Publishing Co. Inc., New York.
- Machlup, F. (1962):** *The Production and the Distribution of Knowledge in U. S.*, Princeton (N. J.).
- Mackay, D. L. (1932):** »Documents: Advertising a Medieval University«, *American Historical Review*, letn. 37, št. 3, str. 515–516.
- Makdisi, G. (1989):** »Scholasticism and Humanism in Classical Islam and the Christian West«, *Journal of the American Oriental Society*, letn. 109, št. 2, str. 175–182.
- Makdisi, J. A. (1999):** »The Islamic Origins of the Common Law«, *North Carolina Law Review*, letn. 77, št. 5, str. 1635–1739.
- Marchand, P. (2005):** »L'enseignement technique et professionnel en France 1800–1919«, *Techniques et culture*, št. 45 (*Apprendre la mer*), junij.
URL: <http://tc.revues.org/document1343.html> (2. 2. 2008)
- Marino, L. (1975):** *I Maestri della Germania – Gottingen 1770–1820*, Einaudi, Torino.
- Marrou, H.-I. (1948/1964):** *Histoire de l'éducation dans l'Antiquité* (v dveh delih), Pariz.
- Masi, M. (1983):** »Arithmetic«, v: D. L. Wagner (ed.), *The Seven Liberal Arts in the Middle Ages*, Indiana University Press, Bloomington, str. 147–166.

- Martin, B. & Szelenyi, I. (1987):** »Beyond cultural capital: Towards a theory of symbolic domination«, v: R. Eyerman, T. Svensson & T. Soderquist (eds.), *Intellectuals, Universities and the State*, University of California Press, Los Angeles.
- Martinucci, R. (2005):** »San Luigi IX Re di Francia« (predavanje v Ferrari, 1. December 2005).
URL: <http://www.scuoladieducazioneecivile.org/rita2005.htm> (26. 4. 2009)
- Maton, K. (2000):** »Language of legitimation: the structuring significance for intellectual fields of strategic knowledge claims«, *British Journal of Sociology of Education*, letn. 21, št. 2, str. 147–167.
- Maton, K. (2005):** »A question of autonomy: Bourdieu's field approach and Higher Education policy«, *Journal of Educational Policy*, letn. 20, št. 6, 687–704.
- McLean, M. (2006):** *Pedagogy and the University, Critical Theory and Practice*, Continuum, London.
- Melik, V. (1989):** »Ljubljanska univerza in njeni predhodniki«, v: Ana Benedetič *et al.* (eds.), *Zbornik ljubljanske univerze*, Univerza Edvarda Kardelja, Ljubljana, str. 7–17.
- Miethke, J. (2004):** *Studieren an mittelalterlichen Universitäten. Chancen und Risiken*, Brill Leiden.
- Milner, J.-Cl. (1983):** *De l'école*, Éditions du Seuil, Pariz.
- Mordechai, F. (2002):** *History of Universities*, Oxford University Press, Oxford.
- Nagel, A. & Wood, C. (2005):** »Toward a New Model of Renaissance Anachronism«, *The Art Bulletin*, letn. 87, št. 3, str. 403–415.
- Naidoo, B. (2004):** »Fields and institutional strategy: Bourdieu on the relationship between Higher Education, inequality and society«, *British Journal of Sociology of Education*, letn. 25, št. 4, 457–472.
- Naville, P. (1927):** *La Révolution et les intellectuels: Mieux et moins bien*, Gallimard, Pariz.
- Newman, J. H. (1959):** *The idea of a university*, Image Books, New York.

- Noiriel, G. (2003):** *Penser avec, penser contre. Itinéraire d'un historien*, Belin, Socio-Histoires, Pariz.
- Noiriel, G. (2008a):** »Zgodovina, memorija, državljanski angažma«, *Monitor ZSA*, letn. X, št. 1–2, 373–377.
- Noiriel, G. (2008b):** »Govoriti še druge govorice poleg govorice znanosti« (pogovor z Gérardom Noirielom; zapisala Nicolas Delalande in Ivan Jablonka v sodelovanju s Florence Brigant, prevedel: Drago B. Rotar), *Monitor ZSA*, letn. X, št. 3–4, 189–197.
- Oexle, O. G. (1996):** *Geschichtswissenschaft im Zeichen des Historismus*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Ong, W. (1983 [1958]):** *Ramus, Method and the Decay of Dialogue: From the Art of Discourse to the Art of Reason*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ornstein, M. (1938):** *The Rule of Scientific Societies in the 17th Century*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Oster, D. (1970):** *Histoire de l'Académie Française*, Vialetay, Pariz.
- Ozouf, M. (1962):** *L'École, l'Église et la République 1871–1914*, Armand Collin, Pariz.
- Paris, P. (1836–1838):** *Les Grandes Chroniques de France, selon que elles sont conservées en l'Eglise de Saint-Denis* (v 5 zvezkih), Techener, Pariz.
- Passeron, J.-C. (1986):** »La signification des théories de la reproduction socio-culturelle«, *International Social Science Journal*, letn. 38, št. 4, 619–626.
- Paulsen, F. (1921):** *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart* (v 2 delih), Vereinigung wissenschaftlicher Verleger, Walter de Gruyter & Co., Berlin.
- Pedersen, O. (1998):** *The First Universities: Studium Generale and the Origins of University Education in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Perkin, H. (2006):** »History of Universities«, v: P. G. Altbach in J. J. F. Forest (eds.), *International Handbook of Higher Education* (2. »Regions and Countries«), Springer International Handbooks of Education (NL, vol. 18), str. 159–205.
- Picard, J.-F. (1990):** *La république des savants. La recherche française et le C.N.R.S.*, Flammarion, Pariz.

- Pinto, L. (1986):** »Une science des intellectuels est-elle possible ?«, *Revue de synthèse*, št. 4, str. 345–360.
- Pinto, L. (1998):** *Pierre Bourdieu et la théorie du monde social*, Albin Michel, Pariz.
- Pisan, C. de (1999):** *Knjiga o Mestu dam* (v prevodu Tatjane Jurkovič), Delta, Ljubljana.
- Pollak, M. (1976):** »La planification des sciences sociales«, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, št. 2–3, str. 105–121.
- Pollak, M. (1984):** »Projet scientifique, carrière professionnelle et stratégie politique«, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, št. 55, str. 54–62.
- Porter, R. (ed.) (2003):** *The Cambridge History of Science: Eighteenth-century science*, Cambridge University Press, Cambridge (Mass.).
- Prost, A. (1968):** *L'Enseignement en France, 1800–1967*, Armand Collin, Pariz.
- Raumer, K. von (1859):** *German Universities: Contributions to the History and Improvement of the German Universities* (v angleškem prevodu Frederica Beecherja Perkinsa), F. C. Brownell, Harvard University.
- Rea, L. S. (1997):** »Studenti Istriani all'università di Padova nella prima metà del Settecento«, *Acta Histriae* V. (Prispevki z mednarodnega simpozija »Veliki reformator 18. stoletja Gian Rinaldo Carli med Istro, Benetkami in cesarstvom«), str. 157–182.
- Renaudet, A. (1949):** »L'Humanisme et l'enseignement de l'Université de Paris au temps de la Renaissance«, *Aspects de l'Université de Paris*, Albin Michel, Pariz, str. 135–155.
- Ridder-Symoens, H. & Rüegg, W. (1992–2004):** *A History of the University in Europe* (vol. 1, 2, 3: 1. *Universities in the Middle Ages* (1992), 2. *Universities in Early Modern Europe (1500–1800)* (1996), 3. *Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)* (2004). Cambridge University Press, Cambridge.
- Ringer, F. K. (1969):** *The decline of the German mandarins: The German academic community, 1890–1933*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.).
- Roberts, H. I. (1959):** »St. Augustine in "St. Jerome's Study": Carpaccio's Painting and Its Legendary Source«, *The Art Bulletin*, letn. 41, št. 4, str. 283–297.

- Robbins, D. (1998):** »The need for an epistemological break«, v: M. Grenfell & D. James, *Bourdieu and Education: Acts of Practical Theory*, Falmer, London.
- Romilly, J. de (1984):** *L'Enseignement en detresse*, Juillard, Pariz.
- Rorty, R. et al. (1990):** *Science et solidarité: la vérité sans le pouvoir*, Éditions de l'éclat, Pariz.
- Rorty, R. (1991):** *Objectivity, Relativism, and Truth*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ross, J. B. & McLaughlin, M. M. (eds.) (1968):** *The Portable Renaissance Reader*, Viking, New York.
- Rotar, D. B. (1990):** »Diferenciacija ali disperzija. Prispevek k diferencialni obravnavi sestavin univerze«, *Nova revija*, št.93–94, str. 119–138.
- Rotar, D. B. (2004a):** »Kdo bo dajal naloge znanosti?«, v: P. Bourdieu, *Znanost o znanosti in refleksivnost* (v prevodu Draga B. Rotarja), Liberalna akademija, Ljubljana, str. 15–37.
- Rotar, D. B. (2004b):** »Problematizacije. Reartikulacije preteklosti, rekognosciranje sedanosti«, v: M. Foucault, *Nadzorovanje in kaznovanje. Nastanek zapora* (v prevodu Draga B. Rotarja), Krtina, Ljubljana, str. 363–382.
- Rotar, D. B. (2007):** *Odbiranje iz preteklosti: okviri, mreže, orientirji, časi kulturnega življenja v dolgem 19. stoletju*, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Založba Annales, Koper.
- Rotar, D. B. (2008):** »Čemu rabi nacionalna identiteta in kako je integrirana v zgodovino oblasti. O znanstvenih delih in družbenih angažmajih Gérarda Noiriela«, *Monitor ZSA*, letn. X, št. 1–4.
- Rotar, D. B. (2009):** *Univerzitetna avtonomija* (raziskovalno poročilo), Pedagoški institut, Ljubljana.
- Rotar, D. B., Mihelj, S., Kramberger, T. (2002):** *Obravnavanje kulture v slovenskih medijih: končno raziskovalno poročilo CRP*, ISH-Fakulteta za podiplomski humanistični študij (294 f., graf. prikazi), Ljubljana.
- Rothblatt, S. & Wittrock, B. (eds.) (1993)** *The European and American university since*

1800, Cambridge University Press, Cambridge.

Rudy, W. (1984): *The Universities of Europe, 1100–1914*, Fairleigh Dickinson University Press, London.

Rüegg, W. (1997): »Der Mythos der Humboldtschen Universität«, v: M. Krieg & M. Rose (eds.), *Universitas in theologia – theologia in universitate. Festschrift für Heinrich Schmid zum 60. Geburtstag*, Theologischer Verlag Zürich, Zürich, str. 155–174.

Rüegg, W. (ed.) (2004): »Universities in the nineteenth and early twentieth centuries (1800–1945)«, v: *History of the Universities in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge.

Sadlak, J. (2000): »Globalization versus the universal role of the university«, *Higher Education in Europe*, št. 25, str. 243–249.

Saint-Martin, M. de (1971): *Fonction de l'enseignement scientifique*, Mouton, Pariz, La Haye.

Samuel, R. H. & Thomas, R. H. (1971): *Education and Society in Modern Germany*, Routledge and Kegan, London.

Sanderson, M. (ed.) (1975): *The Universities in the Nineteenth Century*, Routledge & Kegan Paul, London.

Sanz, N. & Bergan, S. (eds.) (2002): *The heritage of European universities*. Council of Europe, Strasbourg.

Sapiro, G. (1999): *La guerre des écrivains 1940–1953*, Fayard in Centre national du livre, Pariz.

Sapiro, G. (2009): *Les Contradictions de la Globalisation Editoriale*, Nouveau Monde, Pariz.

Schleiermacher, F. (1956 [1808]): »Gelegentliche Gedanken über Universitäten im deutschen Sinn«, ponatis v: E. Müller (ed.), *Die Idee der deutschen Universität. Die fuenf Grundschriften aus der Zeit ihrer Neubegründung durch klassischen Idealismus und romantischen Realismus*, Gentner Verlag, Stuttgart, str. 221–308.

Schmidt, V. (1963–1966): *Zgodovina šolstva na Slovenskem* (v treh delih), Ljubljana.

- Schofield, M. & Rowe, C. (eds.) (2000):** »Plato and Practical Politics«, *Greek & Roman Political Thought*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Schorske, C. E. (1995):** »Formation civique et culture savante à Bâle: Bachofen et Burckhardt«, v: C. Charle (ed.), *Les Universités germaniques, XIXe–XXe siècles, Histoire de l'éducation*, št. 62 (tematska številka), str. 15–30.
- Schwartz, L. (1983):** *Pour sauver l'université*, Pariz.
- Sedley, D. (1996):** »Academy« (geslo), *Oxford Classical Dictionary* (3. izdaja).
- Sinclair, J. & Coulter, R. (1975):** *Towards an Analysis of Discourse: The Language used by Teachers and Pupils*, Oxford University Press, Oxford.
- Stitchweh, R. (1995):** »La différenciation des disciplines dans les universités allemandes du XIXe siècle«, v: C. Charle (ed.), *Les Universités germaniques, XIXe–XXe siècles, Histoire de l'éducation*, št. 62 (tematska številka), str. 55–74.
- Summerfield, J. C. et al. (1998):** *International Dictionary of University Histories*, Taylor & Francis, London.
- Swales, J. M. (1990):** *Genre analysis. English in academic and research settings*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Swartz, D. (1977):** »Pierre Bourdieu: the cultural transmission of social inequality«, *Harvard Educational Review*, letn. 47, št. 4, 545–555.
- Šanjek, F. (1992):** »Europski dometi znanstvenog djela Hermana Dalmatina«, *Filozofska istraživanja*, letn. 13, št. 1, Zagreb.
- Tavčar, L. (2003):** *Zgodovinska konstitucija modernega muzeja kot sestavine sodobne zahodne civilizacije*, ISH - Fakulteta za podiplomski humanistični študij in Narodna galerija, Ljubljana.
- Thépot, A. (1983):** »Les institutions scientifiques et techniques au XIXe siècle«, *Histoire de l'éducation*, št. 18, str. 83–95.
- Thibaudet, A. (1972):** *La République des professeurs*, Bernard Grasset, Pariz.
- Thiele, G. (1938):** *Geschichte der Preussischen Lehrerseminare*, Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, Berlin.

- Titze, H. (1995):** »Expansion universitaire et sélection scolaire: bilan d'une controverse biséculaire«, v: C. Charle (ed.), *Les Universités germaniques, XIXe–XXe siècles, Histoire de l'éducation*, št. 62 (tematska številka), str. 31–54.
- Toffanin, G. (1950):** *Storia dell'Umanesimo* (v treh delih), Zanichelli, Bologna.
- Trow, M. & Nybom, T. (eds.) (1991):** *University and society. Essays on the role of research and higher education*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Turner, R. S. (1972):** »University reformers and professional scholarship in Germany 1760–1806«, v: L. Stone (ed.), *The university in history*, 2. del, Princeton University Press, Princeton (N. J.), str. 495–531.
- Verger, J. (ed.) (1986):** *Histoire des Universités en France*, Édition Privat, Toulouse.
- Verger, J. (1999):** *Les universités au Moyen Age*, Quadrige & Presses Universitaires de France, Pariz.
- Verger, J. & Vulliez, Ch. (1986):** »Naissance de l'université«, v: J. Vergé (ed.), *Histoire des Universités en France*, Privat, Toulouse.
- Vidossich, G. (1899):** »Nuovi materiali per la storia del Collegio di Capodistria«, *AMSI*, letn. XV, Poreč/Parenzo.
- Vierhaus, R. (1999):** »Die Organisation wissenschaftlicher Arbeit. Gelehrte Sozietäten und Akademien im 18. Jahrhundert«, v: J. Kocka, R. Hohlfeld, & P. T. Walther (eds.), *Die koeniglich Preussische Akademie der Wissenschaften zu Berlin im Kaiserreich*, Akademie Verlag, Berlin, str. 3–23.
- Vitry, J. de (Jacobus de Vitriaco) (1997):** *Histoire occidentale* (fr. prevod Gaston Duchet-Suchaux, uvodnik in opombe Jean Longère, Éditions du Cerf, Pariz.
- Vuillemin, J. (1968):** *Rebâtir l'université*, Fayard, Pariz.
- Vygotsky, L. S. (1962):** *Thought and Language*, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge (Mass.).
- Wacquant, L. (1989):** »Portraits Académiques: Autobiographie et Censure Scientifique dans la Sociologie Américaine«, *Revue de l'Institut de Sociologie*, št. 1–2, str. 143–154.

- Wacquant, L. (1993):** »On the tracks of symbolic power: Prefatory notes to Bourdieu's 'State Nobility'«, *Theory, Culture and Society*, št. 10, 1–17.
- Wade, I. O. (1938):** *The Clandestine Organisation and Diffusion of Philosophic Ideas in France between 1715 and 1750*, Princeton University Press, Princeton (N. J.).
- Walther, G. (2001):** »Das Ideal: Goettingen. Ruf, Realität und Kritiker der Georgia Augusta um 1800«, v: G. Mueller, K. Ries, & P. Ziche (eds.), *Die Universität Jena: Tradition und Innovation um 1800*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, str. 33–45.
- Weber, M. (1922):** *Wirtschaft und Gesellschaft, Grundriß der verstehenden Soziologie*, J. C. B. Mohr (P. Siebeck), Tübingen.
URL: http://www.textlog.de/weber_wirtschaft.html (22. 04. 2009)
- Weber, M. (1988 [1904/1905; 1920]):** *Protestantska etika in duh kapitalizma* (v prevodu Pavleta Gantarja et al.), Studia humanitatis, ŠKUC, FF, Ljubljana. [Izvirnik: *Die Protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, 1. Izdaja 1904/1905 v okviru »Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik«, Bd. XX in XXI, nato 1920 pri Založbi Klaus Lichtblau & Johannes Weiß.]
- Weber, M. (1965):** *Essais sur la théorie de la science*, Plon, Pariz.
- Weisz, G. (1977):** »Le corps professoral de l'enseignement supérieur et l'idéologie de la réforme universitaire en France 1860–1885«, *Revue Française de Sociologie*, letn. 18, št. 2, str. 201–232.
- Weisz, G. (1979):** »The French Universities and Education for the New Professions, 1885–1914: An Episode in French University Reform«, *Minerva*, letn. 17, št. 1, str. 98–128.
- Weisz, G. (1983):** *The emergence of modern universities in France*, Princeton University Press, Princeton (N. J.).
- Whitehead, A. N. (1932):** »Universities and Their Function«, v: *The Aims of Education and Other Essays*, Williams and Norgate, London, str. 136–152.
- Wight, O. W. (1861):** *Lives and letters of Abelard and Heloise*, M. Doolady, New York.
URL: <http://www.archive.org/details/liveslettersofab00wighrich> (12. 4. 2009)
- Willard, C. C. (1984):** *Christine de Pizan: Her Life and Works*, Persea Books, New York.
- Winock, M. (1997):** *Le Siècle des intellectuels*, Seuil, Pariz.

- Winternitz, E. (1942):** »Quattrocento Science in the Gubbio Study«, v: *Metropolitan Museum of Art Bulletin*, letn. 1, št. 2, str. 104–116.
- Winternitz, E. (1979):** *Musical Instruments and Their Symbolism in Western Art: Studies in Musical Iconology*, Yale University Press, New Haven .
- Wittrock, B. (1993).** »The modern university – The three transformations«, v: S. Rothblatt & B. Wittrock (eds.), *The European and American university since 1800*, Cambridge University Press, Cambridge, str. 303–362.
- Wolfe, D. L. (1972):** *The Home of Science. The Role of University*, McGraw Hill, New York.
- Yates, F. A. (1996):** *The Art of Memory* (prva izdaja: 1966 by Routledge & Kegan Paul), Pimlico Edition, London.
- Young, M. F. D. (ed.) (1971):** *Knowledge and Control. New Directions for the Sociology of Education*, Collier Macmillan, London.
- Zečić, D. & Škamperle, I. (2005):** »Vpliv Hermana iz Koroške na poznavanje srednjeveške arabske znanosti na Zahodu«, *Arhivi*, letn. 28, št. 1, str. 7–13.
- Ziliotto, B. (1944):** *Accademie e accademici di Capodistria (1478–1807)*, Archeografo Triestino, R. LVII NS, Trst.
- Zweig, S. (2008 [1942]):** *Včerajšnji svet* (v prevodu Angele Vode, 2. pregledana izdaja, 1. izdaja 1958 pri Cankarjevi založbi), Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Zwerling, C. (1980):** »The emergence of the École Normale Supérieure as a centre of scientific education in the nineteenth century«, v: R. Fox & C. Weisz, *The organization of Science and technology in France, 1808–1914*, MSH, Pariz, str. 31–60.
- Žitko, S. (1997):** »Carlijevo delovanje v koprskih akademijah 18. stoletja«, *Acta Histriae V.* (Prispevki z mednarodnega simpozija »Veliki reformator 18. stoletja Gian Rinaldo Carli med Istro, Benetkami in cesarstvom«), str. 59–78.

Spletne strani (URL):

- <http://www.academicapparel.com/caps/History-College-Education.html>
(»History of College Education«, 12. 4. 2009)
- http://www.phil.uni-passau.de/histhw/TutSchule/septem_artes.html
(»Septem artes liberales«, 14. 4. 2009)
- <http://www.csupomona.edu/~plin/ls201/medieval3.html>
(»The Educational Legacy of Medieval and Renaissance Traditions«, 14. 4. 2009)
- http://www.geocities.com/noelcox/Early_Academical_Dress.htm
(»Early Academical Dress«, 15. 4. 2009)
- <http://www.academicapparel.com/caps/Early-Academic-Dress.html>
(»Early Academic Dress«, 15. 4. 2009)
- http://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Paris (»University of Paris«. 17. 4. 2009)
- http://www.histoire-image.org/site/zoom/zoom.php?&i=933&type_analyse=1&oe_zoom=1656
(Marie-Bénédicte Vincent, »Le "moment Napoléon" et la création de deux modèles universitaires«, 28. 5. 2009)

Z N A N S T V E N A P O R O Č I L A P E D A G O Š K E G A I N Š T I T U T A
(E L E K T R O N S K A Z B I R K A)

V toku leta 2009 je pričel Pedagoški inštitut na svoji spletni strani (<http://193.2.222.157/Default.aspx>) objavljati znanstvena poročila v novi elektronski zbirki Znanstvena poročila Pedagoškega inštituta. Uredniški odbor zbirke v letu 2009 sestavljajo Janez Kolenc, Anton Kramberger, Darko Štrajn

Zbirka služi naslednjim ciljem:

1. promociji in diseminaciji raziskovalnih dosežkov članov PI, tudi študentov in gostujočih kolegov, v obliki končnih raziskovalnih poročil za tretje stranke ali v obliki drugih delno zaokroženih znanstvenih del, z navedbo že opravljenih kolegialnih presoj,
2. objavi prispevkov k širšim akademskim razpravam znotraj in izven PI, s pogojem, da so so/avtorji prispevkov notranji ali zunanji raziskovalci PI, sodelujoči raziskovalci PI ali doktorski študenti v okviru PI.

S C I E N T I F I C R E P O R T S O F T H E E D U C A T I O N A L
R E S E A R C H I N S T I T U T E (E - S E R I E S)

In the course of 2009, a new series Znanstvena poročila Pedagoškega inštituta (i.e. Scientific Reports of the Educational Research Institute, Ljubljana) has been initiated on the Institute's website (<http://193.2.222.157/Default.aspx>). In 2009 the editorial committee consisted of Janez Kolenc, Anton Kramberger, Darko Štrajn

The Series serves the following goals:

1. The promotion and dissemination of research activities and achievements by PI faculty, students and visiting fellows in the form of final research reports for third parties or in any other forms for a not-fully-completed scientific work, with a fair mentioning of all the already done occasional collegial peer-reviews (i.e meetings, conferences, symposia etc.),
2. Contribution to academic debates within and outside the PI, insofar as PI researchers and/or external collaborating researchers and/or PhD students take part in such debates.

